

#6 (46), 2019 część 6

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#6 (46), 2019 part 6

East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Peter Clarkwood(University College London)
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Jalilov A.A. YOUTH CULTURE AS OBJECT OF POLITICAL RESEARCH	4
Bozhko Ya.A. EMPLOYMENT OF THE YOUTH WITH DISABILITIES AS AN IMPORTANT LEVER OF ITS LABOUR POTENTIAL REALIZATION AND SOCIAL INTEGRATION	6
Козлов С.Д. БЕДНОСТЬ И РОСТ НЕРАВЕНСТВА В РОССИИ КАК ОТРАЖЕНИЕ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ, ПРИЗВАННОЙ ОБЕСПЕЧИТЬ СОЗДАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА, И ИСТОЧНИК СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА	10
Masharipov I.B. TRANSFORMATION PROBLEMS OF POLITICAL PARTIES IN UZBEKISTAN	16
Fedorova A. MODERN APPROACHES TO INFORMATION SECURITY GUARANTEE: PUBLIC MORALITY PROTECTION.....	18

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Садаклісева Е.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	27
Альчимбаева А.Б., Салжан Л. ӘЛЕМДІК ҮШ МУЗЫКАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ҚЫТАЙ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ДАМУЫ	33

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

Морозов О.В., Ісаченко С.О. ОЦІНКА ПРИДАТНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ПІВДЕННОГО ТА СУХОГО СТЕПУ УКРАЇНИ ЗА ПРИДАТНІСТЮ ДО МІНІМАЛЬНОГО ТА НУЛЬОВОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ	36
Chochaev A.Kh. INEVITABLE TRANSFORMATION OF FOREST ECONOMICS	44

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Artyukhova O.V., Salamatina O.O., Markowska A.V., Ihnatenko Zh.V. PARTICULAR FEATURES OF INTENSIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGY SPECIALTIES	49
Кириллова Т.С., Романова И.В. МЕТАФОРА КАК СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕРМИНОВ В МЕДИЦИНЕ.....	54
Ковальчук О. МЕТАФОРІЧНІ Й МЕТОНІМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЕМАНТИЦІ ЕПОНІМІВ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	55
Мыреева А.Н. УРОКИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА (РОМАНЫ «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ», «ПЛАХА»).....	59
Петренко О.В. АФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ	66
Strochenko L.V. SPEECH EMBODIMENT OF THE ENGLISH CONCEPT <i>GENIUS</i>	70

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

UDK 32.37.01

*Jalilov Abdulatif Abdullayevich**Independent researcher, National University of Uzbekistan
Uzbekistan, Tashkent city*

YOUTH CULTURE AS OBJECT OF POLITICAL RESEARCH

*Джалилов Абдулатиф Абдуллаевич**Самостоятельный соискатель, Национальный университет Узбекистана
Узбекистан, город Ташкент*

МОЛОДЕЖНАЯ КУЛЬТУРА КАК ОБЪЕКТ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Annotation. Uzbekistan After gained independence, our country, which, of course, is a country of young people, is aimed at building a legal democratic society, attaches special importance to young people. This article examines the concept of political culture and the opinion of the great scientists in this field, the study of political culture of young people in the political Sciences, its most important factors.

Аннотация. После обретения Узбекистаном независимости наша страна, которая, естественно, является страной молодежи, нацелена на построение правового демократического общества, придает особое значение молодежи. В данной статье изучается понятие политической культуры и мнение великих ученых в этой области, изучение политической культуры молодежи в рамках политических наук, ее важнейших факторов.

Key words: political sciences, political culture, political consciousness, democracy, education, youth, social relations

Ключевые слова: политические науки, Политическая культура, политическое сознание, демократия образование, молодежь, социальные отношения.

Introduction. Consistent and sustainable development, free and prosperous, democratic Uzbekistan aims to restore the state of our country, which is growing without any deviations, great attention is paid to the youth's fullness. President Of Uzbekistan M.Mirziyoyev noted: "It is more important than ever to pay attention to spirituality and Enlightenment, moral upbringing, the desire of young people to acquire knowledge and perfection, today the world is changing rapidly, various new threats and dangers are emerging that threaten the stability and strong development of peoples." [1] Indeed, the education and education of the adult generation, born in the years of independence, has become important for the state and society. After all, the conscious and responsible participation of the country's youth in the political processes taking place in society determines the success and ultimately the result of these processes. First of all, we will dwell on the concept of political culture.

Political culture is a value-normative system, which adheres to society, one of the important elements of policy, existing in the form of widespread and generally accepted by the majority of the population basic political values and ideals.

It should be said that political culture is not an isolated phenomenon, it is a subsystem in the field of global culture and is in various dependencies with its other components: economic, legal, moral, administrative, religious, etc [2].

Review. They act as its subjects, because they have mastered the political experience gained by mankind in

the course of its historical development, the norms and objectives of political activity, the language of political communication, political categories and have developed their own system of political beliefs, values, orientation and attitudes towards the political system, which is the object of political culture. Its level and status are largely determined by the dominant modes of political power and political participation. Much of what is currently related to this phenomenon has been analyzed and described by ancient thinkers, for example, Confucius, Plato, etc. Indeed, in political research consciously or unconsciously used elements of culture (in the form of values, mindsets, etc.), affecting the formation of human behavior in the political sphere. For example, Aristotle already spoke about the state of mind, which could affect the stability of society or its change, A. de Tocqueville stressed the importance of political values and moods. Weber also attached great importance to values, as well as religion, in the formation and functioning of political structures.

However, the term itself appeared in political science not so long ago, in the period 1950-1960-ies. Although it is believed that it originated in the XVIII century in the works of the German philosopher-educator I. Gerder [3]. A huge role in promoting the concept of political culture in science was played by G.Almond and S.Verba. G.Almond is also considered the author of the idea of political culture. It appeared in connection with the development of the theory of political systems. The first attempt to formulate the concept of political culture was made in the article "Comparative political systems"

[4]. This concept was further developed in the book of G.Almond and S.Verba "Civil culture" of 1963

[5].

There is an assumption that scientists began to study political culture because of the crisis of behavioral methodology. According to G.Almond and S.Verba, political culture is influenced by the following factors:

- primary socialization;
- level of education;
- access to mass media;
- experience of contacts with government organizations;
- influence of socio-economic reality.

And it consists of the following components:

- values that make up the motivational basis of policy;
- rules governing behavior;
- symbols, conventional images of ideals (state emblem, anthem, national flags);

- traditions passed down from generation to generation; - means by which the realization political orientation. It is worth noting that an important characteristic of political culture is the degree of its homogeneity. Based on the allocated structure, thinkers defined: Political culture is various, but steadily repeating cognitive, affective and estimated orientations, concerning political system, its aspects on an input, on an output and itself, as a political actor. The attitude to politics, to the political regime may vary depending on certain events. People belonging to different social strata and classes, ethnic groups and nations, etc., evaluate events differently.

Sometimes the subject matter of politics (G.Command, S.Verba, D.Diveyn, Yo.Krasnov V.the B.political culture of the population, which is associated with the population, within the framework of this article, youth (youth (young citizens) — persons who have reached the age of fourteen and who have not exceeded the age of thirty) [6] sources of political culture, factors affecting its formation are of significant importance.

A number of scientists and specialists on this issue in the political science of Uzbekistan have penned, among them Otamurodov S., Ergashev I., Odilqoriev X., Gayibnazarov Sh., works [7] are of particular importance. The impact of socio-political processes that have been in constant change, while remaining, has given impetus to raise this issue, namely the determination of the factors, which affects the formation of the political culture of the social group of young people and the Enlightenment of their characteristics.

Speaking about the role of the social group of young people in society, the president of our country Sh.M.Mirziyoyev's "At the moment, 32 percent or 10 million of the population of our country is young people under the age of 30 years.

The fact that our young people are rightfully able to take responsibility for the future of our motherland and are becoming the decisive force of today and tomorrow gives us pride and pride." [8], that thoughts should be remembered. In the conditions of changing socio-political processes in the formation of political conscious-

ness and culture of young people, which make up a significant part of the population of Uzbekistan, a number of new factors are being influenced.

Factors. The modern stage of social development is characterized by an extraordinary increase in the role of young people in all spheres of life: economy, politics, spirituality. Young people are becoming an increasingly visible and influential force in the international arena. Social activity of the young generation is the most important driving force of social development. That is why in the Republic of Uzbekistan education of spiritually and physically developed generation is a task of national, national scale. The consistent and resolute continuation of the work carried out towards this noble goal is the focus of the current policy of the state. In our country, in the conditions of strengthening the independence of the state, a new generation of young people is being formed, which is distinguished by its new progressive views and democratic thinking. The state, setting new tasks for young people, greatly contributes to the role of young people in society, increasing its social and political activity, gaining a worthy place in society. Not only educational institutions at all levels, but also civil society institutions are closely involved in the implementation of youth policy. In addition, there is an extensive structure of both state and non-governmental organizations working with young people. National models of education and training have been established.

The role of educational institutions in the education of the younger generation cannot be overemphasized. The system of continuous education from preschool educational institutions to higher educational institutions has a decisive impact on the formation of the political consciousness and culture of young people of educational subjects that form the political knowledge and skills included in educational programs and curricula. The fact that the political culture of young people who are not covered by education differs from the political culture of young people who have studied special subjects in the educational process, in one respect, this will be proved.

In the formation of the political worldview, political consciousness of young people, it is necessary to emphasize the importance of the social sciences that are taught in the system of secondary, secondary special and higher education and the political concepts that are formed in them. In the coverage of the topics and concepts of Social Sciences taught in the general secondary education system, it is desirable to include the most general concepts and categories of political science, such as politics, the social nature and emergence of politics, the history of political education, the political system of power, state, political parties, democracy, authoritarianism, totalitarianism, monarchy, the Republic, political party, election, political culture,

The role of educational subjects taught in the system of higher education in raising the political consciousness and culture of young people studying in higher educational institutions is further enhanced. For young people who have the right to participate in political processes and are interested in this field, who are covered by higher education, theoretical and practical

knowledge about the concepts and categories of Political Sciences is of great importance in the process of forming the political culture of young people in our opinion, which is given in the composition.

Conclusion. The orientation of the educational disciplines taught in the educational system of Uzbekistan to the formation of Democratic political culture of young people, which today is surrounded by a system of education of a different social nature, is of great benefit. Our President Sh.M.Mirziyoyev commented, " Today's rapidly changing world opens up new and great opportunities before humanity, before young people. At the same time, they are also exposed to various evil dangers that have not been seen before. The mercenary forces are turning simple, arrogant children against their parents, against their own land, causing them to die, for their lives.

In such harsh and alarming conditions, we must further increase vigilance and awareness on this issue of parents, teacher-mentors, the public, neighborhood. We must educate them ourselves, without giving our children to someone else's hands"[9].

References:

1. Speech by Shavkat Mirziyoyev, acting president of the Republic of Uzbekistan at the opening ceremony of the 43rd session of the Council of foreign ministers of the Organization of Islamic Cooperation. It's 18.10.2016. <http://pressservice.uz/uz/news/5352/>. Баранов Н. А. Политическая культура, как часть культуры общества. [Электронный ресурс].

Режим доступа: <http://nicbar.ru/politology/study/kurs-politicheskayakultura/123-lektsiya-1-politicheskaya-kultura-kakchast-kultury-obshchestva>

3. Дука А. В. Политическая культура — поиски теоретических оснований // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС. 2006. Т.2. № 1. - С. 7–30.

4. Almond G. Comparative Political Systems//The Journal of Politics. 1956 Vol. XVIII, № 3.

5. Almond G., Verba S. The Civil Culture: Political Attitudes and Democracy in five Countries. Princeton, 1963.

6. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 37 (745)-сон, –Т., 2016, -В.3.

7. Отамуратов С. Ёшлар сиёсий маданиятини ривожлантириш омиллари. – Т., 2015, Эргашев И. Сиёсат фалсафаси. –Т., 2004, Одилқориев Х., Фойибназаров Ш. Сиёсий маданият. – Т., 2004

8. Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимида киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи.

14.12.2016. <http://press-service.uz/uz/news/5395/>

9. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш–юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови”. Ўзбекистон Республикасининг сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 24-йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси 07.12.2016. <http://press-service.uz/uz/news/5384/>

Bozhko Ya.A.

leading specialist of the Educational Process Support Department at the Institute of Public Administration and Management of the National Academy of Public Administration of Ukraine of the President of Ukraine

EMPLOYMENT OF THE YOUTH WITH DISABILITIES AS AN IMPORTANT LEVER OF ITS LABOUR POTENTIAL REALIZATION AND SOCIAL INTEGRATION

The article deals with current issues of professional and social rehabilitation of the young people with disabilities. In particular, special attention is paid to the problem of professional education, including inclusive one, and labor and social integration in the workplace. The article concludes that state efforts to address the employment of youth with disabilities are insufficient.

Keywords: youth with disabilities, employment, vocational rehabilitation, vocational education, adaptation, social integration

The development of vocational rehabilitation and regulation of employment of persons with disabilities from the category of youth takes place in the legal field, which is ensured by the Constitution of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine, Laws of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the UN Declarations on Human Rights, rights of persons with disabilities, and interaction with government and public institutions, international organizations in solving the problem of employment of persons with disabilities.

Developing a social model of supporting a child with disabilities and young people with disabilities, it is necessary to proceed from the fact that their integration into society is a purposeful process of transferring social

experience by society, taking into account the characteristics and needs of various categories of persons with disabilities with their active participation, as well as ensuring adequate conditions for this. This will help, as experience shows, to attract persons with disabilities to all social systems, structures, societies and relationships designed for healthy children and young people, to actively participate in the main activities of the society in accordance with age and sex, prepare them for a full life, the most complete self-realization and disclosure of oneself as an individual [2, c. 67].

Effective social, professional adaptation and integration of children and young people into society is pos-

sible provided that an innovative educational and rehabilitation, correctional and developmental environment is created that systematically combines the medical, psychological, pedagogical and social aspects, contributes to self-regulation of behavior, self-rehabilitation, development and self-development of the individual.

One of the ways to integrate a child with disabilities and young people with disabilities into the society, including professional integration, i.e. addressing the problem of employment, there should be an inclusive (included) training – a system of educational services in a general educational institution, based on the principle of ensuring the fundamental right of a child to education and the right to study in the place of residence.

In order to ensure equal access to quality education, general education and higher education institutions should adapt curricula and plans, methods and forms of education to the individual educational requirements of a child with developmental needs, make optimal use of available resources and actively involve the educational community in supporting these children.

In countries with a conservative model of social policy (Austria, France, Germany, the Netherlands, Belgium, Italy), less significant state support is provided for the education of children and young people with special needs, it is closely linked with the provision of material support for the education and professionalization of disabled persons from potential employers. Inclusive education in these countries is often seen as an opportunity to provide education to specific individuals without a broad introduction of integration for all people with developmental needs [1, c. 103–120]. In addition, we note that the inclusive approach is partially valid in countries where mainly integrated education is introduced, for example, in Belgium, where the law on the elimination of barriers between the general and the special education system is approved experimentally. The following combinations of integrated and inclusive education have been tested and used, such as: conducting major classes in general education at mass schools, and additional correctional activities – at a special school; with general education at a special institution permanent education during the year at a mass school. Flexible combination of special and general education is provided through the creation of an individual curriculum for children and young people with disabilities and the fixing of funds on its implementation for the child, and not for a certain institution of education.

Among the countries with a conservative model of social policy, Italy is one of the first recognized inclusive education as the most appropriate form of education for a child with a disability. In the country, over 90% of children with disabilities in psycho-physical development study at general type institutions near the house of residence along with healthy children. Even before the adoption in Italy in 1971 of the first law on the right of children with special educational needs to studying in mass schools, the process of integration has already begun in some parts of the country. It happened after closing psychiatric hospitals and boarding schools for children with developmental disorders. The Italians call this period "wild integration", but what was taking place was closer to inclusion because the main goal was

to adapt children to the school community so that everyone could feel belonging to a certain team. At that time, the adoption of differences as an inherent personality trait was on the forefront [1].

The peculiarity of the Italian approach to inclusive education lies in the close interaction of schools with specialists of health care organizations who carry out diagnostics and therapy. Pupils with special needs are provided with qualified support from teachers and specialists with diverse profiles who train them according to agreed programs. In mass municipality institutions (pre-school, school) teacher assistants work, who help schoolchildren with limited health opportunities, and together with the class teacher are responsible for their success in training students with special needs. The assistant along with the teacher compose individual curriculums for each pupil with developmental needs, taking into account his/her training needs, in particular in correctional and rehabilitation assistance, which in some cases is provided outside the school in the centers of medical and social rehabilitation. An important requirement is the fact that with the presence of a blind or deaf student in the classroom, the whole class teaches the Braille or the gestural language. Currently, counseling services are operating in the educational departments of the provinces of the country consisting of specialists of various profiles, school administrators, employees of educational departments, representatives of non-governmental organizations, specialists of health protection services are involved if necessary. The staff of these services arranges inclusive education, identifying the needs of children, providing advisory and educational assistance to teachers and school administration [7, p. 51-55].

There is a socio-democratic model of social policy in Scandinavian countries (Sweden, Norway, Denmark, Finland). This model, unlike conservative and liberal models, is characterized by universalism and equality. The state solves many problems which traditionally belong to "family sphere" (for example, care for children and elderly people). Inclusive education at public secondary schools is provided for all children and youth at risk, especially for persons with developmental needs. One of the leading tasks of pedagogical teams of these institutions is to create a favorable atmosphere and friendly relations between all pupils [1, p. 103-120].

Inclusive education in Scandinavian countries is based on the recognition of necessity to satisfy different needs of children with developmental needs. The child learns together with everyone, but masters only the material available to her/him at a pace favorable to her/him. The quality of inclusive education is the responsibility of the whole school, the staff of teachers and parents. The main place is given to the provision of the necessary means of support that must be diverse and dynamic. The main teacher in the class is assisted by the second teacher – a consultant in special education, who is not enrolled in the staff of the school and serves a number of schools.

Much attention is paid to the adaptation of the physical environment to the needs of students with developmental abnormalities. A convenient access to the school is created and a favorable inside environment is

provided. In the practice of these countries, the removal of a student from the usual class (partial or full) occurs only when it is obvious that learning with provision of additional support and service does not meet the educational, emotional and social needs of a student. In these cases, there is a need to find other ways of learning. In general, we note that the integration of children with special needs in a healthy environment peers, as well as their educational and social inclusion, are in the developed countries of the world pedagogical phenomena that not only received scientific justification, but also firmly entered the education system and public life. In conditions of integration and inclusion children with disabilities learn role behavior of healthy students and the main efforts are directed at entry into the educational space of the class, adaptation to the requirements of the institution of education and receive support in education. At present, issues of social and professional rehabilitation of children with disabilities, adolescents and young people with disabilities are a topical issue in virtually all countries.

Ukraine was no exception. At the same time, professional education, including higher education, is of great importance for their successful integration into society. However, in Ukraine this problem has not yet taken its proper place, as it happens in civilized countries. Thus, in the educational system of Ukraine, insufficient attention is paid to the problem of higher education for persons with disabilities, the number of which has increased significantly in recent years. There is at all no educational and rehabilitation structure of higher education for this category of persons with disabilities among young people, universities and specialties are not defined, which are recommended to conduct training for this category of people, there is no methodology and methodological support for the educational process, educational programs are not developed, according to nosology diseases and degrees of somato-psychological functions of the body. All this requires the search and development of a methodology for the full integration of this category of young people into a society of healthy people with the inclusion of the relevant specialty in this process of study at the university.

Even 20-25 years ago, the main form of training for young people with disabilities was the acquisition of working specialties. At the time of independence and the development of a democratic socially oriented state, educational institutions began to appear in Ukraine, in which people in this category began to receive specialized secondary education. So, in the Kharkiv Economic Technical Boarding School young people with disabilities acquire the profession of an accountant-economist; Economic Planning Boarding School of Kamenets-Podolskyi prepares specialists in accounting, auditing and production management; Zhytomyr Technical Boarding School provides training of computer operators; Luhansk Professional Lyceum produces specialists of cutting and making clothes with elements of modeling; Chernihiv College of Law accepts juveniles with disabilities to study in the field of jurisprudence.

At the same time, over the past 15 years, especially abroad, pursuing studies at higher education institutions by young people with disabilities have been spreading.

For example, in Germany, Great Britain, Italy, Belgium, advisory centers have been opened at higher educational establishments where individual applicants choose the university, specialty, term and form of education [1, p. 97]. There are also universities and institutes in Russia where individuals with disabilities study: Moscow Boarding Institute for young people with disorders of the musculoskeletal system, in five departments of which students study economics, law, foreign languages, applied mathematics, editorial and publishing business. A correspondence institute for the rehabilitation and vocational training of blind students has been established at the Novosibirsk Institute of Social and Professional Rehabilitation. There is also a correspondence humanitarian department for people with disabilities at Chelyabinsk State University [4, p. 68].

Recently, Ukraine has also begun to actively develop and introduce educational institutions for the education, vocational training and vocational rehabilitation of young people with disabilities. One of these institutions of higher learning is "Ukraine" Open International University, which provides training for young people with disabilities in various areas of vocational training. A specialized department has also been established at the Crimean Humanitarian University, where students of this category study in the fields of Social Pedagogy, Practical Psychology, Foreign Languages, Ukrainian Language and Literature, History, Visual Arts [5, c. 163]. Thus, obtaining higher education by young people with disabilities will enable them to gain spiritual and material independence, thereby developing and harmonizing their vital activity with society.

The next step is the development of new technologies for open and distance learning. An important area is the organization of systematic research on the problems of development, training and education of students with special needs. Moreover, an important aspect of these studies should be the involvement of young people with disabilities in the scientific work of this area, because they, like no one else, know the problem from the inside.

Other areas may be the creation of scientific student cells to research into the problems of motivation, value orientations, orientation of the personality of young people with disabilities, the organization of systematic scientific, independent work of students with different levels of development, preparation of the best student works for reporting at inter-university scientific conferences.

After receiving higher vocational education by young people with disabilities, the process of their vocational rehabilitation does not end at that point. Next the search for a proper workplace and employment comes. On the basis of the International Labor Organization Convention No. 159 "On Vocational Rehabilitation and Employment of Persons with Functional Limitations" ratified by Ukraine, when addressing the employment problem, one should adhere to the principle of equal employment opportunities for persons with disabilities and ordinary young people who have received vocational education. To ensure such equal opportuni-

ties, the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, recommended by the United Nations, provide for the use of incentive quotas for people with disabilities. Such quotas are provided for by Ukrainian legislation. At the same time, it is necessary to concentrate significant efforts on such instruments of employment policy for persons with disabilities, such as granting loans to small enterprises of persons with disabilities, concluding special contracts and granting preferential rights to production upon a government order, etc.

The stance of certain employers in hiring young people with disabilities remains negative today. There is a widespread bias in hiring people in this category. First of all, this is due to the lack of awareness of the professional capacities of persons with disabilities. Employers do not have enough information about:

- professional opportunities of young people with disabilities – positive examples;

- a system of vocational rehabilitation and employment of young people with disabilities, opportunities of government employment services;
- achievements and good practices in the employment of young people with disabilities in other enterprises, in other regions, countries.

An important activity of employment centers on promotion of the employment of young people with disabilities should be labor and social adaptation services in the workplace. This may include primary information and consulting, moral and psychological support for both the employee and the employer, members of the workforce. Medium-term (from 1 to 6 months) monitoring of the success of employment will help to clarify the problems that arise among young people from among persons with disabilities in the first months of work. Practice shows that an effective means of securing an employee in the workplace is the cooperation of employment centers with employers, heads of enterprises and their trade union committees [3, p. 17].

When implementing measures aimed at improving the competitiveness of young people with disabilities in the labor market, it is necessary to build their skills and abilities to overcome social exclusion, and establish contacts with others. Given the lack of social experience these young people have, we must train them to find their place in the team, engage in dialogue, analyze the actions of other people, and build their own behavior in accordance with the specific situation.

The practice shows that in some cases the low efficiency of promoting employment for young people with disabilities is due to the fact that in certain employment centers they are trying to solve this complex and multifaceted problem with their own resources, consider the employment of persons with disabilities as a separate social problem, without taking into account other spheres of disabled youth's activity. Successes on the way of integration (reintegration) of persons with disabilities into society, working life can be achieved only by ensuring fruitful cooperation of all stakeholders, in particular government bodies and institutions, civil organizations that deal with young people from the category of persons with disabilities. Civil organiza-

tions do not have the authority and resource base of public institutions, but they have a number of opportunities that are not characteristic of state structures. They unite people with disabilities, so they know their problems, needs, interests, and value priorities very well. Cooperation with them as representatives of this category of citizens will help employment centers, together with other institutions of society, primarily government agencies, state social insurance funds, employers, more effectively employ youth with disabilities [3, p. 23].

Only a constructive interaction of employment centers with all organizations involved in problems of youth with disabilities, close cooperation with each young person will allow you to effectively implement activities aimed at increasing its activity and competitiveness in the labor market, finding and selecting suitable work.

Young people with disabilities, starting to work at the enterprises where the trade union was established, fall under its protection. First of all, the trade union should contribute to the adaptation of a young man in the workplace, his entry into the team and the establishment of relations with his work colleagues. The issues of creating conditions for effective work of a person with disability and ensuring decent wages for him/her should be reflected in the collective employment agreement.

An important way to integrate children and young people with disabilities into social life is their sociocultural rehabilitation in social service institutions: centers for early social rehabilitation, centers for the social and psychological rehabilitation of children and young people with disabilities; specialized rehabilitation centers, career guidance centers for children and young people with disabilities. The following principles are the basis of these centers: a child with disability is an equal member of society, it should have equal opportunities with others, and the society, state and family should provide them, children should live and develop in their natural environment, in their families; rehabilitation services for children and young people with disabilities should be delivered at the place of residence, in their community; formation of life competence of a child with disability is impossible without an appropriate social environment, without communication with peers, without a team. The completed result of such rehabilitation is a stable personality of young people with disabilities who are adapted to social life, have acquired professional skills, have the opportunity to work in public production or organize their own work (private entrepreneurship). If all these measures are systematically implemented, the problem of the employment of young people with disabilities will no longer be so acute.

Conclusion. So, the issue of employment of young people with disabilities is acute and painful for this category of people, because it entails a number of their problems: low level of material well-being, social exclusion, disintegration, and others. The state, at the level of its capabilities, is trying to solve this problem, but, unfortunately, there are still few such measures. Gradually, regulatory support is being created to address the problem of employment of young people with disabilities. At present, social and professional rehabilitation of

this category of young people with disabilities is acquiring great importance in solving this problem.

Библиографический список

1. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я / О.М. Дікова-Фаворська // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУ, Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». – Донецьк: ДонДУ, 2009. – С. 96 – 108.

2. Дотримання прав на працю та зайнятість молоді з особливими потребами у Луганській та Львівській областях / І.Л. Демченко, О.Г. Карагодіна, І.М. Терюханова, Ю.М. Галустян та ін. – К., 2009. – 100 с.

3. Працевлаштування молоді з інвалідністю [Текст]: навч. посіб. / Ю. Маршавін, Д. Маршавін, М. Судаков, Л. Бондарчук; [за заг. ред. Ю. М. Маршавіна]; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. - К.: [KIM] : [ІПК ДСЗУ], 2010. – 180 с.

4. Профессиональная ориентация инвалидов: учебно-методическое пособие (для специалистов службы занятости) / Министерство труда и социального развития РФ, Научно-практический центр инновационных социальных программ Российской академии естественных наук. – М.: Издательство "Брат", 2007. – 170 с.

5. Техніка пошуку роботи: методичний посібник / Державний центр зайнятості України. – Київ: ІПК державної служби зайнятості України, 2009. – 163 с.

6. Banathy Bela H. Designing Education as a Social System / Bela H. Banathy // Educational technology. – 1998. – November-December. – P. 51– 55.

Bibliographic list

1. Dikova-Favorska O.M. Creative methods in education of persons with disabilities / O.M. Dikova-Favorska // Contemporary social problems in terms of sociology of management: Collection of Scientific Papers of Donetsk State University, Vol. 116. "Sociology of Public Administration." Series "Special and Industrial Sociologies." - Donetsk: DonDU, 2009. – P. 96 – 108.

2. Observance of the right to work and employment of the youth with special needs in Luhansk and Lviv regions / [I.L. Demchenko, O.G. Karagodina, I.M. Teryuhanova, Yu.M. Galustyan et al.] – K., 2009. – 100 p.

3. Employment of the youth with disabilities: manual / Yu. Marshavin, D. Marshavin, M. Sudakov, L. Bondarchuk; edited by Yu. Marshavin; the Institute of Preparation of Staff for the State Employment Service of Ukraine. - K.: [KIM] [IPK DSZU], 2010. - 180 p.

4. Professional orientation of persons with disabilities: manual (for specialists of employment service) / Ministry of Labour and Social Development of the Russian Federation, Scientific and Practical Center of Innovative Social Programs of the Russian Academy of Natural Sciences. – M.: Publishing house "Brat", 2007. - 170 p.

5. Technology of job search: a handbook / State Employment Service of Ukraine. – Kyiv: IPK of the State Employment Service of Ukraine, 2009. – 163 p.

6. Борисова Н. В. Социальная политика в области инклюзивного образования: контекст либерализации российские реалии/ Н. В. Борисова// Журнал исследований социальной политики. – 2006. – Т.4. – №1. – С. 103–120.

7. Banathy Bela H. Designing Education as a Social System / Bela H. Banathy // Educational technology. – 1998. – November-December. – P. 51– 55.

Козлов Сергей Дмитриевич

Советник ректора Института мировых цивилизаций, Москва Доктор политических наук, профессор кафедры политических процессов

Института мировых цивилизаций и профессор кафедры регионального и муниципального управления

Московского государственного университета имени М.В.Ломоносова

БЕДНОСТЬ И РОСТ НЕРАВЕНСТВА В РОССИИ КАК ОТРАЖЕНИЕ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТИ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ, ПРИЗВАННОЙ ОБЕСПЕЧИТЬ СОЗДАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА, И ИСТОЧНИК СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА.

Kozlov S.D.

Advisor to the rector, Institute of World Civilizations, Moscow, Doctor of political science, Professor, Department of political processes, Institute of World Civilizations and Professor, Department of regional and municipal administration, Moscow State University named after M. V. Lomonosov

THE POVERTY AND GROWING INEQUALITY IN RUSSIA AS A REFLECTION OF THE DYSFUNCTIONALITY OF THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION, DESIGNED TO

ENSURE THE CREATION OF A SOCIAL STATE, AND THE SOURCE OF SOCIO-POLITICAL CRISIS.

Аннотация. Автор сопоставляет результаты своих исследований социально-политического кризиса 30-летней давности с текущими процессами в России. Особое внимание уделяется факторам, препятствующим реализации требований Конституции РФ о создании социального государства. Среди них сохранение значительной по масштабам бедности и нарастание социального неравенства. Отмечается схожесть событий 1989-1993 годов и нынешних процессов. Прогнозируется развитие в России глубокого социальнополитического кризиса.

Summary. The author compares the results of his research on the socio-political crisis of 30 years ago with the current processes in Russia. Particular attention paid to the factors that prevent the implementation of the requirements of the Constitution of the Russian Federation on the creation of a social state. These include the persistence of large - scale poverty and growing social inequality. There is a similarity between the events of 1989-1993 and the current processes. The author predicts the development of a deep social and political crisis in Russia

Ключевые слова: социальная справедливость, социальное государство, система государственного управления, дисфункциональность, бедность, социальное неравенство, Конституция, кризис.

Key words: social justice, social state, public administration system, dysfunctionality, poverty, social inequality, Constitution, crisis.

Всесторонний анализ процессов утверждения социальной справедливости в советском обществе как системы, проведенный автором в 1985-1991 годах [1], выявил нарастающую дисфункциональность управляющей подсистемы, основу которой составляли руководящие органы правившей тогда КПСС, и, как результат этого, дисфункциональность всей системы отношений, связанных с обеспечением социальной справедливости в СССР [1, с. 30-32]. В опубликованной в середине 1990 года монографии был сделан получивший через год полное подтверждение вывод «Если в предшествующее десятилетие партия имела возможность перестраивать общество под свои представления о социальной справедливости и внутрипартийные реалии, то теперь такой подход может отбросить КПСС на обочину политической жизни»[2, с.238]. Являясь субъектом управления, взявшим на себя роль управляющей подсистемы государства, КПСС так и не смогла синхронизировать декларируемые её руководством принципы социальной справедливости и внутрипартийную практику по их утверждению. По сути, она сама заложила мину замедленного действия в систему управления государством. Наряду с дисфункциональностью в управляющей подсистеме, КПСС, инициировавшая процесс реформирования страны на основе поддержанных обществом представлений о справедливости, так и не сумела обеспечить соответствие принципов её утверждения и собственной деятельности в сфере управления общественно-политическими процессами. Как и следовало ожидать, такая двухуровневая дисфункциональность в системе общественных отношений, обуславливающих направленность социальной активности граждан, не могла не привести к окончательной потере управляемости всей системы государственного и общественного управления страны. Наивная попытка исправить ситуацию силами ГКЧП в августе 1991 года, без понимания сущности происходящих в обществе событий, явилась лишь катализатором ускорения

распада СССР и перехода линейных общественно-политических процессов в экспоненту.

Обращение к результатам исследований тех лет связано с тем фактом, что развитие общественно-политических процессов в современной России, особенно в последние годы, позволяет диагностировать их определенную схожесть с процессами и событиями 30-летней давности. Это дает некоторые шансы на предотвращение возможных катастрофических последствий развития нынешней дисфункциональности в системе утверждения социальной справедливости или хотя бы на уменьшение её негативных последствий. Остановимся на некоторых ключевых вопросах, связанных с утверждением социальной справедливости в советском и современном российском обществе. Во-первых, к 1991 году в общественном сознании, сформированном всем послевоенным периодом развития СССР, сложилось вполне однозначное для большинства населения представление о справедливости как возможности иметь доход, соответствующий вложенным усилиям. «Вдолбленный» в сознание граждан принцип «От каждого - по способностям, каждому - по труду» вступил в жестокое противоречие с реалиями последних лет существования СССР. Неспособность КПСС решить проблему справедливости, как внутри самой партии, так и обеспечить эффективное управление этим процессом в обществе, воспринималась народами страны как паталогическая деградация системы управления в целом. Во-вторых, продолжали работать общедоступные системы образования и медицины, поддерживая представление граждан страны о возможности обеспечения равных стартовых возможностей для развития и лечения населения. При этом наличие 4-го Главного управления Минздрава и других организаций, обслуживавших политическую элиту, воспринималось как грубое попрание руководством КПСС ею же декларируемых принципов социальной

справедливости, как в самой партии, так и в обществе. В-третьих, практически все партии и движения, созданные в 1989-1991 годах, активно выступали за рыночную экономику, справедливую оплату труда, социальные гарантии, демократические состязательные выборы, создавая конкуренцию идей в самой чувствительной сфере жизни советского общества-распределении и потреблении. Обоснованная, хотя, иногда, и поверхностная критика новыми политическими силами нарушений КПСС принципов социальной справедливости, тем не менее, привела к общественному признанию связи между этими нарушениями и плачевными результатами управления государством [3]. Автору довелось в течение 1990-2011 годов участвовать в большинстве федеральных и региональных избирательных кампаний, в том числе быть трижды избранным в региональный парламент по одномандатному округу, что на практике подтвердило правильность сделанных ранее теоретических выводов

Массовая поддержка в начале 90-х годов необходимости утверждения принципов социальной справедливости привела к тому, что в 1993 году в Статье 7 пункт 1 своей Конституции её авторы были вынуждены провозгласить РФ социальным государством, «политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека». А в пункте 2 этой Статьи было зафиксировано: «В Российской Федерации охраняются труд и здоровье людей, устанавливается гарантированный минимальный размер оплаты труда, обеспечивается государственная поддержка семьи, материнства, отцовства и детства, инвалидов и пожилых граждан, развивается система социальных служб, устанавливаются государственные пенсии, пособия и иные гарантии социальной защиты» [4]. Принятие главного закона страны с указанным выше текстом Статьи 7 на долгие годы предопределило ожидания россиян, связанные с социальной политикой государства. Причем, как показал анализ, проблема не сводится к традиционному патернализму большинства населения России. Речь идет именно о формировании в сознании общества взгляда на государство, как на механизм, обеспечивающий справедливое распределение ресурсов страны, которое, в свою очередь, позволяет обеспечить достойную жизнь всех законопослушных граждан и равные стартовые возможности для развития новых поколений граждан России.

Неудивительно, что и через 26 лет после принятия Конституции РФ её базовые положения о России как социальном государстве выступают эффективным эталоном оценки государственной политики, направленной на достижение этой главной цели российского общества. Особенность этого социального инструмента заключается в том, что в условиях неформализованной идеологии страны каждый человек по-своему понимает

ответственность государства за создание условий, обеспечивающих ему лично достойную жизнь и свободное развитие. Причем, нельзя недооценивать такой значимый фактор, как влияние сложившихся к 1991 году представлений, взрослого на тот момент населения России, о недостаточности предпринимаемых государством усилий по обеспечению социальной справедливости, негативной роли правящей партии и её руководителей в утверждении её принципов на всех уровнях. Активные носители этого понимания, неудовлетворенные последующим развитием событий, к тому же наиболее пострадавшие от криминальной приватизации 90-х годов и социальнополитических «экспериментов» последних десятилетий (таких, например, как пенсионная реформа 2018 года), в силу своего возраста (от 55 и более лет), общественного авторитета, накопленного опыта и влияния на младших членов семьи, еще представляют значимую политическую силу, общественная активность которой только начинает проявляться. Осознание упущенного шанса на построение справедливого общества в 90-ые, забота о более справедливом будущем своих детей и внуков, является мощным побудительным мотивом для действий, направленных на коренное изменение социальной политики.

Социальное неравенство, бедность и нищета, отсутствие гарантий на получение жилья и возможности дать детям хорошее образование, многочисленные платные медицинские услуги, делающие невозможным получение малообеспеченными россиянами качественных услуг при тяжелых заболеваниях, коррупционная схема получения квот на высокотехнологичную медицинскую помощь, не укладываются в их представления о социальной справедливости. Неприятие основных аспектов проводимой правящей элитой политики относится и к другим слоям и группам российского общества, составляющим основу производительных сил страны. Большинство из них, от студенческой молодежи до 50-55-летних работающих россиян, благодаря интернету и массовому зарубежному туризму, уже начали сравнивать результаты развития социально-ориентированных государств, таких, например, как Канада, Германия, Швеция, Финляндия, Дания и т.д. с Россией, и анализировать основные принципы и механизмы их политики, направленной на обеспечение достойной жизни и свободного развития человека. С одной стороны, такого рода размышления неизбежно приводят россиян к осознанию возможности достижения более высоких, чем имеющиеся, социальных стандартов жизни, и прочно закрепляют их в общественном сознании. С другой стороны, это еще больше увеличивает разрыв между их идеальными представлениями о социальной справедливости и практическими результатами деятельности государства, создавая объективные предпосылки к активным действиям против нарастающей несправедливости.

Имеется огромное количество фактов, подтверждающих рост проблем, связанных с утверждением в российском обществе традиционных для социально-ориентированных государств принципов социальной справедливости. Масштаб происходящих процессов можно оценить на ряде конкретных примеров, охватывающих практически все сферы жизни российского общества и, соответственно, его основные социальные слои и группы. В основу предлагаемого анализа положены данные Росстата, опубликованные 30.04.2019. на официальном сайте Федеральной службы государственной статистики gks.ru. Как видно, например, из таблицы численности населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума ярко выраженное улучшение ситуации имело место после кризиса 1998 года и до 2013 года, когда количество бедных упало с 41,6 млн. до 15,5 млн. человек. Однако с 2014 года вновь начинается рост количества бедняков, который быстро доходит до уровня в 18,9 млн. человек, что было характерно для 2009 года. При этом дефицит денежных доходов населения в 2018 году по сравнению с посткризисным 2009 годом увеличился в два раза, а по сравнению с 2013 годом, предшествовавшим кризисному 2014 году, в 1,7 раза, стабилизировавшись далее на уровне более 700 млрд. рублей. Именно этот факт, как правило, позволяет многим специалистам говорить о длительности экономического кризиса в 5 лет, что на самом деле скрывает просчеты социальной политики правительства и негативные процессы предшествующего периода, заставляя думать, что источником нынешней ситуации является Крым. А с учетом уровня поддержки населением его присоединения фактически переложить хотя бы моральную ответственность на плачевное состояние экономики страны на большинство граждан РФ. Хотя нынешний уровень бедности сложился задолго до 2014 года: в 2007 году он составлял 18,8 млн. человек и, за исключением указанных выше краткосрочных изменений, остается таковым уже 12 лет, находясь в 2018 году на уровне 18,9 млн. человек. Это свидетельствует о долгосрочном провале социальной политики, в результате которой за чертой прожиточного минимума второе десятилетие остается примерно 13 процентов российского населения. Практически каждый восьмой житель страны находится на грани физического выживания, обеспечивая непомерные амбиции политической элиты и бесконтрольное расходование ею в личных интересах бюджетных средств. При этом, по мнению ряда специалистов, уровень бедности в России занижен в 1,5-2 раза [5]. Отсутствие перспектив в решении данной проблемы тесно связано с общим снижением реальных доходов населения. Если в 2018 году среднедушевой доход населения в месяц вырос на 3,8 процента, то инфляция значимо превысила этот уровень, увеличившись на 4,3 процента, и тем самым отбросив уровень реальных доходов населения в

минус. Тот факт, что большинство избирателей поддержало на последних федеральных выборах проводимый действующей властью политический курс, не означает, что значимая часть населения должна становиться объектом «экономического геноцида», фактической жертвой «скрытого» мальтузианства. Сопоставляя сложившуюся деятельность правящей партии и созданного ею правительства с требованиями Статьи 7 Конституции РФ о проведении государством политики, направленной «на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека», нельзя не обратить внимания на её антиконституционный характер.

К числу крупных просчетов в сфере социальной политики, свидетельствующих о нарушении принципов социальной справедливости на уровне федерации, следует отнести сохранение ярко выраженных межрегиональных различий в таком важнейшем показателе, характеризующем качество жизни, как процентное соотношение величины прожиточного минимума и среднего дохода. Если по данным Росстата за 2018 год в благополучных субъектах, таких как Москва, Санкт-Петербург, Московская область, Татарстан, Ненецкий и Ямало-Ненецкий автономные округа, он не превышает 28 процентов, то примерно в 40 процентах российских регионов этот важный показатель составляет от 40 до 50 процентов, а в республиках Карачаево-Черкессия - 53,2 процента, Калмыкия - 53,8 процента, Ингушетия - 61,6 процента, Тыва - 69,9 процентов, ужимая потребительские возможности населения до физиологического уровня! Огромные различия имеют место и между федеральными округами. Так, в Центральном федеральном округе только два из 18 субъектов – Ивановская и Костромская области - вышли за 40-процентную черту, а в Сибирском федеральном округе, с такими центрами промышленности и науки, как Красноярский и Алтайский край, Новосибирская, Кемеровская, Иркутская и Томская области, все выглядит с точностью до наоборот: только один субъект из десяти – Омская область – оказался ниже 40 процентов. Неудивительно, что по данным социологических исследований больше всего москвичей не любят именно в Сибири [6], с жителями которой у них максимальный разрыв по доходам. Анализ показывает прямую зависимость между величиной рассматриваемого коэффициента в том или ином регионе, миграционными потоками и социальной напряженностью. При средней величине прожиточного минимума за 2018 год в размере 10287 рублей и среднедушевом доходе в пределах 27 000 рублей в месяц для большинства субъектов федерации бессмысленно рассуждать о нормальном развитии личности, получении качественного высшего образования и полноценной медицинской помощи при серьезных заболеваниях. Речь идет о массовой бедности населения, лишаящей десятки миллионов россиян достойной жизни и свободного права на развитие. Более того, как считает Министр экономического развития М.

Орешкин: «Бедность является серьезным ограничением. Это не только социальная проблема, но в том числе и серьезная угроза для экономического роста, учитывая, что значительная доля малообеспеченных сегодня у нас – это семьи с детьми» [7]. В какой-то мере отражением этого процесса стало снижение агентством Fitch прогноза роста ВВП России на 2019 год с 1,5 до 1,2 процента [8]. Бедность, как показывают исследования, неизменно ведет к падению качества человеческого капитала, нарастанию демографических проблем и, соответственно, снижению доли России в мировом ВВП на долгосрочную перспективу [9]. Фактически складывается порочный круг, выйти из которого без значимых усилий невозможно.

Следует обратить внимание и на определенные методологические издержки применяемого российскими чиновниками подхода к бедности, который заключается в отделении проблемы бедности и анализа ее причин от социального неравенства, что резко сужает круг инструментов, призванных эффективно решать данную проблему, сводя их к фискальной политике и бюджетному процессу. На самом же деле существует прямая зависимость между уровнем социального неравенства и бедностью, причем эта проблема имеет две ярко выраженные составляющие: социально-политическую и экономическую. Как отмечалось в докладе Всемирной лаборатории экономического неравенства, подготовленном по итогам исследования экономического неравенства в России в 2016 году, на первую половину российского населения (начиная с минимального дохода) приходится 17 процентов национального дохода, в то время, как на вторую половину взрослых россиян (имеющих доход выше первой группы) приходится 83 процента. При этом 10 процентов самых богатых получают в России 45,5 процентов национального дохода. В то время как в Европе для верхнего дециля доля национального дохода составила 37 процентов, Китае - 41 процент, Северной Америке – 47 процентов и на Ближнем Востоке – 61 процент. Как выявили исследователи, подобная картина в России уже имела место в 1905 году накануне русской революции, что во многом объясняет последующую ситуацию тех лет! [10]. Очевидно, что нельзя сводить оценку сегодняшнего распределения доходов между социальными группами и слоями к чисто экономическим аспектам. Если в странах классического капитализма неравенство в доходах складывалось постепенно, нередко столетиями, позволяя обществу адаптироваться к ситуации, при этом растущий разрыв компенсировался успешным решением социальных проблем, включая достаточно высокую оплату труда, то Россия стартовала с достаточно низкого уровня доходов граждан и основой неравенства явились не результаты развития производства и услуг, а передел накопленных государством собственности, основных средств и финансовых ресурсов в интересах богатых. Причем, если на верхний дециль «богатых» в 1991 году приходилось 25 процентов

национальных богатств, то после имущественного передела к 2008 году эта доля выросла до 52 процентов, опустившись только после кризиса 2008 года, санкций и периода снижения цен на нефть. Это еще раз подтверждает «перераспределительный, воровской» характер проведенных «рыночных» реформ, их дестимулирующую роль для экономического развития страны и создания для народа перспектив справедливого распределения доходов.

В настоящее время наиболее болезненную реакцию в обществе вызывает тот же вид дисфункциональности в управляющей подсистеме страны, что был характерен для 1989-1991 годов. Депутаты Государственной Думы от правящей партии, члены Правительства, руководители госкорпораций и генералитет силовых органов, крупные выгодоприобретатели криминальной приватизации, которых народ из-за аффилированности с высшей бюрократией называет олигархами, по-прежнему на словах декларируя конституционные принципы, на которых должна строиться социальное государство, на практике ускоренными темпами продолжают силовой передел и разворовывание национальных богатств. Автор на ситуации с бедняками, проблемы которых не решаются 12 лет, уже показал нежелание элиты предпринимать меры по решению этой страшнейшей для России проблемы, требующей незамедлительного перераспределения национальных богатств. Росстат, в свою очередь, по итогам 2018 года обратил наше внимание на то, что реальные доходы населения России только за последние 5 лет упали на 11 процентов [11]. Речь идет о потерях, которые несет абсолютное большинство граждан страны. А что же элиты? За короткий срок вскрыты мошеннические операции на сотни миллиардов рублей десятков высокопоставленных руководителей регионов и силовых органов, государственных корпораций и банков, отдельных чиновников. Тысячи из их близких родственников замечены на скупке на многие миллиарды и сотни миллионов рублей недвижимости в России и за границей. При поддержке Президента руководители госкорпораций создали свою, корпоративную систему благосостояния с персональными доходами в сотни раз превосходящими заработки в других структурах. Использую систему льготного кредитования своих предприятий государством, они организовали невероятное по масштабам перераспределение бюджетных средств в личных интересах, по сути, обескровливая экономику страны. Стремительно растет вывоз капитала, борьба с которым носит имитационный характер, задевающий интересы только тех людей, кто действительно нуждается в лечении и отдыхе за рубежом. Если к 2000 году в России не было миллиардеров, то сейчас их уже 106. При этом, начиная с кризисного 2008 года, в условиях стагнирующей экономики, когда перестали решаться из-за отсутствия средств многие социальные проблемы, число миллиардеров

выросло с 32 до 106, то есть в 3,3 раза. Может в мире такая же динамика? Ничего подобного! Сравнение дает поразительные результаты: за те же годы количество миллиардеров на Земле выросло только в 2,2 раза с 1011 человек до 2208 [12]. А как это соотносится с долей России в мировом ВВП? При доле не выше, по данным МВФ на 1 декабря 2018 года, двух процентов, мы имеем около 5 процентов миллиардеров. Москва лидирует среди городов мира по количеству жителей, имеющих состояние более 1 миллиарда долларов [13].

Все это позволяет сделать вывод о беспрецедентных масштабах продолжающегося передела национального богатства России, при котором бедные становятся беднее, а богатые – богаче! Тяготы кризиса перекладываются с плеч управляющей Россией коррумпированной элиты на остальное население страны. Декларируемые руководством государства принципы социальной справедливости и соответственно требования Конституции РФ не реализуются, ни в самой управляющей системе, ни в системе государственного управления в целом, приводя к нарастающей дисфункциональности всей общественно-политической системы РФ. Сложившееся в стране положение, если не предпринять энергичных и очень жестких мер по реформированию экономики и социально-политической системы в соответствии с конституционными целями, может в короткий срок привести к катастрофическим последствиям, близким по форме к 1991-1993 годам, но с более сложными и менее предсказуемыми последствиями. К сожалению, ясного понимания масштаба и остроты ситуации, связанной с нарастающей дисфункциональностью системы управления Россией как социальным государством, нет даже у самых опытных и профессионально подготовленных чиновников высшего звена, которые пытаются лечить поверхностные симптомы болезни, не затрагивая её источников [14]. Более того, как показывают последние исследования автора, из поля зрения руководителей государства и владельцев крупных капиталов выпадают новые аспекты роста социального неравенства, связанные с развитием идеологии трансгуманизма и изменением ценностных установок элиты, получившей новые стимулы для личного обогащения, усилившие тенденцию несправедливого перераспределения национальных богатств в их интересах [15].

Список литературы:

1. Козлов С.Д. Деятельность политических партий по утверждению социальной справедливости в советском обществе.

Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук. Специальность 22.00.05. - социальнополитические процессы, организация и управление.

- Москва: АОН, 1991. - 35 с.

2. Козлов С.Д. Очищение: О борьбе парторганизаций за социальную справедливость. – Калининград: Кн. изд-во, 1990. - 239 с.

3. Козлов С.Д. Общественные объединения, политические партии и КПСС: достижимо ли согласие? – Москва: АОН, 1991. – 42 с.

4. <http://constrf.ru/razdel-1/glava-1/st-7-krf>.

5. Темникова Л. Бедность в России в 2018 году, официальная статистика занижается в 1,5-2 раза, считают эксперты. // <http://pronedra.ru/bednostv-rossii-statistika-2018-goda-prognoz-na-2019-god295450.html>

6. Виноградова А. Совсем зажрались: кто в России не любит москвичей. // https://www.gazeta.ru/lifestyle/style/2019/05/a_12385219/shtml?utm_source=smi2&utm_medium=exchange.

7. От редакции. Бедные русские против богатой России. // <https://www.banki.ru/news/columnists/?id=9477560>.

8. Fitch снизило прогноз роста ВВП России на 2019 год до 1, 2 процента. // https://tass.ru/ekonomika/6558581?upt_source=uxnews&upt_medium=desktop.

9. Миронов В. Доля России в мировом ВВП будет снижаться. // <https://iq.hse.ru/news/177671293.html>.

10. Эксперты признали неравенство в России сопоставимым с 1905 годом. // https://www.rbc.ru/economics/16/12/2017/5a33e2fc9a79471b6d846e24?from=materials_on_subject.

11. Реальные доходы населения России: динамика с 2000 по 2018.

// <http://investorschool.ru/realnye-doxody-naseleniyarossii-dinamika-s-2000-po-2018>. 12. Число долларовых миллиардеров в России и мире с 2000 по 2018 год. По данным Forbes. // <http://rationalnumbers.ru/all/chislo-dollarovyh-milliaderov-v-rossii-i-mire-s-2000-po-2018go/>

13. Самое большое количество миллиардеров в мире. По данным Forbes. // <https://eva.ru/evalife/read-8500.htm>.

14. Кудрин не исключает «социального взрыва» в России. //

<https://news.mail.ru/economics/37664446/?frommail=>

1. 15. Козлов С.Д. Записки пролификатора: блокчейн и сингулярность. Монография. – Москва: ИМЦ, 2019. - 160 с.

TRANSFORMATION PROBLEMS OF POLITICAL PARTIES IN UZBEKISTAN

Abstract. The article analyzes the issues of the development of political parties as a unique and compatible institution of civil society in the period when Uzbekistan gained independence as a sovereign state (1991-2019). The article also described some of the views expressed in the solution of these problems, highlighted the fact that over the next two years, the atmosphere of openness in the era of civil unity has been shaped in Uzbekistan.

Keywords: *transformation, civil society, political parties, society, social groups, political interests, political ideology, primary organization of the party*

Although political parties operating in Uzbekistan during the period of independence (1991-2019) were experiencing more than a quarter of a century, they did not rise to a real civil society institution. It is noteworthy that the current state of political parties in the post-Soviet era is slower than during the transition from the old system to a democratic society.

While political parties have been living in our country for 20-25 years, they have not been able to reach the level of political institutions at the level of democratic standards and values. The nature of the party is that it is always the key to survival (psychological power from the electorate, the primary party organizations and their members) to ensure that they are able to survive by taking energy from the behavior of the active community. If this power is weak, the political party cannot perform its functions at all and cannot rise above the quality of the party's appearance.

The real situation of the party system in the country and the political parties operating there was explained in detail in the speech of President Sh.M. Mirziyoyev at the video conference with the representatives of the Oliy Majlis, political parties and the Ecological Movement of Uzbekistan. The following views of the president clearly point to the current state of political parties: "Today's time requires radical change of the way the political parties work, and their systematic approach to communication with the population and the electorate. Now, political parties must "awakening". They should put aside the ups and downs, with the concrete work, to win the trust of our people and voters.¹ "

If we pay attention to world experience, political parties have originally emerged as the interests and needs of social groups. The parties emerged as the constituent of forces that sought to satisfy the political interests of these social strata and groups. Therefore, political parties in developed countries have always been formed as a result of some social groups, ideological movements or prominent, courageous and popular leaders' initiatives.

When a person seeks to create opportunities for the expression and satisfaction of his political interests, he is motivated to become a member of a political party and he decides to take part in the activities of a party that is closely connected with his own mind and the social group to which he belongs. Also, being a member

of the party allows the human being to become involved in political socialization, power or control of these bodies. Nobody is a member of a political party that is unable to provide such political resources to human beings.

One of the important requirements is a high level of administrative capacity of party leaders as a motive for joining a political party. Leadership at all levels of the party - the primary party organization, district, city, regional and central authorities - determines the quality and degree of party membership. If the leader of the party is a person who is profoundly aware of the laws of change and development in the society and the state of the society, and if the speech is appealing to the people, the democratic values are well-grounded in the world, the party is growing rapidly, members will be more emotionally attached to the party.

Problems that may arise in the transition period - unemployment, the practical support of the social layers of the population in need of social protection, and the protection of human rights have not been ignored by the parties. Lower and supreme governing bodies of the parties did not fill up with free-thinking, initiative, talented staff. The party management has started to carry out public administration and economic management. Heads of central and local councils have become the basis of their coordinating work on the principle of monopoly. The bureaucratic form of government was dominated by all levels of party organizations. The parties, which have the institute of the institution, have lost their ties with society.

The political parties have left their efforts to address urgent issues, such as the transition to the transition period - unorganized youth, the involvement of young people in international migration, and engaging young people in socio-political processes. It is common practice for public officials to see their work in this area. Due to the fact that the governing bodies of the parties have no modern knowledge and are not updated by intellectual potential, they have begun to lose their ability to participate in the country's sociopolitical and economic reforms.

Due to the loss of political parties, the party factions in the lower house of the parliament and party groups in local representative bodies were unable to exercise their rights and freedoms. It is well-known that in the mahallas, the Women's Committee of Uzbekistan,

¹ Speech by Shavkat Mirziyoyev at the video-conference with representatives of the Oliy Majlis, political parties and the Ecological Movement of Uzbekistan. 12.07.2017 y. //

the Nurodiy elderly organization, the Republican Federation of Trade Unions and other nongovernmental organizations are functioning. However, political parties did not create their own support centers in all mahallas. But, the electoral districts are composed of mahallas. In the party's governing bodies, a vast bureaucracy has flourished as a result of ignoring the foreign experience of the party activities and the transfer of such experiments. As a result, all the parties became "overwhelming".

Political ideology, as subjects of politics, serves to focus on institutional relationships between people, to clarify, as well as to defend or deny the political existence in specific socio-historical conditions.

From this point of view, politics are the confrontation of ideological systems, ideological political trends and directions. However, it is difficult to grasp the essence of this idea, because the principle of "politics - the art of using this opportunity"² is still in the present. On the one hand, this "art" creates certain limits for the policy making, and on the other hand, the ideology determines the boundaries of a particular area of activity of a particular political party or government. This will help make the political programs worse.

Political ideologies contribute to the formation of political systems and to represent the unity of different social groups. For example, liberalism is the ideology of the middle class, conservatism, aristocrats who own the land, and socialism as the working class. At the same time, the ideology of liberal democracy is a linkless link between many western societies.

So if the political party is represented as any social organization, it will accept the ideology of that layer as its ideology. Because the social layer forms its own political party to express its political interests and will as a result naturally the ideology of the social layer becomes simultaneously the party's ideology.

The political system of Uzbekistan consists of five political parties: the People's Democratic Party of Uzbekistan (1991), the Democratic Party of Uzbekistan "Milliy Tiklanish (National revival)" (1995), the Social-Democratic Party of Uzbekistan "Adolat" (Justice) (1995), the Liberal Democratic Party of Uzbekistan (2003), The Ecological Party of Uzbekistan (January 8, 2019). All political parties in the country also have their own political ideology. But neither the party member nor the party organizer deeply understands their deep meaning. It is difficult to understand that both the Social-Democratic and the People's Democratic Party "Adolat" are the so-called "Social-Democracy" political

ideology. Why then is the People's Democratic Party called "people's democracy", not "social-democratic"? What is the difference of the concept of "demo" with the "People (Xalq)"? (the word "demos" is Greek and the word "xalq" for the Uzbek language).

In the North American and European politics, the number of party members has been analyzed, not by the population, but by the number of voters. If there were more than 21 million voters in Uzbekistan, according to statistics provided by political parties, about 1 million 150 thousand official party members are members. So, about 5.5 percent of citizens (who have the right to vote) belong to one or another party³. This is, of course, a very significant indicator. But it does mean that the party members are not yet formally affiliated with the party or the lack of primary party organizations, and the fact that only a few have official character - this is a "significant figure".

Moreover, it is important for parties to be involved in political processes not to have more members, but to what extent their memberships are active. For example, when one of Germany's average electoral districts analyzed, only 480 of 3200 party members were active, with 384 party functionaries and 96 primary organizations active. In summarizing these figures, almost 30 percent of the party members were identified as active parties. However, such sociological researches are rarely carried out in parties⁴.

If members of the political parties functioning in the country have only formal (de-yure) character, the number of members of the political party artificially exceeds the statistics, then parties can not perform their functional responsibilities, can not be seen as an institution.

References:

1. Kirgizboyev M. Politology. T.: New Generation, 2013.-P.62-63.
2. Central Election Commission of the Republic of Uzbekistan. Political parties // http://elections.uz/uzb/events/political_parties/
3. Speech by Shavkat Mirziyoyev at the videoconference with representatives of the Oliy Majlis, political parties and the Ecological Movement of Uzbekistan. 12.07.2017 y // <http://www.press-service.uz/en/lists/view/781>.
4. <https://progresspolicy.ru/politicheskiepartii-i-izbiratelnyj-protsess-v-sovremennoj-germanii-sotsiokulturnye-aspekty/>.

² Kirgizboyev M. Politology. T.: New Generation, 2013.P.62-63.

³ Central Election Commission of the Republic of Uzbekistan. Political parties // http://elections.uz/uzb/events/political_parties/v_germanii_polezno_znat/; Политические партии и избирательный процесс в

современной Германии: социокультурные аспекты. 16.03.2019.// <https://progresspolicy.ru/politicheskiepartii-i-izbiratelnyj-protsess-v-sovremennoj-germanii-sotsiokulturnye-aspekty/>.

⁴ Выборы в Германии. Полезно знать.// https://kiev.sq.com.ua/rus/news/novosti/25.09.2017/vybory_

Post-graduate student at the department of state policy and the social development of the National Academy of Public Administration, Office the President of Ukraine, Chief desk officer at the control department of broadcasting of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting

MODERN APPROACHES TO INFORMATION SECURITY GUARANTEE: PUBLIC MORALITY PROTECTION

Annotation: The article deals with the most urgent issues of development of state information policy in the conditions of the development of the information society. On the basis of the comprehensive analysis of the information legislation of Ukraine, the principles are formulated and the legal principles of protection of public morality in the information sphere are analyzed. In addition, the role of public morality in the structure of state policy as an important factor in the provision of information security is highlighted, the main directions of implementation of state policy in the field of protection of public morality are thoroughly considered.

Key words: information security/ cyber security, information policy, information space, public morality, national interests, information technologies, public administration.

Only morality is capable to restrain the community in the established patterns of behaviour. However, during the different public changes the winners are those who deviate from the norms. Players strive to set their own rules and change legal norms into manipulation means of public morality. The danger for the whole community occurs, and what is more, for every individual.

George Pocheptsov, PhD in Philology, Professor **Problem setting/formulation.**

Nowadays, the actual problem of society concerns the guarantee of information security which takes the considerable place in the system of guarantee of vitally important issues of all states, and in particular, of Ukraine. First of all, it is determined by the urgent need in creating of developed information space of Ukrainian society, however, through such kind of the space the threats to the national security may appear.

The information security is an integral part of political, economical, defense and other parts of a life and activity of individual, society and a state in Ukraine, and at the same time it is an independent part of the national security which is intended to guarantee not only information security but to preserve the originality of national culture. Furthermore, the development of society is characterized by a certain level of social organization that demands a new awareness of many social, moral and legal values.

In the current context, the system of information security guarantee of Ukraine, that was established earlier, doesn't conform to the new principles substantially and cannot address the threats effectively. During the modern period of development of Ukraine the severe issue of determining the priorities of information security guarantee has emerged, one of which, above all, it is public morality defense.

The issue of public morality defense isn't new for Ukraine. Studying social relations, legal and regulatory instruments of different periods, states of various forms of governance, at different times there were a lot of measures for preventing, preserving and resisting to the influence of the negative recourses of information on consciousness of the most citizens. Considering those aspects we noticed many interrelated processes that

proved the main idea of ensuring the resistance to negative context, public morality formation and creation of certain ideological atmosphere of the state during some period of time.

At the present time, the information security reforms are widespread in Ukraine, thus the social functions of a state are to guarantee the information security, in particular, the public morality defense which is crucial.

In information society, the public morality must always be related to the human rights to secure information space and freely create, spread, preserve and get the information which set forth in the legislature. In modern information society the certain order is carrying out with the help of morality and law. And therefore, the established moral values and public morality require defense from the state and to be embodied in the state regulations.

The purpose of article. The purpose of article is to analyze the state of information security as a part of information policy, to determine the role of public morality in the structure of state policy as a significant element of the information security guarantee, and also to formulate principles and pursue legal foundations of public morality defense in information sphere.

Statement of the main research material.

Since gaining independence, in Ukraine it has been done a lot of achievements in the developing of information sphere as special system of public relations, which emerge and exist in all sectors of public life and a state as a result of gaining, using, spreading and preserving of information. First of all, it concerns a person's right to information which is enshrined in law, free flow of information within and outside the country, transformation in the model for cooperation between the state authorities and mass-media, creation of the national systems and information networks etc. The question of implementation of a person's right to information, transformation in the model for cooperation between the state authorities and mass-media, creation of the national systems and information networks are increasingly becoming the subject of scientific research.

At the same time, the problem of legal protection of society against negative information isn't still examined enough.

So, Article 17 of the Constitution stipulates that providing of informative safety is the major function of the state, matter of all Ukrainian people. Basic law of Ukraine confesses a man, its life and health, honour and dignity, inviolability and safety as the greatest social value in Ukraine [1].

The Doctrine of Information Security of Ukraine certainly asserts that development of sovereign, democratic and law-based Ukraine is possible in the condition of sufficient level of information security guarantee [2].

The Decree of the President of Ukraine № 47/2017 of February 24, 2017 approved the Doctrine of Information Security of Ukraine. The Doctrine is based on the principles of respect for the rights and freedoms of citizens, respect for human dignity, protection of legitimate interests of individuals, of society and of the state, ensuring the sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

It is worth noting that the Doctrine defines the significant national interests of Ukraine in the information area, in particular, as follows:

- 1) The interests of a person:
 - ensuring the human constitutional rights and freedoms for collecting, storing, using and disseminating information;
 - ensuring the constitutional rights to privacy;
 - protection from destructive information and psychological impacts;
- 2) the interests of the society:
 - conservation and enhancement of spiritual, cultural and moral values of the Ukrainian people;
 - providing the social and political stability, inter-ethnic and inter-religious consent; forming and development of democratic institutions of civil society;
- 3) the interests of the state:
 - effective cooperation of state authorities and civil society institutions during formation and realization of public policy in informative sphere;
 - creation of a positive image of Ukraine in the world, delivering rapid, accurate and objective information to the international community concerning events in Ukraine;
 - comprehensive meeting the needs of citizens, enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership in access to accurate and objective information;
 - establishment and development of information society;
 - safe operation and development of the national information landscape and its integration into the European and world information landscapes.

Several Ukrainian scientists (G.G. Pocheptsov, N.M. Dragomiretska, V. Sidak, I. Valko, I.V. Aristova, L.V. Guberskiy, V.K. Konah, Y.A. Makarenko, Y.V. Nesteryak, V.P. Gorbulin, M.M. Bychenok and others) considered in details the theoretical and methodological

basis of the state information policy realization and focused on the issues of the legal protection of public morality.

The interaction of information security with other components of public relations is supported by functions of the state which have the influence on all spheres of public life. In accordance with the content, the functions are divided into humanitarian, economical and political. The particular importance of the social function of the state is expressed through the fulfillment of the main tasks of the state in the social and information spheres. The economic relations, in particular, property relations directly impact on information security guarantee and person's defense. The crucial role of the institution of private ownership may be considered in the connection with mass media [3].

Information society requires changes in priority benchmarks from personal to universally shared and formation of new informative culture on that basis, and therefore, the formation of public morality norms. The sphere of public morality defense plays an important role in the structure of public policy and comprises the system of ethical values, rules and norms of behavior that were established on traditional spiritual, mental and cultural pillars in society, statement of responsibility and civil obligations. Public morality is the object of state protection.

In the context of reform of information society, the state should implement complex public policy in information sphere, the purpose of which is formation of unique and comprehensive public-state system of moral imperatives defense guarantee and moral demonstration of Ukrainian society upon the healthy lifestyle. The state should prevent any information that negatively influences the public morality such as propaganda of the culture of violence and cruelty, racial and national hatred, fascism, neo-fascism, ukrainophobia, antisemitism, xenophobia, intolerance, offence of the nation or a human being via the national characteristics.

In its content, the state is an institution of social character, the basis of which is the formation of social needs and interests. Accordingly, the state, as a social institution, must ensure the rights and freedoms of citizens, direct the state policy to meet the information needs and interests of the population in social progress.

The legal principles of Ukraine on the protection of morality in society are the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality" and other normative and legal acts in the field of protection of public morality.

The formation of an array of normative legal acts on the information sphere reached the level of formation of specialized branches of legislation only at the end of the 1990s. The institutes of computer and advertising law, the institute of information with limited access, the institute of journalistic law and others have distinguished. During the 1990s-2000s, there were 30 independent (that is, those not covered by any other sectoral legislation) laws, as well as a large number (over one hundred) of by-laws. The information sphere is also regulated by a number of newly approved civil, criminal, administrative and other codes. After 1996, four collections of acts of the actual information legislation were

issued. Preparatory work was carried out on its codification based on the criteria formulated in the Constitution of Ukraine for the legal functioning of the information space, the principles of freedom of speech, the prohibition of censorship, freedom of literary, artistic, scientific and technical creativity, etc. [4].

Laws of Ukraine "On Information", "On the Publishing", "On Television and Radio Broadcasting", "On the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting", "On the Printed Media (Press) in Ukraine" and others, have defined the guarantees of freedom of activity the media, as well as the right of citizens to freely collect and disclose information through media resources. The ban on the use of mass media for spreading appeals to the violent overthrow of the existing political system and violation of the territorial integrity of the state, to war and violence, encroachment on honor and dignity of citizens, incitement to racial, national, religious hatred, etc., was established. However, the analysis of the realities of law enforcement practices in the media sector revealed a number of problems, the presence of which prevents the full implementation of citizens' right to information. Among these problems are improper non-enforcement of laws, corruption, low legal and political culture of government officials, the media and the public [5].

According to Article 5 of the Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality", the content of state policy in the field of the protection of public morality is to create the necessary legal, economic and organizational conditions that promote the implementation of the right to information space, free from materials that constitute a threat to physical, intellectual, moral and psychological state of the population.

State policy in the field of protection of public morality is carried out on the principles

- guaranteeing the human right to use information that is free from materials that threaten the physical, intellectual, moral and psychological state of the population;
- protecting children from the negative effects of products and spectacular activities that are detrimental to public morals, in particular products containing elements of violence or cruelty, propagates fascism, neofascism, xenophobia, ukrainophobia, anti-Semitism, racial and national hostility;
- education of respect for parents and family values;
- protection of moral interests that arise in connection with various types of information activities;
- prohibition of the requirement of preliminary agreement of content of information products with state authorities;
- support of national culture, art, cinematography, book publishing, improvement of the system of propaganda of the best examples of world literature, culture and art.

The conditions and current trends in the social development of Ukraine confirm the need to urgently raise the issue of identifying the protection of public morality as a separate function of the state, in particular such as:

- 1) the presence of a particular group of public relations that is in need of regulation by the state;
- 2) social request of society for the regulatory role of the state in one or another sphere of social relations;
- 3) the existence of a system of legal norms that would regulate these social relations associated with the implementation of one or another function of the state;
- 4) the existence of a system of state bodies and civil society institutions capable of ensuring the fulfillment of state functions related to the protection of public morality.

The main directions of the implementation of state policy in the field of protection of public morality are: in the field of legislative activity:

- development and adoption of normative legal acts on state policy in the field of protection of public morality;
- elimination of differences, gaps and inconveniences that exist in the Ukrainian legislation in the field of protection of public morality;
- adoption of the Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality";
- creation of legislation that would regulate the foundations of state policy in the Ukrainian segment of the Internet, the activities of the electronic media, the field of mobile content, the distribution of computer games and the introduction of appropriate certification of computer games and age restrictions;
- obligatory at the state level the appropriate criteria for attributing products to such a way that negatively affects public morality;
- improvement of the institute of legal responsibility in the field of protection of public morality, development of a legal mechanism for prosecuting offenders in the field of protection of public morals.

in the field of social policy:

- preservation and enhancement of national spiritual and cultural values;
 - development of special long-term sectoral government programs aimed at improving the moral climate in the country;
 - prevention of phenomena that violate the law in the field of the protection of public morals (first of all, in relation to the holding of spectacular events, the production and sale of products promoting war, national, racial and religious enmity, fascism, neo-fascism, racism, xenophobia, ukrainophobia, anti-Semitism, terrorism, other manifestations of criminal activity);
 - active involvement of the public and mass media in combating the manifestations of terrorism, corruption and other phenomena that threaten the national security of Ukraine;
 - definition of support of family-family relations as one of the priority directions of state activity; creation of a system of comprehensive youth support, self-determination and self-realization, and the formation of the necessary legal, humanitarian and economic prerequisites for it and social guarantees.
- in foreign policy:

- study of foreign experience in respect of ethical standards, protection of public morals and the safety of children in the information space;
- a mutually beneficial exchange of information on the protection of public morals and multilateral international cooperation in this direction;
- accession to international treaties on the protection of public morality and the safety of children in the information space.

in the field of information policy: - protection of the national information space;

- optimization of public information management systems;
- creation of public television and radio broadcasting systems of Ukraine;
- state funding of mass media offering educational, informational, educational and analytical programs;
- continuation of dialogue with national, regional and local TV companies in order to restrict the broadcast of television and movie shows that contain episodes of violence, scenes with alcoholic beverages, the display of a positive image of smoking;
- restrictions on advertising of alcoholic beverages and beer on television;
- intensification of measures to combat unfair advertising;
- invitation of social advertising aimed at countering the propaganda of alcohol, limitation, use of drugs in all mass media, regardless of the form of ownership;
- monitoring compliance with ethical standards in the dissemination of information and advertising on the Internet, working out mechanisms of contradiction in the distribution of illegal content on the Internet;
- restriction of the circulation of computer games containing elements of violence and cruelty and the introduction of ethical examination of computer games distributed in the territory of Ukraine. in the cultural and artistic sphere:
- assistance in the creation of feature films of domestic production;
- confirmation of the status of the Ukrainian language in the cinema distribution;
- filling the media market with a quality Ukrainian artistic product;
- support of national dramaturgy and artistic art;
- establishment of quality domestic entertainment and entertainment programs;
- carrying out preventive measures during artistic actions, youth festivals, concert-entertaining programs and contests;
- ensuring access of the population, in particular district centers, small towns, villages and settlements, to the review of works of national and world cinema by developing a network of halls and premises for their cinema and video shows. in the field of health care and promotion of a healthy lifestyle:
- adoption of laws that will contribute to the formation of a healthy lifestyle;

- development and adoption of a national target social program for the improvement of health of the population of Ukraine;
- correction of curriculum on healthy lifestyle in general educational institutions;
- development of mechanisms for creating material and technical preconditions for the deployment of activities for the formation of a healthy lifestyle;
- introduction of a special tax on profits from the sale of tobacco and alcohol products to finance specific measures for the prevention of smoking and the fight against alcohol and drug dependence; in educational and educational sphere:
- legislative definition of the legal limits of moral education of children, and their protection against destructive information;
- a harmonious combination of national and multicultural education, the formation of a culture of interethnic relations;
- implementation of social and legal expertise of decisions of the authorities in terms of their impact on the processes of moral development of children and students;
- provision of the material and technical basis of the educational process of all types of educational institutions;
- support of youth and children's social movement and its integration into relevant European and world organizations, use of opportunities of children's public organizations, associations, student and student self-government.
- creation of favorable conditions for the moral and spiritual upbringing of student youth in children's public associations as an important resource for the learning of children by social norms, rules and procedures.

in the scientific and technological sphere:

- conducting complex scientific research in the field of protection of public morality and the impact of new information technologies on people;
- development of software and technical means of restricting access to content that is harmful to public morals.

in the spiritual-religious sphere:

- establishment of close cooperation with churches and religious organizations in the field of protection of public morality, propagation of spiritual and moral values and a healthy lifestyle. in the field of state security:
- defining the protection of public morality as a component of the humanitarian and information security of Ukraine.

In the context of state protection against information threats to society, one can consider the main directions of state regulation of circulation of information products that affects public morality: the formation of a single integrated system for the protection of moral principles and the establishment of a healthy lifestyle in the field of information activity, education and culture; the prevention of propaganda in the electronic and other

media of the cult of violence, cruelty, the spread of pornography; introduction of expert evaluation of video, audio, print information and information on electronic media, the development of mechanisms and methods for assigning it to such a degree that is detrimental to public morals; support of national culture, art, cinematography, book publishing, improvement of the system of propagation of the best examples of world literature, culture and art; prohibition of demonstration of uncensored audio and video products at all national TV and radio companies; establishment of control over the circulation of products, which constitutes a threat to public morality; joining international treaties on the issue protection of public morality [6].

One of the leading security measures in the field of public information security can be considered the provisions of Article 6 of the Law, which prohibits the circulation of objects and products of pornographic content: the production and importation into Ukraine of works, images and other objects of pornographic content for the purpose of marketing or distribution, their manufacture, transportation or other movement, advertisement, or distribution; circulation, demonstration and rental of printed publications, cinema, audio, video, radio, television products, materials on electronic media, other types of products promoting pornography.

In the terms of further research, it should be noted that other provisions of the Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality" require careful scientific research (monitoring), taking into account public opinion and public control over the practice of its implementation by state authorities, so that it does not become an instrument for the formation of totalitarianism in the state.

Problems of state regulation and control of circulation of products, which negatively affects public morality, are closely intertwined with the problems of protection, defense, counteraction to individual threats to national information security, which is legally defined and at the level of information legislation.

Modern development of the latest information technologies not only extends the capabilities of mankind, but also has negative social consequences. Therefore, the main areas of implementation of state policy in the field of information policy in the context of protecting public morality should be the protection of the national information space, as well as optimization of the system of public administration of information sphere.

Changes related to the development of the information society concern all socio-cultural institutions and affirm a fundamentally new way of life of a person. In a global information society, a person needs to solve the problem of mastering a fundamentally new space. The experience of the last decades is confirmed by the fact that the countries that have a high level of education, science, health care, culture and spirituality claim to play the role of leaders in socio-economic development.

Conclusions

The formation of the information society and the cardinal influence of the informational mind on the production, management, consciousness and behavior of people, on social and political life in general, raise the

issue of comprehension of information as an instrument of power and the development of such a state policy that would ensure national security, national interests and social progress in general as a result of effective management of the information resource of Ukraine.

Public morality in the information society must first of all be correlated with human rights to a secure information space and the right to freely create, distribute, store, receive information, and also to consolidate these rights in the law of the state. With the help of morals and law, a certain order is provided in the modern information society. That is why the moral values formed over the centuries, social morality as a system of these values needs protection from the state, and consolidation of law.

The protection of public morality in the information sphere is based on the general legal (the rule of law, the principle of respect for rights, freedoms, human dignity and humanity, humanism) and special principles (the principle of prohibition of censorship, non-interference of public administration bodies in the activities of mass media and other sub-objects of information activity outside the limits defined by the legislation, respect for the rights of consumers and not imposing on them any informational products, the inadmissibility of abuse of freedom of mass media activities on information, creation of conditions for self-regulation in compliance with the law on public morality).

It is extremely necessary to improve the information legislation, bring it in line with the rules defined by international legal acts; to develop the concept of information legislation that will regulate the sequence of preparation of the relevant regulatory acts, their composition and content requirements for these documents, proposals for amendments to the civil, administrative and criminal legislation related to the peculiarities of the development of the information society. It is also necessary to create an Information Code.

In addition, for the complex solution of the problems of protecting the national information space at the present stage, joint efforts are needed not only from the authorities, but also from public organizations, business structures. The provision of the necessary level of information security requires, first of all, systematic monitoring, analysis and forecasting of social, economic, political and other changes both inside the country and abroad. These changes are constantly leading to new information challenges and threats that need to be addressed promptly and adequately. Therefore, the second requirement is the systematic regulation of the level of information security through the appropriate protection resources: regulatory, organizational and administrative, scientific and technical, etc. [7]. In essence, it is necessary to provide continuous monitoring and analysis of all sources of increased information risk, to anticipate the processes of their manifestation in the long run and to quickly develop adequate countermeasures to reproduce or minimize undesirable consequences.

The systemic mechanism of providing information security should take into account personal, public and state interests in the external and internal environment, to identify dangerous information threats to these interests and to include adequate methods and means for

their prevention, localization and neutralization. It should have a two-way communication between society, the media and the state, which enables them to promptly report on socioeconomic changes and assess the effectiveness of the measures taken.

The improvement and development of reverse and direct channels, that is, the functions of monitoring and regulating the level of information security, corresponds to the vital interests of Ukrainian society, since it increases the efficiency of its protection in all spheres of life. A prerequisite for this is the organization of mutually beneficial cooperation and interaction between the authorities, public organizations and commercial structures on the basis of trust and respect for each other. Therefore, the revival of mutual trust and respect in Ukrainian society should become a priority task of the state information policy.

Therefore, in general, Ukraine's information sovereignty is ensured through the implementation of a comprehensive state information policy in accordance with the Constitution, the current legislation of Ukraine and international law by implementing relevant doctrines, strategies, concepts and programs that affect the national information policy of Ukraine, as well as a set of measures aimed at protection public morality.

Literature

1. Constitution of Ukraine, June 28, 1996 // with amendments introduced by the Laws of Ukraine No.

2222-IV of December 08, 2004; of 02.02.2011 N 2952-VI; of 19.09.2013 N 586-VII; of 02.02.2014 N 742-VII; dated 02/06/2016 N 1401-VIII.

2. Decree of the President of Ukraine No. 47/2017 On Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine", 2017.

3. Y.V. Ivanchenko, I.S.Ivchenko, V.O.Horoshko, Y.E. Khokhlochova "Providing information security of the state"; NAU, Kyiv, 2016.

4. N.M. Dragomiretskaya "State Information Security"; educational and methodical manual; NAU, Odessa, 2016.

5. T.O.Kolomojets, S, V.Gryshak "Adaptation of the information legislation of Ukraine to the requirements of the EU as a component of the modern domestic law-making process"; NMU, Dnipro, 2013.

6. V. Sidak, I.Val'ko "Moral and security of person, nation, state", Kyiv, 2001.

7. Gorbulin V.P., Bichenok M. "Problems of Protection of the Information Space of Ukraine", Kyiv, 2009.

8. The Law of Ukraine "On the Protection of Public Morality".

9. Legal principles "Protection of personal values and public morals" (a collection of normative acts of Ukraine).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Volovikova M.I.,

*Sc.D. (psychology), professor, leading scientific officer,
Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia;*

Dzhidar'yan I.A.

*Ph.D. (philosophy), senior scientific officer,
Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia;*

Maslova O.V.

*PhD (psychology), assistant professor, social and differential psychology chair,
Russian Peoples' Friendship University of Russia, Moscow*

THE STUDY OF THE STRUCTURE OF REPRESENTATIONS ABOUT LOVE

Воловикова М.И.

*Доктор психологических наук, профессор, главный научный сотрудник
Федерального государственного бюджетного учреждения науки
Института психологии РАН, Москва;*

Джидарьян И.А.

*Кандидат философских наук, старший научный сотрудник
Федерального государственного бюджетного учреждения науки
Института психологии РАН, Москва;*

Маслова О.В.

*Кандидат психологических наук, доцент
Российского университета дружбы народов, Москва,*

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРЫ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ЛЮБВИ

Summary. The new study based on I.A. Dzhidar'yan and co-authors techniques to identify attitudes about love. It is shown that the difference this technique from most overseas is its orientation to the value-semantic aspect of love in interpersonal relationships. Techniques based on lies material selected from the sayings and aphorisms authors belonging to different eras and different cultures. Three-factor analyzed the structure of the questionnaire, which his subshkaly: "love is a hindrance", "love-devotion", "love is like glorifying the man power". Assumed the universal nature of that structure. Are the results of the empirical test this hypothesis.

Резюме. Представлено новое исследование, проведенное на основе разработанной И.А. Джидарьян с соавторами методики для выявления представлений о любви. Показано, что отличие данной методики от большинства зарубежных состоит в ее ориентации на ценностно-смысловой аспект любви в межличностных отношениях. В основе методики лежит материал, отобранный из высказываний и афоризмов авторов, принадлежащих к различным эпохам и к различным культурам. Проанализирована трехфакторная структура опросника, определившая его субшкалы: "Любовь – помеха", "Любовь – самоотдача", "Любовь как возвышающая человека сила". Сделано предположение об универсальном характере данной структуры.

Приведены результаты эмпирической проверки этой гипотезы.

Key words: representations, interpersonal relationships, love, questionnaire, subshkaly, psychological experiment, gender

Ключевые слова: представления, межличностные отношения, любовь, опросник, субшкалы, психологический эксперимент, гендер

Постановка проблемы. В русском языке одним словом «любовь» называют и самые высокие душевные и духовные состояния человека, и самые простые житейские потребности. Возможно, это сложилось не случайно, и следует искать что-то общее в различных проявлениях любви как высшей ценности человеческой жизни.

Ценностно-смысловой аспект любви был основным в концепциях С.Л. Рубинштейна и В. Франкла [6; 7], онтология любви представлена в

работе С.Л. Рубинштейна «Человек и мир», где любовь определяется как утверждение существования другого человека, соответственно ненависть означает отказ другому в праве на существование [6].

По аналогии с «трагической триадой» В. Франкла [7] И.А. Джидарьян была предложена идея «оптимистической триады» чувств, где преобразующая сила любви усиливается в

соотношении с верой и надеждой. Так, например, вера, лишённая любви, приводит к фанатизму [2].

От того, какие представления о любви имеют люди, многое зависит в их самочувствии и взаимоотношениях. Однако психологические исследования представлений о любви, как правило, не отражают те высокие мысли и слова, которые посвятили любви поэты и писатели и которые точнее выражают природу этого преобразующего мир чувства [4].

Анализ последних исследований и публикаций. Большинство исследований представлений о любви связано с анализом семейных отношений. Так из 26 методик, направленных на изучение феномена любви и приведенных в работе О. Ценга [10], в большинстве любовь определяется в терминах межличностных отношений привязанности, привлекательности, симпатии, преданности. Американским психологом З. Рубиним выделены три компонента любви: привязанность, забота, интимность. Тест, адаптированный для русскоязычной выборки, используется для анализа семейной проблематики [1].

В 1986 г. была опубликована Шкала Хендриков (Hendrick, C. & Hendrick, S.) отношения к любви [8]. Анкета из 42 пунктов, предназначенная для измерения отношения к любви, объединяет отношение к своему нынешнему или недавнему или гипотетическому партнеру с отношением к любви в целом. Шкала разбита на 6 подшкал из 7 элементов, каждый из которых представляет собой другой стиль любви: эрос (страстная любовь); людус (игра в любовь); сторге (любовь-дружба); прагма (практическая любовь); мания (собственническая любовь); агапе (альтруистическая любовь). Участники отвечают на каждый пункт, используя 5-балльную шкалу, в пределах от 1 до 5. Очевидно, что в методике использовано представление древних греков о видах любви, что усиливает ее гуманитарный аспект.

Спрехером и Фером (Sprecher, S. & Fehr, B.) была разработана шкала сострадательной любви [9]. Методика может быть использована для оценки того, зависит ли сострадательная или альтруистическая любовь от различных целей (например, любовь по отношению к близким людям или всему человечеству). Было установлено, что сострадательная любовь положительно связана с просоциальным поведением как по отношению к близким людям, так и ко всему человечеству. Те, кто был более религиозным или духовным, испытывал более сострадательную любовь, чем те, кто был менее религиозным или духовным. Были найдены доказательства того, что сострадательная любовь отличается от эмпатии. Обнаружено, что сострадательная любовь к конкретному близкому другому связана с обеспечением социальной поддержки этого человека [9].

Для уточнения понятий И.А. Джидарьян с соавторами был проделан анализ многозначности современного понимания любви, включая разработку диагностической методики [3]. Отличие

данной методики от большинства зарубежных состоит в том, что она ориентирована на ценностно-смысловой аспект любви в межличностных отношениях. В основе опросника – высказывания о любви известных мыслителей, писателей, поэтов, деятелей культуры и другие источники. В качестве экспертов в исследовании выступили кандидаты и доктора филологических наук. Каждый из предложенных афоризмов оценивался по шкалам «четкость формулировки» и «типичность высказывания». Афоризмы, мнение экспертов относительно которых не совпало, исключались из списка. В результате экспертной оценки было выделено 26 афоризмов, которые и составили содержание опросника. В целях выделения субшкал опросника на основе взаимосвязей суждений была осуществлена процедура факторного анализа. Показано, что в структуре представлений личности о любви могут быть выделены три составляющих: «Любовь – помеха», «Любовь – самоотдача» и «Любовь как возвышающая человека сила» [3].

Опросник, с одной стороны, открывает новые возможности для исследования представлений о любви, с другой стороны, ставит новые вопросы, требующие своего решения.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Анализ корреляционных зависимостей шкал опросника показал, что между факторами «Любовь – самоотдача» и «Любовь – помеха» существует значимая отрицательная взаимосвязь. Между переменной «Любовь как возвышающая человека сила», с одной стороны, и переменными «Любовь – самоотдача» и «Любовь – помеха», с другой, не выявлено значимых корреляционных связей. Создатели методики утверждают: «Опросник “Представления о любви” может быть использован в психологических исследованиях для изучения представлений о любви, как отдельного человека, так и в различных группах» [3, с. 115].

Если авторам методики удалось показать различия в структуре представлений о любви отдельных людей, то групповые особенности проанализированы пока не достаточно. Так эмпирическое исследование представлений о любви в различных культурах обнаружило много общего в этих представлениях [5], что может свидетельствовать об общечеловеческих основаниях взглядов на любовь.

Напомним, что в основе методики лежит материал, отобранный из высказываний и афоризмов авторов, принадлежащих к различному времени и к различным культурам. Возникает вопрос: не является ли данная методика некоторым универсальным эмпирическим инструментарием, который дает возможность сказать новое слово в психологическом исследовании любви?

Постановка задачи. Если обратиться к характеристикам субшкал методики, то очевидна отрицательная связь двух из них и уникальность третьей. «Любовь – помеха» не означает отрицание любви, но говорит о разочаровании в любви и обманутых надеждах. Противоположная ей шкала «Любовь – самоотдача» указывает на веру в любовь

как в возможность преодоления эгоизма. Третья субшкала является ярким отражением того факта, что сила любви превосходит все возможности человека по регуляции или сознательному управлению этим состоянием. Так максимальные факторные нагрузки здесь приходится на утверждения: Любовь подобна всему на свете и ни на что не походит (факторная нагрузка 0,66); Любовь – самая сильная из всех страстей, потому что она одновременно завладевает головою, сердцем и телом (факторная нагрузка 0,60); Любовь долго терпит, милосердствует, не мыслит зла, всему верит, всего надеется, все переносит (факторная нагрузка 0,59) [3, с. 114].

На данном этапе исследования мы исходили из предположения, что структура представлений о любви может иметь либо не иметь значимых различий в мужской и женской выборках. Наличие существенных различий может указывать на зависимость структуры представлений от жизненного опыта, возможных обид или неудач в

любви, связанных с гендерной принадлежностью. Отсутствие значимых различий будет говорить в пользу универсального, общечеловеческого характера выделенной структуры.

Изложение основного материала.

Методика «Опросник представлений о любви» была предъявлена для заполнения молодым людям (N= 90; 45 мужчин и 45 женщин, средний возраст 19,6 лет). Испытуемым было предложено оценить степень согласия с каждым из 26 высказываний о любви (без указания авторов), по 5балльной шкале. Сумма полученных баллов и подсчет % позитивных ответов для каждой из субшкал осуществлялся с помощью программы Microsoft Excel.

После обработки результатов была выявлена следующая структура представлений Табл. 1 (см. также Рис.1 и Рис.2).

Табл. 1.

Структура представлений мужчин и женщин о любви

Женщины	Субшкала	%	Мужчины	Субшкала	%
1.	Любовь-помеха	22	1.	Любовь-помеха	25
2.	Любовь-самоотдача	34	2.	Любовь-самоотдача	34
3.	Любовь-возвышающее человека чувство	44	3.	Любовь – возвышающее человека чувство	41

Рис. 1.

Рис. 2.

Согласно t-тесту Стьюдента, различия между представлениями о любви в мужской и женской выборках оказались не значимыми, что позволяет высказать предположение об универсальном характере данной структуры, полученной в результате анализа и использования высказываний о любви известных мыслителей, писателей, поэтов и других источников, принадлежащих к разным историческим эпохам и культурам.

Выводы

В проведенном исследовании сделана попытка использования «Опросника представлений о любви», разработанного И. А. Джидарьян с соавторами [3], для уточнения характеристик субшкал методики и для возможного расширения границ применения методики. Отмечается, что субшкала «Любовь – помеха» может означать не отрицание любви, а говорить о разочаровании в любви и обманутых надеждах. Противоположная ей шкала «Любовь – самоотдача» указывает на веру в любовь как в возможность преодоления эгоизма. Третья субшкала является ярким отражением того факта, что сила любви превосходит все возможности человека по регуляции или сознательному управлению этим состоянием. Так максимальная факторная нагрузка 0,66 здесь приходится на утверждение «Любовь подобна всему на свете и ни на что не походит». Отмечается, что в списке человеческих ценностей любовь занимает самые высокие позиции, соперничая разве что со счастьем, имея в то же время по ряду оснований даже определенные преимущества перед ним. С древних времен любовь ассоциируют с божественным началом, ее рассматривают как некую космическую силу, не имеющую ограничений ни во времени, ни в пространстве.

Сделано предположение об универсальном характере полученной структуры представлений о любви, не зависимой от гендерной принадлежности испытуемых. Эмпирическая проверка этого предположения проведена на молодежной выборке (N =150 человек, 75 мужчин и 75 женщин, средний возраст 19,6 лет).

УДК 159:351.745.5

В дальнейшем целесообразно повторить исследование на других возрастных выборках.

Список литературы

1. Алешина Ю.А., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. Спецпрактикум: учебно-методическое пособие. М.: Изд-во МГУ, 1987. – 120с.
2. Джидарьян И. А. Вера, надежда, любовь: оптимистическая триада чувств // Психологический журнал. 2011. Т. 32. № 6. С. 5–17.
3. Джидарьян И. А., Беловол Е. В., Маслова О. В. Разработка опросника для изучения представлений о любви // Психологический журнал. 2014. Т. 35. № 1. С. 111–119.
4. Джидарьян И. А., Маслова О. В. Классики о любви: современный взгляд // Известия Саратовского университета. Новая серия. Акмеология образования. Психология развития, выпуск 2(26). 2018.Т.7. С. 143-148.
5. Маслова О.В., Джидарьян И.А. Представления о любви и культура: результаты эмпирического исследования // Вестник Кемеровского государственного университета. 2016. №2. С. 114-119.
6. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. М.: Наука, 1997. - 190 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. – 372 с.
8. Hendrick, C. & Hendrick, S. (1986). A theory and method of love.// Journal of Personality and Social Psychology, 50, 392-402.
9. Sprecher, S. & Fehr, B. (2005). Compassionate love for close others and humanity // Journal of Social and Personal Relationships, 22, 629-651.
10. Tzeng O.C.S. Measurement of Love and Intimate Relations: Theories, Scales, and Applications for Love Development, Maintenance, and Dissolution. Westport, CT: Praeger, 1993. – 229 pp.

Садаклієва Ельвіра Васи́лівна
здобувач кафедри юридичної психології НАВС

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Sadaklieva E.V.
Applicant of the chair of legal psychology
National Academy of Internal Affairs

THE PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE UKRAINIAN NATIONAL POLICE CHIEF OFFICERS: RESEARCH FINDINGS

Анотація: Стаття присвячена порівняльному аналізу особистісних чинників, що зумовлюють ефективність реалізації демократичного та авторитарного стилів управління в діяльності керівників органів Національної поліції. Зокрема, в статті представлено результати емпіричного дослідження, а саме

наведено порівняльний аналіз кореляційних взаємозв'язків демократичного та авторитарного стилів управління із комунікативно-організаторськими здібностями а також індивідуально-психологічними особливостями керівників. Таким чином, окреслені у статті психологічні чинники реалізації авторитарного та демократичного стилів керівництва дозволять актуалізувати особистісний потенціал керівника у напрямку вибору найбільш оптимальної стратегії керівництва, яка сприяла б як отриманню нестандартних професійних результатів, так і оперативному вирішенню завдань в екстремальних ситуаціях професійної діяльності.

Summary: The article is devoted to the comparative analysis of personal factors that determine the effectiveness of the implementation of democratic and authoritarian management styles in the activities of the National Police chief officers. In particular, the article presents the empirical research findings, namely a comparative analysis of the correlation interrelationship of democratic and authoritarian management styles as contrasted to communicative and organizational skills as well as the chief police officers' individual and psychological features. Thus, the psychological factors of the implementation of authoritarian and democratic management styles outlined in the article will enable to update the chief officer's personal potential as regards choosing of the most optimal leadership strategy that would contribute both to obtaining non-standard professional results and to promptly address the tasks in extreme situations of professional activity.

Ключові слова: управлінська компетентність, демократичний стиль управління, авторитарний стиль управління, індивідуально-психологічні особливості, комунікативно-організаторські здібності.

Key words: managerial competence, democratic management style, authoritarian management style, individual psychological features, communicative and organizational skills.

Постановка проблеми: підвищення продуктивності управлінської діяльності керівників органів Національної поліції України безперечним чином передбачає розвиток управлінської компетентності, важливою передумовою чого є наявність відповідних особистісних якостей та властивостей.

Так, визначення психологічних чинників ефективного управління керівників органів поліції є дієвим механізмом підвищення продуктивності їх діяльності, завдяки розвитку в них відповідних професійно важливих компетенцій.

Отже, емпіричне дослідження психологічних чинників успішної управлінської діяльності є важливою передумовою збільшення якості професійної підготовки керівних кадрів в системі Національної поліції України, що може бути застосовано як на етапі отримання освіти, так і в процесі підвищення кваліфікації під час професійної діяльності.

Визначені в процесі емпіричного дослідження чинники можуть бути значущими орієнтирами в контексті підвищення фахового рівня керівників органів Національної поліції України, що підкреслює практичну значущість проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень: зазначена наукова проблематика набула широкої розробки у численних працях (О. М. Бандурки [1], В. І. Барка [2], О. М. Борисюка [3], А. В. Кобери [4], Ю. В. Осіпової [5], І. М. Охріменко [6]).

В той самий час, незважаючи на змістовну розробленість даної тематики питання щодо психологічних чинників управлінської компетентності залишилось недостатньо дослідженим, а саме відсутність структурованої системи показників особистісної готовності керівника до ефективного управління суттєво знижує якість професійної підготовки фахівців з даного напрямку через відсутність дієвих механізмів її оптимізації.

Зокрема, досить важливим аспектом даного напрямку є визначення чинників, що зумовлюють реалізацію в управлінській діяльності керівника того чи іншого стилю управління, наприклад, таких протилежних управлінських тенденцій як авторитарність та демократія.

Отже, метою даної статті є порівняльний аналіз особистісних чинників, що зумовлюють ефективність реалізації демократичного та авторитарного стилів управління в діяльності керівників органів Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу: управлінську компетентність можна розглядати як комплекс знань, умінь, навичок та властивостей особистості, яка посідає керівну посаду та має належним чином забезпечувати діяльність підпорядкованого професійного підрозділу, а саме якісне виконання ним своїх функціональних обов'язків.

Зокрема, можна виділити такі складові управлінської компетентності, як індивідуальна управлінська концепція, морально-психологічні якості, управлінські здібності, пізнавальні та інтелектуальні якості, комунікативні і емоційно-вольові властивості.

Отже, важливим аспектом дослідження у даному контексті є визначення психологічних чинників управлінської компетентності, а саме особистісних якостей та властивостей, що зумовлюють реалізацію того або іншого стилю управління.

Емпіричне дослідження психологічних чинників управлінської компетентності було здійснено на основі розробленого нами психодіагностичного комплексу, який охоплює в собі наступні методики: «Діагностика стилів керівництва» (А.Л.Журавльов), «Діагностика комунікативних і організаторських здібностей» (КОЗ-2) (В.В.Синявський, Б.А.Федоришин), «Типи поведінки у конфлікті» (К.Томас), поліфакторна методика Р.Кеттелла (форма С), методика

соціально-психологічної адаптації (К.Роджерс, Р.Даймонд).

Дослідження проводилось на базі Національної академії внутрішніх справ, в інституті підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації. В дослідження взяло участь 132 особи, які працювали на керівних посадах від 3 до 20 років. Статистична обробка отриманих в процесі дослідження даних проводилась за допомогою кореляційного аналізу.

Психодіагностична методика «Діагностика стилів керівництва» А.Л. Журавльова дозволяє визначити домінуючий тип стилю управління, а саме директивний (авторитарний), колегіальний (демократичний) та попустительський (ліберальний).

А саме, в ситуації **демократичного** (колегіального) управління керівник розглядає інших людей не як засіб, а як мету організаційної взаємодії. Так, демократичне керівництво передбачає активну участь підлеглих в процесі

прийняття рішень, що створює у них відчуття залученості до виконання загальної професійної справи.

Перевагами застосування демократичного стилю є наявність сприятливого соціально-психологічного клімату та творчої атмосфери у професійному колективі, тоді як суттєвим недоліком є зниження ефективності керування в екстремальних умовах, що передбачає важливість розв'язку здатності до гнучкої зміни стилів керівництва в залежності від зовнішніх обставин та вимог ситуації з метою підтримки ефективності діяльності професійного колективу.

Таким чином, демократичний або колегіальний стиль керівництва є протиположним до директивного (авторитарного) ($r=0,92$; $p\leq 0,01$) та ліберального ($r=0,82$; $p\leq 0,01$) стилів управління, що підтверджується результатами проведеного кореляційного дослідження, а саме спостерігається існування негативних кореляційних зв'язків між зазначеними стилями керівництва.

Рис.1. Кореляційні зв'язки демократичного стилю керівництва із комунікативно-організаторськими здібностями

Розглядаючи отримані кореляційні зв'язки стилів керівництва з вираженістю психологічних чинників управлінської компетентності керівників органів національної поліції України відповідно до побудованої операціональної моделі слід зазначити наявність позитивних кореляційних взаємозв'язків демократичного стилю керівництва та комунікативних ($r=0,32$; $p\leq 0,05$) і організаційних здібностей ($r=0,35$; $p\leq 0,05$) особистості (рис.1).

А саме, позитивний кореляційний взаємозв'язок демократичного стилю керівництва із комунікативними та організаційними здібностями вважається нам цілком логічним, адже саме вміння керівника здійснювати комунікаційний вплив на співробітників та мотивувати їх на продуктивну діяльність є змістовною основою реалізації саме цього стилю керівництва.

Аналіз взаємозв'язків демократичного стилю керівництва з індивідуально-психологічними особливостями особистості, діагностованими за допомогою поліфакторної методики Кеттелла

дозволяє встановити наступні закономірності. Демократичний стиль керівництва позитивним чином взаємопов'язаний з фактором А за методикою Кеттелла ($r=0,34$; $p\leq 0,05$), який відображає ступінь товариськості людини, її готовність до співробітництва, емоційну чутливість та інше, що є важливими передумовами продуктивної комунікації керівника з підлеглими.

Позитивним чином даний стиль керівництва взаємопов'язаний також з рівнем емоційної стабільності ($r=0,31$; $p\leq 0,05$) (фактор С), що засвідчує здатність особистості зберігати внутрішній спокій та врівноваженість в потенційно травмуючих ситуаціях, тобто, мати високий рівень толерантності до ситуацій фрустрації.

Демократичний стиль керівництва негативним чином взаємопов'язаний з рівнем домінантності ($r=-0,31$; $p\leq 0,05$) (фактор Є), що відображає низький рівень конфліктності керівника, а також здатність зберігати толерантність до думок та поглядів інших людей (рис.2).

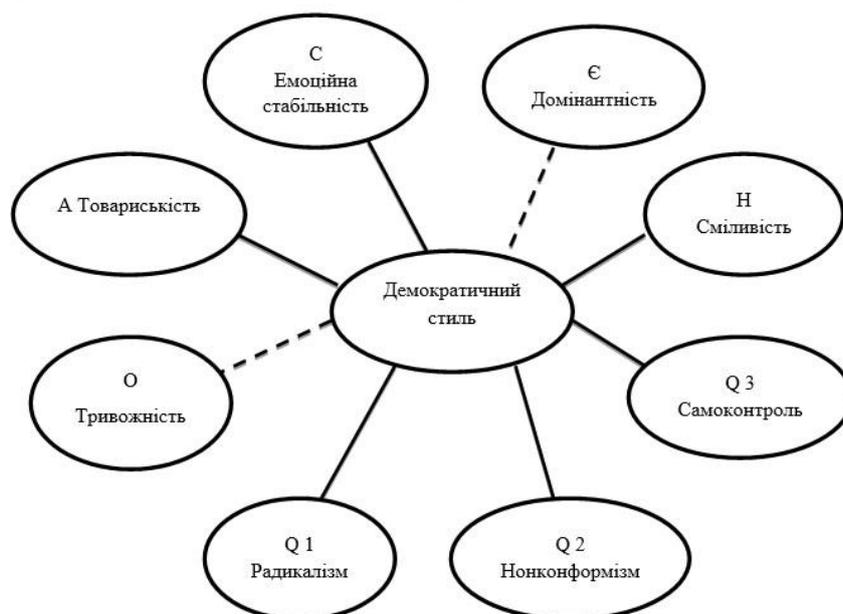

Рис. 2. Кореляційні зв'язки демократичного стилю керівництва із індивідуально-психологічними особливостями особистості, діагностованими за допомогою поліфакторної методики Кеттелла

За результатами емпіричного дослідження спостерігається наявність позитивної кореляції між демократичним стилем керівництва та фактором Н ($r=0,30$; $p \leq 0,05$), який характеризує ступінь активності особистості у соціальних контактах, отже, міру її соціальної сміливості, схильності до ризику та неординарності.

В контексті даного дослідження виявлений кореляційний взаємозв'язок відображує здатність керівників демократичного типу до прийняття неординарних управлінських рішень, неохочість до відтворення усталених взірців поведінки та готовність до реалізації власних уявлень щодо пріоритетних напрямів розвитку діяльності відділів Національної поліції України.

Отримані в процесі дослідження дані засвідчують також наявність негативного кореляційного зв'язку між демократичним стилем керівництва та фактором О ($r=-0,32$; $p \leq 0,05$), що відображує високу емоційну врівноваженість у керівників демократичного типу, проявами чого є їх здатність зберігати спокій у складних напружених ситуаціях та гармонійно долати власні негативні стани, переживаючи невдачі та внутрішні конфлікти. Отже, низькі бали за цим фактором засвідчують впевненість в собі та відчуття внутрішнього спокою, що є важливими передумовами успішного керівництва.

Позитивний взаємозв'язок демократичного стилю керівництва із фактором Q1 ($r=0,33$; $p \leq 0,05$) засвідчує здатність керівників даного типу до експериментування, схильність до змін, недовіру до авторитетів та прагнення реалізовувати нові ідеї, часто порушуючи при цьому усталені традиції та звички та проявляючи незалежність суджень, поглядів та поведінки.

Таким чином, виявлена закономірність характеризує демократичного лідера як людину творчу та нетривіальну, схильну до презентації

нових напрямів управління організацією та втілення перспективних шляхів професійного розвитку.

Демократичний лідер також відрізняється високим рівнем неконформізму (фактор Q2) ($r=0,31$; $p \leq 0,05$), що засвідчує здатність до проявів самостійності та незалежності, орієнтацію на власні рішення та погляди щодо пріоритетних напрямків розвитку організації.

Даний взаємозв'язок засвідчує також високий рівень усвідомлюваності поведінки демократичних лідерів, які не завжди зважають на суспільну думку та реалізують переважним чином власні ідеї та погляди.

Демократичний стиль керівництва також позитивним чином взаємопов'язаний з результатами за фактором Q3 ($r=0,33$; $p \leq 0,05$), що передбачає високий рівень цілеспрямованості та самоконтролю поведінки, а також здатність до прояву об'єктивності, рішучості та врівноваженості, отже, можливість саморегуляції власної поведінки, що відображує високий рівень розвитку вольових якостей. Даний кореляційний взаємозв'язок відображує позитивний вплив на демократичність управління здатності особистості до самоконтролю власних емоцій та поведінки, що є важливою передумовою успішного лідерства та цілеспрямованого досягнення визначених професійних цілей.

Наступним аспектом даного дослідження є аналіз *авторитарного стилю* керівництва, основою якого є жорсткі односторонні дії керівника по відношенню до підлеглих, щонавіть можна визначити як маніпулювання співробітниками заради визначеної цілі.

При реалізації даного стилю управління керівник здатний оперативно вирішувати робочі проблеми, проявляти рішучість в ситуації ухвалення ризикованих рішень та наполегливо сприяти їх виконанню.

До переваг авторитарного стилю керівництва можна віднести централізованість управлінських впливів, швидке досягнення визначеної цілі та оперативне вирішення професійних проблем та складнощів, що наголошує на необхідності його застосування в екстремальних ситуаціях професійної діяльності керівників органів Національної поліції України.

За результатами кореляційного аналізу авторитарний стиль управління негативним чином взаємопов'язаний з демократичним ($r=-0,92$; $p\leq 0,01$) та ліберальним ($r=-0,66$; $p\leq 0,01$) стилями керівництва, що є цілком логічним відповідно до змістовних характеристик даних управлінських стилів.

Рис. 3. Кореляційні зв'язки авторитарного стилю керівництва із комунікативно-організаторськими здібностями

Авторитарний стиль керівництва передбачає наявність у керівника розвинутих організаторських здібностей ($r=0,32$; $p\leq 0,05$), які забезпечують

Реалізація даного стилю подолання конфліктних ситуацій цілком логічно взаємопов'язана із особливостями авторитарного стилю керівництва який передбачає домінування інтересів керівника над інтересами інших учасників робочого процесу.

Спостерігається також наявність негативного кореляційного взаємозв'язку авторитарного стилю управління та схильності до вирішення конфліктних ситуацій за допомогою співробітництва ($r=0,32$; $p\leq 0,05$), що відображує нездатність авторитарних лідерів до узгодження інтересів всіх сторін, які беруть участь у конфліктній ситуації, що потребує вміння йти на компроміс та можливості знаходити час на з'ясування потреб та цілей кожного з учас-

можливості продуктивного управління професійним колективом з метою ефективної реалізації зазначених професійних завдань (рис.3). Даний кореляційний взаємозв'язок є цілком логічним, отже, авторитарні лідери не відрізняються схильністю до співробітництва в процесі вирішення конфліктних ситуацій та надають перевагу авторитарному домінуванню з метою реалізації власних інтересів за рахунок потреб та бажань інших людей.

Негативним чином даний стиль керівництва взаємопов'язаний також із уникненням подолання конфліктних ситуацій ($r=-0,34$; $p\leq 0,05$), що також логічно відповідає змістовними характеристикам даного управлінського стилю, який передбачає безпосередню участь керівника у вирішенні всіх професійних питань та непорозумінь.

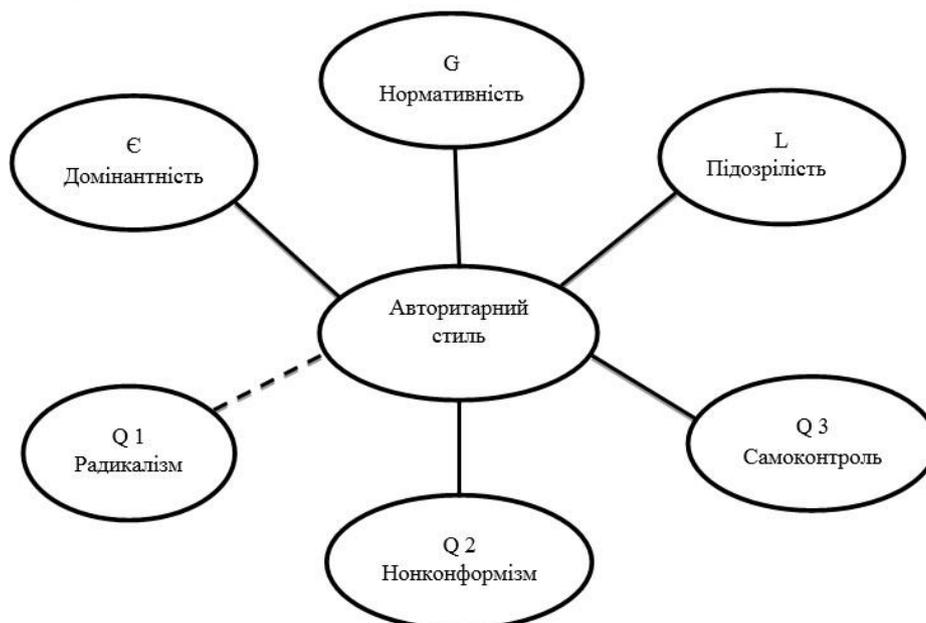

Рис. 4. Кореляційні зв'язки авторитарного стилю керівництва із індивідуально-психологічними особливостями особистості, діагностованими за допомогою поліфакторної методики Кеттелла

Значущим чином авторитарний стиль керівництва взаємопов'язаний також з індивідуально-психологічними особливостями особистості, зокрема, за результатами дослідження спостерігається позитивний кореляційний взаємозв'язок авторитарності з рівнем домінантності (фактор Є) ($r=0,36$; $p\leq 0,05$) (рис.4).

Так, високі показники за даним фактором відображують схильність керівників даного типу до проявів домінантності, авторитаризму, цілеспрямованості, впертості іноді навіть агресивності на шляху до досягнення визначених цілей, що відповідає особистісним характеристикам авторитарного лідера.

Наявність позитивного кореляційного взаємозв'язку даного типу управління із показниками нормативності (фактор G) ($r=0,34$; $p\leq 0,05$) відображує високий рівень цілеспрямованості авторитарних керівників, їх надмірне прагнення до дотримання певних норм та вимог, що іноді навіть межує з деяким догматизмом у ставленні до робочих завдань.

Результати проведеного емпіричного дослідження засвідчують також наявність позитивного кореляційного зв'язку авторитарного стилю управління з рівнем підозрілості (фактор L) ($r=0,32$; $p\leq 0,05$). А саме, високі показники за даним фактором засвідчують емоційну напруженість, упередженість по відношенню до інших людей та егоцентризм, який часто може набувати навіть деяких деспотичних рис по відношенню до співробітників.

Негативний кореляційний взаємозв'язок авторитарності та радикалізму (фактор Q1) ($r=-0,35$; $p\leq 0,05$) засвідчує помітну схильність авторитарних лідерів до надмірного консерватизму, а саме наявність суттєвих сумнівів по відношенню до нових ідей та напрямів розвитку, бажання в усьому наслідувати усталені норми та традиції. Керівники

даного типу дуже складно сприймають новітні ідеї та напрями розвитку, надаючи перевагу традиційним методам та напрямам дій, які вже мають позитивні результати.

Отримані результати засвідчують наявність позитивного кореляційного взаємозв'язку між авторитарністю управління та показниками нонконформізму (фактор Q2) ($r=0,37$; $p\leq 0,05$), який відображує схильність авторитарного керівника до незалежності та самостійності у прийнятті рішень, а також до протиставлення себе професійному колективу через бажання домінувати.

Зазвичай, керівники даного типу не дослухаються до думки співробітників в ситуації прийняття важливих професійних рішень та керуються переважним чином власними бажаннями та інтересами, що цілком відповідає змістовним характеристикам авторитарного типу управління.

Наявність позитивного кореляційного взаємозв'язку авторитарного управління з рівнем самоконтролю (фактор Q 3) ($r=0,36$; $p\leq 0,05$) засвідчує високий рівень цілеспрямованості поведінки керівників даного типу, розвиненість вольового самоконтролю з метою ефективного досягнення зазначених професійних цілей. Наявність високих оцінок за даним фактором є важливою передумовою продуктивної діяльності, спрямованої на досягнення визначених цілей, що вимагає постійного вольового контролю виконуваних дій.

Висновки

Результати проведеного емпіричного дослідження, засвідчують те, що демократичний стиль управління негативним чином взаємопов'язаний з іншими управлінськими стилями та передбачає наявність розвинутих комунікативних і організаторських здібностей.

На рівні індивідуально-психологічних особливостей реалізація демократичного стилю

управління охоплює в собі емоційну стабільність особистості, наявність розвинутого волевого самоконтролю, а також спроможність проявляти автономність та сміливість у реалізації управлінських рішень.

Демократичні лідери не схильні до некритичного наслідування авторитетів, а, навпаки, здатні ухвалювати радикальні рішення, впроваджуючи нестандартні підходи у діяльність організації.

На протипагу цьому авторитарний стиль управління, який негативним чином взаємопов'язаний з демократичним стилем та супроводжується розвинутими організаторськими здібностями, на рівні індивідуально-психологічних особливостей співвідноситься із надмірною домінантністю та консервативністю, егоцентризмом, догматизмом, підозрілістю, що може негативно впливати на атмосферу у професійному колективі, суттєво обмежуючи творчу свободу співробітників.

В той самий час, авторитарні управлінці відрізняються незалежністю та самостійністю у прийнятті та реалізації рішень, а також розвинутою здатністю до волевого самоконтролю, що є важливою передумовою продуктивної діяльності, спрямованої на досягнення важливих професійних цілей.

Таким чином, реалізація зазначених стилів керівництва зумовлена впливом різних психологічних чинників, а саме, авторитарність управління часто межує із надмірним догматизмом, домінантністю та консервативністю, що може суттєво обмежувати реалізацію нестандартних управлінських рішень та творчих проявів співробітників.

В той самий час, демократичний керівник, навпаки, сприяє творчій активності співробітників, що супроводжується вищим рівнем новизни отриманих результатів та передбачає здатність демократичного управлінця до підтримки емоційної рівноваги, а також готовність до ухвалення неординарних управлінських рішень, що реалізують його власні уявлення щодо пріоритетних

напрямів розвитку діяльності відділів Національної поліції України.

Таким чином, здійснення продуктивного керівництва в системі органів Національної поліції передбачає гнучке поєднання різних управлінських стилів, що дозволить як отримувати нестандартні результати, так і оперативно вирішувати професійні завдання, що є особливо актуальним в екстремальних ситуаціях професійної діяльності керівників органів Національної поліції України.

Список джерел:

1. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України / О. М. Бандурка. – Харків: Ун-т внутр, справ, 1998. – 480 с.
2. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) / В. І. Барко. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 290 с.
3. Борисюк О. М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів Національної поліції України: автореф, дис, на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О. М. Борисюк. – Харків, 2017. – 30 с.
4. Кобера А. В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України: автореф, дис, на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 – юридична психологія / А. В. Кобера. – К., 2008. – 20 с.
5. Осіпова Ю. В. Психологічні чинники розвитку готовності до управлінської діяльності керівного персоналу ОВС: автореф, дис, на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 – юридична психологія / Ю. В. Осіпова. – К., 2010. – 19 с.
6. Охріменко І. М. Психологічні особливості відбору кадрів на керівні посади органів поліції зарубіжних країн. / І. М. Охріменко // Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України: зб, матеріалів І міжнар, наук. -практ, конф. 20 травня 2016 / МВС України. – Харків: ХНУВС, 2016. – С. 75–79.

Альчимаєва А.Б

*Құрманғазы атындағы қазақ ұлттық консерваториясы,
Музыкалық білім берудегі педагогика және психология*

Салжан Лина

мамандығының І курс магистранты

«Музыкалық білім берудегі педагогика және психология»

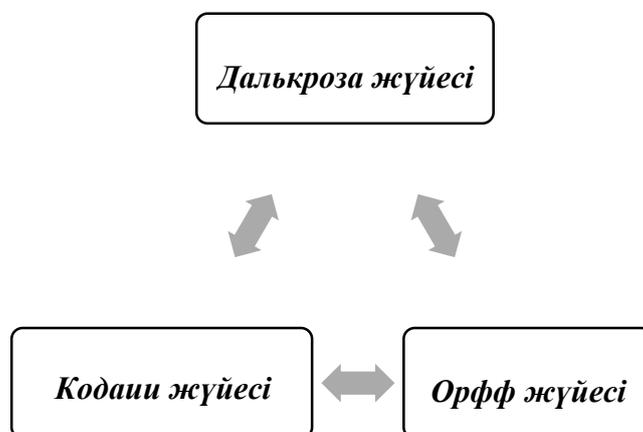
ӘЛЕМДІК ҮШ МУЗЫКАЛЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ҚЫТАЙ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ДАМУЫ

«Музыкалық өнер-әуендерді, сондай-ақ оларды барынша тартымдырақ және кемелірек нәрселермен шұғылданатын өнер» әл-Фараби

Андатпа: Мақалада Қытайдағы Әлемдегі үш музыкалық жүйенің даму жолы, ерекшелігі мен тиімділігі сипатталды. Сонымен қатар, қытайда музыкалық педагог кадрларын дайындау мәселесі мен дәрежесі зерделенді. Музыкалық оқу орындарының қалыптасуы мен оқу-тәрбие үрдісі кеңінен баяндалады.

Қытайдың музыкалық білім беру тарихи заңнамалық құжат ретінде тіркеліп, арнайы кезеңдерінде түрлі жүйелері қолданылып, өз бағдарламалар негізінде жүзеге асып отырды. 1980 кезеңінде дамып отырды. Алғашқы музыкалық

жылдан бері Қытай әлемдегі алғашқы рет үш білім беру мәселесі халық арасында жеке ықпалды музыкалық жүйесін қолдана бастады. қызығушылығына байланысты дамыса, кейіннен

Кесте 1. Қытайдағы үш музыкалық білім беру жүйесі.

Кестеде көрсетілген музыкалық білім беру Осы үш музыкалық білім беру жүйесі оқу жүйесі белгілі композиторлар мен музыкалық әдістемелік мазмұны әртүрлі мәдени ортадан саланың педагогтарының атымен аталған. шыққан және өзіндік ерекшелігі мен өтілу формалары, нысаны мен міндеттемелері орын алған. Алайда олардың бірліктері-музыка мәдени меншігі болып табылатындығында. Музыкалық білім беру арқылы музыкалық мәдениетті дамытуды көздейді және сол арқылы адамның тұлғалық қасиеттерін музыка арқылы дамытуға ықпал ету міндеттерін қарастырады.

Қытайда музыкалық білім жүйесін бір қалыпқа келтіру үшін тиімді әдістер мен түсініктерді жетік түсінгеннен кейін, тұлғаның жеке басын және олардың тұрғылықты аймағының мәдени ресурстарын білу қажет еді. Сондай-ақ, елдегі негізгі ұлттық жағдайлар мен мәдениет фонын икемді түрде қолдануға тырысқан.

1980 жылдардың басынан бастап Қытайда ашық саясат пен жиі халықаралық мәдени алмасулар орын алды. Әлемдегі ең беделді музыкалық білім беру жүйесі Қытайға бұқаралық ақпарат құралдары арқылы терең танысу және тандау үшін жіберілді. Олар: Швейцариядағы Dalkroz жүйесі, Венгриядағы Kodak жүйесі және Германиядағы Orff жүйесі. Бұл үш музыкалық білім беру жүйе әртүрлі елдерден келіп, ендірілді.

Бұл жүйелер Қытайдағы әртүрлі мәдени қауымдастыққа байланысты өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады, бірақ музыкалық білім мазмұнын түсінуге дәйекті болып табылады. Аталған жүйелер әртүрлі мәдени негіздерден шыққанына қарамастан, олар оқыту мазмұнына орай өтілу формалары тиімді болған және музыкалық білімнің сипатын түсінуге арналған

оқыту жүйесі бірдей болып келеді. Ендігі кезекте осы аталған үш музыкалық білім жүйесіне мазмұндық талдау жасаймыз.

Далькроза. /Швейцар композиторы және музыкант-педагог есімімен аталады./

Далькроза өткен ғасырдағы ең алғашқы музыкалық білім беру жүйесін құрған ірі музыкант. Оның оқыту әдісі үш кезеңнен тұрады:

1. Дене ырғағы
2. Ритмдік вокал
3. Импровизация

Далькроза жүйесінің мақсаты, оқушылардың қиялын және шығармашылығын ынталандыру болып табылады. Тренингтер арқылы оқушылардың сезім реакцияларын тәрбиелеу. Сонымен қатар, далькроза музыкалық оқыту жүйесі арқылы музыкалық сезім қабылдау реакциясы тез жылдамдайды әрі адам қабілетінің ең жоғары деңгейі- шығармашылық қабілетін дамытудағы музыкалық білімнің рөлін көрсетеді.

Оқыту әдістемелері лекция-дәріс формасына негізделмей, керісінше дене іс-әрекет арқылы тікелей музыканы сезінуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта Далькроза оқыту әдістемесі дене ырғағының музыкалық білім, би, драма музыкалық мектеп, колледж, жоғары оқу орындарында және қарапайым күндізгі мектептегі музыка білімінде кеңінен қолданылады. Сондай-ақ, Далькроза жүйесін музыкалық терапия, оңалту медицинада, ақыл-ой кемістігі бар оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу бағытында және мүгедек адамдарға арнайы білім беру үшін кеңістіктер мен тиімді емдік сипатқа ие жолдары ретінде спектрі кең деп танылған.

Кодаии. /Венгрияның танымал композиторы және музыкалық тәрбиешісі атымен аталады./

Кодаии музыкалық оқыту әдістемесі әлемдегі көне танымал музыкалық білім беру жүйесінің бірі болып табылады. Кодак оқыту әдістемесі топтық ән айтуға негізделген және әншілер тобы деп белгіленген. Бұл жүйе сабақ барысында хормен ән айту және сабақтан тыс үйірме негізінде жүргізілген. Кодаидың идеясы бойынша, білім беру жүйесі терең білімділік философияға ие өнердің жоғары стандарттарына негізделген және эстетикалық талаптарға сай мәселелерді қарастырады. Сонымен қатар, музыкалық білім беру тұжырымдамаларды тәжірибелер арқылы нығайтылады деп көздеген. Кодаии музыкалық білім беру жүйесі Еуропа, Америка, Азия және Мұхит жағалауындағы көптеген елдерінде тез таралып, оң нәтижесін берген. Тіпті топпен айту үрдісі, шіркеулерде, арнайы қоғамдық жұмыстарда, білім беру мекемелері мен мәдениет үйлерінде ұйымдастырылып, әлемге тез арада танылды. Осы үрдіске сәйкес көптеп топтар құрылып, танымалдылық әкелді.

Орфф. /Орфф музыка оқыту әдістемесін құрған музыкант, неміс композиторы есімімен аталады./

Орфф музыкалық білім беру жүйесі оқуәдістемелік және теориялық қағидалардан, оқуәдістемелік материалдардан, әдістерден және сабақ типологиялардың кеңдігімен сипатталады. Музыкалық жүйе оқу процесіндегі стандартты пән ретінде ұсынылып, тақырып барысында құрылымдық сипатпен жүргізілді. Сабақ барысында миға шабуыл ретінде оқушылардың өздерінің идеялары мен жағдайлары бойынша қиялдарын дамытып, ойын арқылы білімдерін нығайтуға тырысады. Орфф оқу-әдістемелік құрылымындағы сабақтарда көбінесе ойын әдісі, ойды жалғастыр тезисі және өзіндік жұмыстар бағдары ретінде жүзеге асырылған. Білім алушылар мен оқытушы арасындағы қарым-қатынас «серіктес», «модератор» түрінде дамыды. Орфтың білім беру ойындары арқылы оқытудың динамикалық жүйесі айқындалып, оқушылардың білім деңгейінің өсу немесе төмендеу дәрежесін аңғаруға көмектеседі делінген.

Қытайдағы ЖОО-ның музыкалық білім беру мамандықтарының оқыту әдістемесі мен оқыту бағыттары бекітілген нұсқаулық бағдар бойынша жүзеге асырылады. Сапалы білімге негізделген бағдарламалар жоғарыда аталған ірі үш жүйенің

бірінің таңдап алуына негізделген. Қытайда оқу ақылы түрде жүргендіктен білім алушы студенттер жүйені және оған қарасты пәндерді таңдап алу кепілдігіне ие болады.

Қытайда музыкалық білім берудің кезеңдік реті қалыптасады: бастапқы /музыкалық бағыттағы мектептер, қосымша өнер ұйымдары/, өнер студиялары, ЖОО-ындары /Орталық консерватория, өнер институттары/.

Музыкалық білім берудің Орталық консерваториясы 1999 жылы негізі қаланып, бүгінгі күнде әлемге танымалдылыққа ие оқу орны.

Орталық консерватория мамандықтарға байланысты жіктеліп, музыкалық білім беру департаменті деп аталды.

Музыкалық білім беруді дамытудың қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында музыкалық мектеп жүйелері пилоттық режим жүйесінде жүргізіліп насихатталады.

2011 жылының қыркүйек айында КПО Орталық музыкалық академиясының мақұлдауымен музыкалық білім беру негізінде оқыту автономиясын күшейтетін болады. Музыкалық білім беру мектептерінің басты мақсаты: Қытайдағы жаңа ғасыр мектептерінде музыкалық білімнің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ұлттық музыка білімін реформалауға мүдделі мамандарды даярлау және халықтың сапасын жалпы жақсартуға үлес қосу.

Аталған мақсатты орындау үшін Музыкалық білім берудің жаңа курстары, негізгі курстар, дәстүрлі білім беру философиясын, оқу бағдарламаларын және дәстүрлі жоғары музыкалық колледждердің оқу жоспарларын ұйымдастыруды қайта реформалауға көздейді. Халықаралық озық музыкалық оқыту жүйелі енгізуге және оны жергілікті Қытай мәдениетімен біріктіруге мүмкіндік береді. Ұлттық ерекшеліктерді нысанға ала отырып, музыкалық білім берудің оқу орындары жаңа бағытта жұмыс атқара бастаған. Оқу орындарында «Педагогика» аталатын жаңа курсын ашты. Педагогика курсына сәйкес кәсіби бағыттағы пәндермен толықтырылды және білімнің оқу-әдістемелік тәжірибесі негізінде ықпалды мектептер қалыптастырды.

Сонымен, әлемдік үш музыкалық жүйенің бүгінгі күні музыкалық мектептер 7 жылдық арнайы білім алуды қарастырса, сертификаттар кәсіби курстар өтілім бойынша берілген. Консерваторияда осы аталған жүйелердің үшеуіде ендірілген, оқу мерзімі 5 жылды құрады.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ

Morozov O.V.

doctor of agricultural sciences, professor,

State higher educational institution Kherson state agrarian university

Isachenko S.O.

postgraduate student of the department of Earth sciences,

State higher educational institution Kherson state agrarian university

ASSESSMENT OF THE LIABILITY OF THE SOUTH AND DRY STAGE OF UKRAINE FOR IMPORTANCE TO MINIMAL AND NULL SOIL PROCESSING

Морозов Олександр Володимирович

доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри науки про Землю,

Державний вищий навчальний заклад

Херсонський державний аграрний університет

Ісаченко Станіслав Олександрович

аспірант кафедри науки про Землю,

Державний вищий навчальний заклад

Херсонський державний аграрний університет

ОЦІНКА ПРИДАТНОСТІ ЗЕМЕЛЬ ПІВДЕННОГО ТА СУХОГО СТЕПУ УКРАЇНИ ЗА ПРИДАТНІСТЮ ДО МІНІМАЛЬНОГО ТА НУЛЬОВОГО ОБРОБІТКУ ҐРУНТУ

Annotation: The soil-climatic zoning of agricultural land of Southern and Dry Steppe of Ukraine is proposed for suitability for the minimum and zero cultivation of soil. The study determined that 39.52% of the territorial agricultural land located in the north-western zone of Southern and Dry Steppe of Ukraine is favorable for the implementation of the minimum and zero technology of land-climatic indicators, satisfactory 16.77% and unfavorable - 43.72% of the territory. Key words: zero tillage, suitability, soil-climatic indexes, zoning.

Анотація: Запропоновано ґрунтово-кліматичне районування земель сільськогосподарського призначення Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку ґрунту. Дослідженнями визначено, що 39,52% території сільськогосподарських земель, які розміщені в північно-західній зоні Південного та Сухого Степу України є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за ґрунтово-кліматичними показниками, задовільними є 16,77% та несприятливими – 43,72 % території. Ключові слова: нульовий обробіток ґрунту, придатність, ґрунтово-кліматичні показники, районування.

Постановка проблеми. Сучасну систему землеробства No-till, яку інколи ще називають системою прямої сівби, достатньо обґрунтовано відносять до найвагоміших надбань агрономічної а інженерної науки другої половини ХХ століття у галузі землеробства [5, с. 58, 1, с. 27]. Нульовий обробіток – це спосіб сівби без попереднього обробітку ґрунту в стерню або післяжнивні рештки [6, с. 35].

Система землеробства No-till – це не просто відмова від механічного обробітку ґрунту. Відсутність системи механічного обробітку ґрунту зумовлює зміну підходів до всіх складових ланок системи землеробства – систем удобрення, насінництва, сівозмін, організації технології, структури посівних площ, адаптації до природно-кліматичних умов тощо [5, с. 59].

No-till зумовлює й іншу філософію землеробства. Суть її полягає в тому, що технології вирощування сільськогосподарських культур повинні бути узгоджені з закономірностями ґрунтоутворного процесу в даних ґрунтово-кліматичних умовах. І після впровадження

нульового (або мінімального) обробітку родючість ґрунту повинна підвищуватися, а врожай сільськогосподарських культур повинні зростати саме за рахунок цього, а не за рахунок внесення додаткової кількості добрив або інших технологічних факторів [5, с. 59].

За багаторічного впровадження мінімального та нульового обробітку ґрунту ми маємо справу з агроєкосистемою, яка постійно розвивається і самовідновлюється. Таким чином No-till можна віднести до само відновлювальної системи землеробства.

Змінюється також і поняття «технології вирощування культури». В даній системі землеробства немає сталої технології. Вона мусить змінюватись відповідно з розвитком агроєкосистеми. Це потребує періодичного внесення певних коректив і доповнень до технології вирощування кожної культури залежно від ступеня змін властивостей ґрунтових та кліматичних показників.

Враховуючи вищевикладене питання оцінки придатності земель Південного та Сухого Степу

України за сприятливістю до мінімального та нульового обробітку ґрунту є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Останніми роками нульовий обробіток ґрунту у світі стрімко поширюється. Загальна площа з таким способом обробітку наближається до 100 млн.га. Але переважно (більше 60 %) це всього шість країн – США, Бразилія, Аргентина, Канада, Австралія і Парагвай [1, с. 9]. Зростає інтерес до нульового обробітку ґрунту в Азії і Африці. В країнах Європи, де польові виробничі дослідження з впровадження нульового обробітку ґрунту ведуться з 60-70 років минулого століття з переважно позитивними результатами, темпи впровадження цього способу залишаються незначними [1, с. 9, 5, с. 23].

Для України нульова технологія є актуальною та важливою. Провідні українські вчені ННЦ «Інститут землеробства» НААН (В.Ф. Сайко, А.М. Малієнко) [3, с. 10], ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН (В.В. Медведєв) [1, с. 7], Національного університету біоресурсів і природокористування (М.П. Косолап, О.П. Кротінов) [3, с. 28] достатньо об'єктивно висвітлюють переваги та недоліки мінімального та нульового обробітку ґрунту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але проведення

експериментальних та прикладних досліджень в основних ґрунтово-кліматичних зонах України щодо ефективності впровадження мінімального та нульового обробітку ґрунту та адаптації її до умов регіональних змін клімату в зоні Південного та Сухого Степу вивчені недостатньо.

Мета статті. Розробити ґрунтово-кліматичне районування земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку ґрунту.

Методи дослідження. Придатність ґрунтів Південного та Сухого Степу України до мінімального та нульового обробітку ґрунту була оцінена за методикою, яку запропонував академік НААН В.В.

Медведєв (табл. 1) [1, с. 152, 2, с. 87].

Для побудови картографічних моделей придатності ґрунтів Південного та Сухого Степу України до мінімального та нульового обробітку ґрунту була використана ґрунтова карта Південного та Сухого Степу України (рис. 1, табл. 2) [3, с. 15].

Опрацювання і візуалізацію статистичної, картографічної інформації і результатів дослідження здійснювались за допомогою пакетів програмного забезпечення Microsoft Office Excel та ArcGIS.

Таблиця 1

Нормування придатності ґрунтів до нульового обробітку (Медведєв В.В., 2010)

Показник	Клас ґрунтів за сприятливістю до мінімального і нульового обробітку			
	I оптимальний	II сприятливий	III задовільний	IV несприятливий
Грануло-метричний склад	суглинок середній	суглинок легкий, суглинок важкий	супіщаний, легка глина	пісок, середній і важка глина
Рівноважна щільність будови, г/см ³	1,1-1,3	<1,1 1,3-1,4	1,4-1,5	>1,5
Структурний склад за вмістом агрегатів розміром 10-0,25 мм, %	> 70	70-60	60-50	< 50
Вміст доступної вологи у шарі 0-20 см, мм	20-30	> 30	10-20	< 10

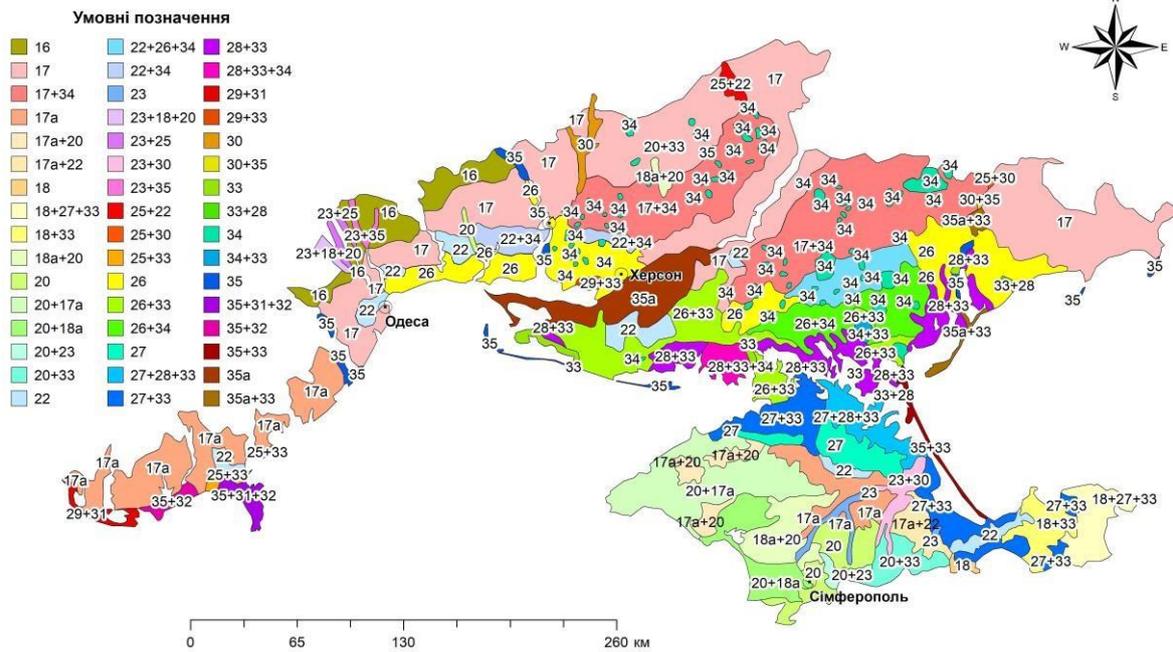

Рисунок 1. Ґрунтова карта Південного та Сухого Степу України [3, с. 15]

**Номенклатурний список та назви ґрунтів до ґрунтової карти
Південного та Сухого степу України**

Шифр	Тип ґрунту	Шифр	Тип ґрунту
16	Чорноземи звичайні малогумусні малопродуктивні	27	Темно-каштанові солонцюваті
17	Чорноземи південні малогумусні і слабо гумусовані	28	Каштанові солонцюваті
17a	Чорноземи південні малогумусні і слабо гумусовані міцелярно-карбонатні	29	Лугові
18	Чорноземи переважно солонцюваті на важких глинах	30	Лугові солонцюваті
18a	Чорноземи на важких глинах	31	Лучно-болотні та болотні
20	Чорноземи і дернові карбонатні ґрунти на елювії карбонатних порід (мергелів, крейди, вапняків)	32	Торф'яно-болотні ґрунти і торфовища низинні
22	Чорноземи південні залишковосолонцюваті	33	Солонці переважно солончакові
23	Лучно-чорноземні	34	Лучно-чорноземні і дернові осолоділі глейові ґрунти і солоді
24	Лучно-чорноземні поверхневосолонцюваті	35	Дернові переважно оглеєні піщані, глинисто-піщані і супіщані ґрунти в комплексі зі слабо гумусованими пісками
25	Лучно-чорноземні глибоко-солонцюваті	35a	Дернові піщані і глинисто-піщані переважно неоглеєні ґрунти в комплексі зі слабо гумусованими пісками і чорноземними піщаними ґрунтами, місцями з кучугурним рельєфом
226	Темно-каштанові залишковосолонцюваті		

Розподіл площ ґрунтів Південного та Сухого Степу України та ступінь їх розораності за областями, тис. га

ґрунти	Всього сільськогосподарських угідь	У тому числі за областями					
		Запорізька	АР Крим	Миколаївська	Одеська	Херсонська	Дніпропетровська
Темно-каштанові слабкосолонцюваті	<u>963,5</u> 865,1	<u>220,2</u> 205,5	<u>2,9</u> 2,1	<u>114,4</u> 96,7	<u>14,6</u> 12,6	<u>611,4</u> 548,2	-
Темно-каштанові солонцюваті	<u>307,0</u> 224,3	<u>2,5</u> 1,6	<u>303,3</u> 222,0	<u>0,8</u> 0,4	<u>0,4</u> 0,3	-	-
Каштанові солонцюваті	<u>219,4</u> 151,0	<u>30,0</u> 22,6	<u>69,7</u> 39,4	-	<u>0,7</u> 0,3	<u>119,0</u> 88,7	-
Лучно-чорноземні та дерново осолоділі глейові ґрунти подів	<u>221,2</u> 201,4	<u>55,2</u> 43,8	-	<u>58,9</u> 45,2	-	<u>160,8</u> 111,7	<u>1,5</u> 0,7
Чорноземи південні малогумусні та слабогумусні	<u>3235,1</u> 2835,5	<u>519,4</u> 471,8	<u>397,0</u> 302,2	<u>566,3</u> 513,9	<u>500,9</u> 426,8	<u>910,0</u> 820,5	<u>300,9</u> 263,2
Чорноземи звичайні малогумусні малопотужні	<u>460,8</u> 415,2	460,8 415,2	-	-	-	-	-
Всього	<u>5407,0</u> 4692,5	<u>1288,1</u> 1160,5	<u>1148,8</u> 567,7	<u>704,0</u> 656,2	<u>516,6</u> 439,9	<u>1801,2</u> 1519,1	<u>302,4</u> 63,8
% ріллі	86,8	90,1	49,2	93,2	85,2	84,3	54,2
<i>Чисельник – площа сільськогосподарських угідь, знаменник – площа ріллі.</i>							

Виклад основного матеріалу. Оцінка земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку за гранулометричним складом. Гранулометричний склад – базова характеристика ґрунту, яка залежить від ґрунтоутворюючої породи і визначає більшість фізико-хімічних, водно-фізичних і фізико-механічних властивостей. З ними пов'язані поглинальна здатність ґрунтів, вміст гумусу, насиченість ґрунту поживними речовинами, ефективність використання рослинами добрив тощо [4, с. 19]. Просторова зміна гранулометричного складу ґрунтів Південного та Сухого Степу України відбувається від се-

редніх та легких суглинків (північний-захід) до супіщаних, легко глинистих та піщаних на південь та південний схід.

Дослідженнями визначено, що 49,85 % території сільськогосподарських земель, які розміщені в північно-західній та північно-східній зонах Південного та Сухого Степу України, є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за гранулометричним складом ґрунту. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у центральній та південно-східній зоні Південного та Сухого Степу є задовільними (6,43%) та несприятливими (43,72%) для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за гранулометричним складом ґрунту (рис. 2).

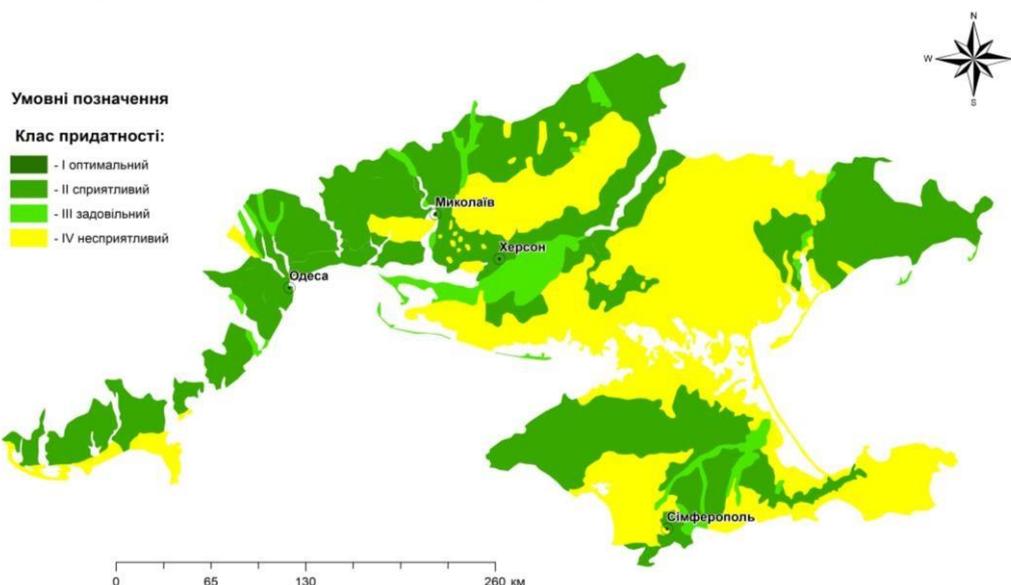

Рисунок 2. Розподіл сільськогосподарських земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку за гранулометричним складом ґрунту

Клас придатності	Розподіл сільськогосподарських земель, %
I оптимальний	0,00
II сприятливий	49,85
III задовільний	6,43
IV несприятливий	43,72
Всього	100

Оцінка земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку за рівноважною щільністю будови ґрунту. Щільність ґрунту можна вважати інтегральним показником його агрофізичного стану. Для переважної більшості сільськогосподарських культур оптимальна щільність будови ґрунту дорівнює 1,0-1,3 г/см³ [5, с. 60].

Дослідженнями визначено, що 49,85% території сільськогосподарських земель, які розміщені у північно-західній та північно-східній зонах Південного та Сухого Степу України є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за щільністю будови ґрунту. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у центральній та південно-східній зони Південного та Сухого Степу є задовільними (4,14%) та незадовільними (46,00%) (рис. 3).

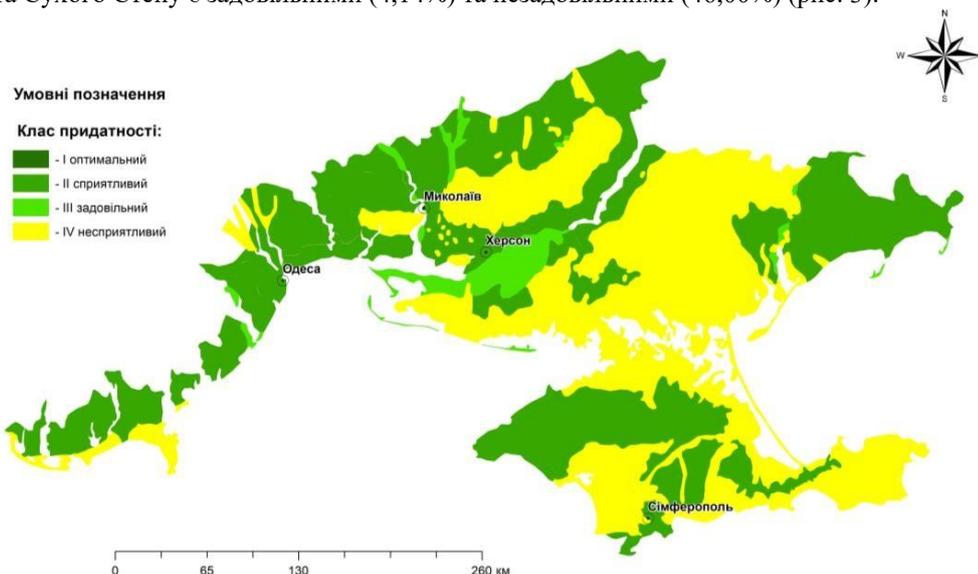

Рисунок 3. Розподіл сільськогосподарських земель Південного та Сухого Степу України за сприятливістю до мінімального та нульового обробітку за рівноважною щільністю будови ґрунту

Клас придатності	Розподіл сільськогосподарських земель, %
I оптимальний	0,00
II сприятливий	49,85
III задовільний	4,14
IV несприятливий	46,00
Всього	100

Оцінка земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку за структурним складом (вміст агрегатів розміром 0,10-0,25 мм, %) ґрунту. Структура ґрунту є одним із показників його рівня родючості. До агрономічно цінних відносять ґрунтові агрегати, які мають розмір 0,25-10 мм. Важливо, щоб агрегати ґрунту мали високу водостійкість, тобто були здатні протистояти розмиванню водою. Загалом ґрунт із оптимальною структурою повинен містити близько 80 % повітряно-сухих агрегатів розміром 0,25-10 мм, 70% із яких водостійкі [4, с. 26, 5, с. 67].

Від структури ґрунту залежить співвідношення в ньому між водою і повітрям. Для структурних ґрунтів властива підвищена водопроникність, що сприяє вбиранню й утриманню вологи опадів. Добра водопроникність ґрунтів запобігає поверхневому стоку дощової й талої води на схилах, що значно послаблює розвиток водної ерозії. Структурний ґрунт характеризується низькою зв'язністю, легко розсипається, менше схильний до заплывання та утворення кірки. Структура ґрунту в часі – величина динамічна, оскільки на неї діють фактори, що спричиняють як руйнування структури, так і утворення структурних грудочок.

Дослідженнями визначено, що 39,52 % території сільськогосподарських земель, які розміщені в північно-західній зоні Південного та Сухого Степу України є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за структурним складом ґрунту. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у центральній та південно-східній зоні Південного та Сухого Степу України є задовільними (59,21%) та несприятливими (1,27 %) для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за структурним складом ґрунту (вміст агрегатів розміром 0,10-0,25 мм, %) (рис. 4).

Оцінка земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку за вмістом доступної вологи весною у шарі 0-20 см. Для оцінювання придатності земель до мінімального та нульового обробітку ґрунту кліматичні показники є обов'язковими [7, с. 13]. Адже волога і тепло – найважливіші фактори продуктивності рослин. Згідно з рекомендаціями ФАО, у визначенні агропотенціалу та придатності територій потрібно одночасно враховувати ґрунтові й кліматичні ресурси. Вологозабезпеченість під час сівби й появи сходів – один з найбільш важливих критеріїв для росту й розвитку рослин.

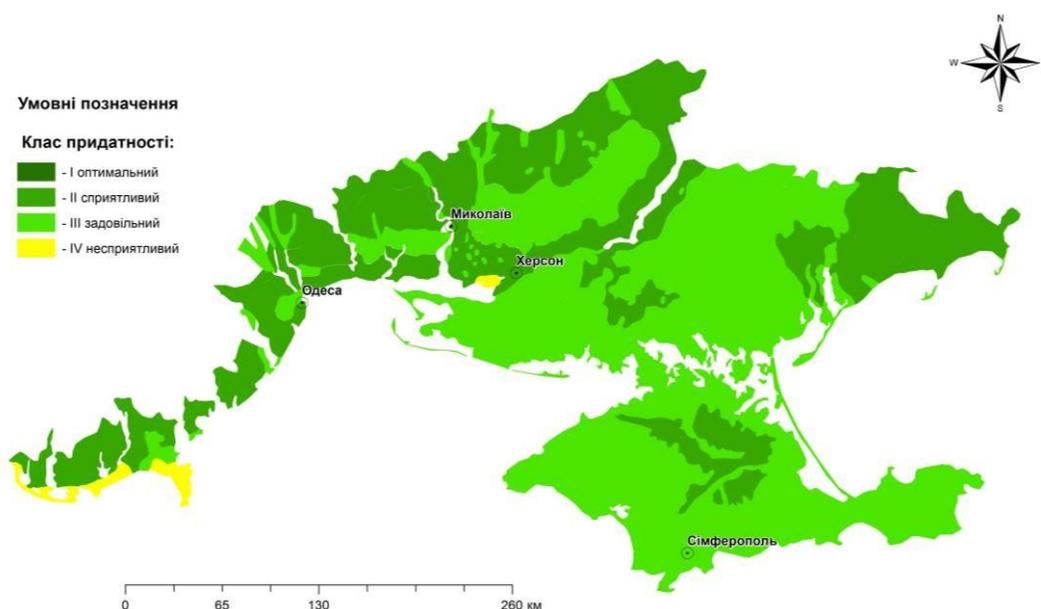

Рисунок 4. Розподіл сільськогосподарських земель Південного та Сухого Степу України за сприятливістю до мінімального та нульового обробітку за структурним складом (вміст агрегатів розміром 0,10-0,25 мм, %)

Клас придатності	Розподіл сільськогосподарських земель, %
I оптимальний	0,00
II сприятливий	39,52
III задовільний	59,21
IV несприятливий	1,27
Всього	100

Дослідженнями визначено, що території сільськогосподарських земель, зони Південного та Сухого Степу України з оптимальним та сприятливим класом придатності для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку відсутні. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у південно-східній зоні Південного та Сухого Степу є задовільними (34,79%) та незадовільними (65,21%) для

впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за вмістом доступної вологи весною (рис. 5). В зоні Південного та Сухого Степу формується просторово-часовий дефіцит вологи, який стрімко зростає із заходу й півночі на схід і південний схід. Нульовий обробіток ґрунту цілком обґрунтовано можна розглядати як перспективний захід адаптації землеробства Південного та Сухого Степу України до можливих негативних змін клімату

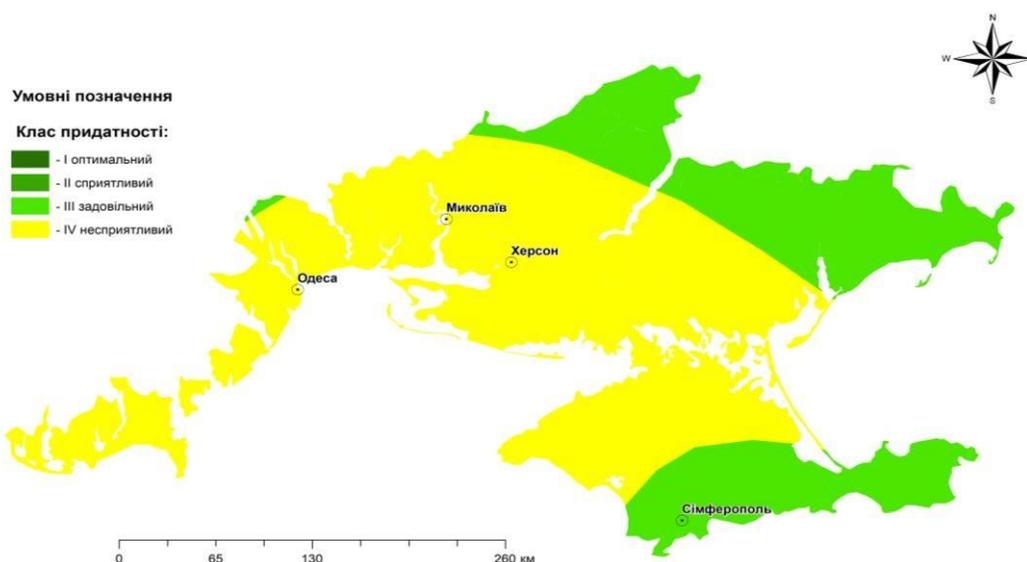

Рисунок 5. Розподіл сільськогосподарських земель Південного та Сухого Степу України за сприятливістю до мінімального та нульового обробітку за вмістом доступної вологи весною у шарі 0-20 см

Клас придатності	Розподіл сільськогосподарських земель, %
I оптимальний	0,00
II сприятливий	0,00
III задовільний	34,79
IV несприятливий	65,21
Всього	100

Інтегральна оцінка земель Південного та Сухого Степу України за придатністю до мінімального та нульового обробітку ґрунту. Дослідженнями визначено, що 39,52% території сільськогосподарських земель, які розміщені в північнозахідній зоні Південного та Сухого Степу України є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за

ґрунтово-кліматичними показниками. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у центральній та південно-східній зоні Південного та Сухого Степу України є задовільними (16,77%) та несприятливими (43,72%) для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку ґрунту (рис. 6).

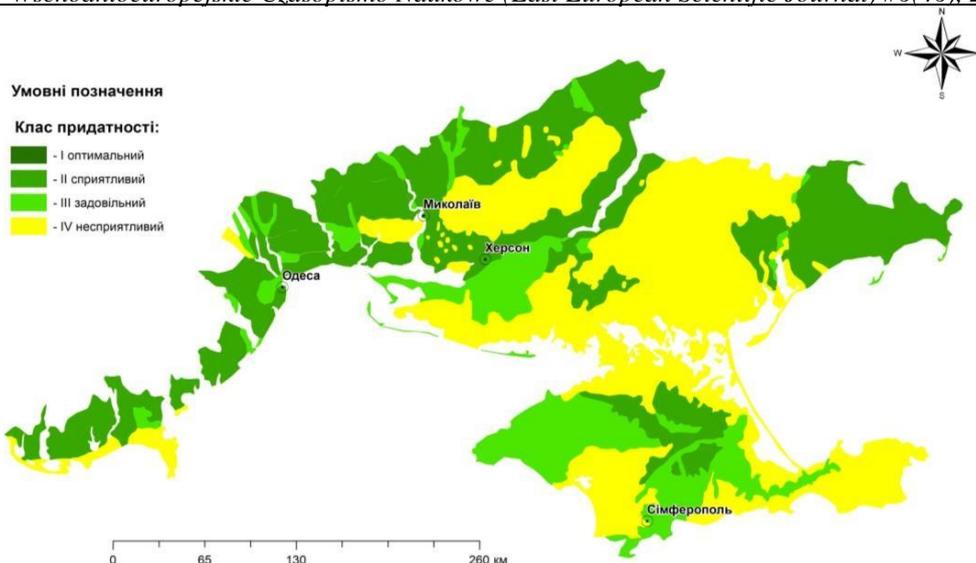

Рисунок 6. Інтегральна карта оцінки придатності сільськогосподарських земель Південного та Сухого Степу України за сприятливістю до мінімального та нульового обробітку

Клас придатності	Розподіл сільськогосподарських земель, %
I оптимальний	0,00
II сприятливий	39,52
III задовільний	16,77
IV несприятливий	43,72
Всього	100

Висновки.

Дослідженнями визначено, що 39,52% території сільськогосподарських земель, які розміщені в північно-західній зоні Південного та Сухого Степу України є сприятливими для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку за структурним складом ґрунту. Території сільськогосподарських земель, які розміщені переважно у центральній та південно-східній зоні Південного та Сухого Степу України є задовільними (16,77%) та несприятливими (43,72 %) для впровадження мінімальної та нульової технології обробітку ґрунту.

Основним фактором, який стримує підвищення ефективного використання земель є дефіцит доступної вологи ґрунту. В зоні Південного та Сухого Степу формується просторово-часовий дефіцит вологи, який стрімко зростає із заходу й півночі на схід і південний схід. Нульовий обробіток ґрунту цілком обґрунтовано можна розглядати як перспективний захід адаптації землеробства Південного та Сухого Степу України до можливих негативних змін клімату. **Пропозиції:**

За попередніми даними, в зоні Південного та Сухого Степу України є достатні ґрунтово-кліматичні ресурси для впровадження мінімального та нульового обробітку ґрунту. Але впровадження мінімального та нульового обробітку ґрунту потрібно проводити на базі комплексної науково-дослідної перевірки та адаптації до природно-кліматичних умов території.

Список літератури:

1. В.В. Медведєв Нульовий обробіток ґрунту в європейських країнах. Харків : ТОВ «ЕДЕНА», 2010. 202 с.
2. Адаптація агротехнологій до змін клімату: ґрунтово-агрохімічні аспекти: колективна монографія / за наук. ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва, Б.С. Носка. Харків : Стильна типографія, 2018. 364 с.
3. Можейко Г.А. Лесо-аграрные ландшафты Южной и Сухой Степи Украины (природа и конструирование). Харьков : ООО «Эней», 2000 г. 312 с.
4. Чорний С.Г. Оцінка якості ґрунтів: навчальний посібник / С.Г. Чорний. Миколаїв: МНАУ, 2018. 227 с.
5. М.П. Косолап, О.П. Кротінов. Система землеробства No-till : Навч. посібник. Київ : «Логос», 2011. 352 с.
6. ДСТУ 4691:2006. Землеробство. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2007-07-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2008. 42 с.
7. В.В. Медведєв, І.В. Пліско, О.М. Бігун. Інвестиційна привабливість орних земель України (методика визначення і картографо-аналітичні оцінки). Харків : ТОВ «Смуґаста типографія», 2014. 186 с..

INEVITABLE TRANSFORMATION OF FOREST ECONOMICS

Annotation. This article analyzes the complex problems of development of Russian forest complex, involving social, environmental and infrastructure issues, the solution of which is impossible without the state participation.

Considered causes of poor adaptation of the market economy of the forest complex to the long period of development, as well as the environmental impact of economic activities, including environmental pollution, depletion of natural resources, loss of biodiversity, harmful to human health.

It is shown that the compensation of environmental damage by cash payments or fines is not an effective way to solve the environmental problems of the market economy of Russian forest complex.

Analysis features market economy wood complex formed at domestic and foreign examples, a serious disadvantage is the isolation process on the selected ROI directions economic development that can lead to the loss of forest biosphere properties.

Forest rejuvenation thus leads to a reduction or even loss of Biosphere of forests to regulate surface runoff of precipitation and the formation of groundwater water.

It is concluded that the market economy in the forestry complex of Russia must be accompanied by a system of state regulation measures, especially in solving strategic problems inherent in forestry and the whole forest complex when you need to plan for 20-50-100 years.

Identified the need for the creation centralized system of long-term planning development of the forest sector of Russia, taking into account the experience of the former Soviet Union and modern 20-30 year development plans in the European Union and the United States aimed at developing Oil and Gas alternative energy sources, including wood biofuel.

Identified necessity creation of a national information system for tracking the status of the internal and external markets of the Russian Federation timber

It is shown that in the lesah the European part of Russia have accumulated large reserves nizkotovarnoy softwood and hardwood, which has no demand for a variety of reasons.

It is shown that to be involved in the use of the timber is only necessary to change the principles of calculation one year of use, and in fact to re-develop the regulatory framework of intermediate use of the Russian Federation forest wood resources. allocated four block forest management in a market economy, the forestry complex: (1) gosuDominated forest management and implementation of medium-term and long-term planning of all types of work in the forests, taking into account the materials state forest inventory and assessment of the status and trends of development of the internal and external markets of forest products, (2) safety and protection of forests from fires and other adverse environmental factors (insects, fungi, pollution), (3) the implementation of planned logging with a differentiated use of all types of wood, and (4) organizing and conducting reforestation taking into account the diversity of growing conditions and land use possibilities State Forest Fund of Russia.

It has been shown that the development of forest resources without public funding the construction of transport, housing and social infrastructure, It has no commercial benefit for the enterprises of the forest complex.

The existence of worldwide problem to find a balance between participation in the economic development of the state and to minimize its impact on private enterprise the use of the private sector, the state of forest resources. In Russia This problem still has not found the optimal solution.

It is advisable to create economic incentives to develop mechanisms all enterprises and institutions Russian forest complex transition to new environmentally sound technology works in the forest, including a flexible economic mechanism of inclusion in the cost of timber harvested costs forest management for the restoration of the environmental, economic, social and cultural characteristics of forests. Reasonable and quite realistic creation of standard models of forest management, recommended for specific forest areas, taking as an example the system format of forestry standards in Canada and the Scandinavian countries.

Keywords: economy of the forest sector, forestry, choice of a technological model of development of the forest sector, novel direction of the forest economy, forest assets, the value of all types of work for the protection and reforestation.

No country in the world has not yet established a sufficiently sustainable forest economy. relying on the action of market forces alone. Because they are not omnipotent. The main problems. which can not solve the market economy is the forest complex without state par-

ticipation. linked to social. Environment and infrastructure. ENVIRONMENTAL issues of economic development. Actually. if their solutions require long periods of time. special scientific knowledge and substantial investments. Ill-adapted to the market economy, long periods of development. in environmental the effects of

economic activities and a lack of infrastructure forest areas. It has long been known and described by science industrialized countries (Sills et al. 2003).

With regard to the environmental impact of economic activities of the business world-MESSAGESocieties proposed to compensate its cash payments or fines. Sort of -you die or become disabled. but you pay for it. and the company. is pollutedFor example, water, that you were poisoned- fined. Almost immediately it became clear. what This principle of the "polluter - pays" does not solve the problem. It does not eliminate the cause (pollution) what, of course, anyone not satisfied. especially the victims of poisoning (Scherr & Bennet 2011).

Initially, the market economy is not developed as a global system. yato the local and nationalWhen the main task - maximize profit. In this case, the market economy has demonstrated its benefits for short-term interests - for the period of return on investment (10-20 years maximum). But this is the grayozny lack of a market economy: investments-it pays off. and the direction of economic development - or incorrectly selected go detrimental to the public, Ie for consumers(Sills et al. 2003).

A typical example - providing raw materials (cellulosic balanceE) pulp-paper mill (PPM) Where-somewhere in the populated part of the country (infrastructure and working capital). Plan out a short rotations (40 years) on raw materials for pulp and paper mill. And soon, suddenly left without water supplies. moreover not only for the production of. but also for drinking. Because it is old (read ripe) Forest - this is the biotic pump timber. which determines the water cycle on land and regulate runoff of precipitation (Biotic Pump 2010). Without water tsellyulozy wood you do not get. While there is no such technology. And if you clean the used water and let reuse (closed cycle) the cost of your pulp tipped the scales and throw you from this market. For similar etc.Ichin rolled pulp-paper industry in the developed countries (European Union, Canada, USA). Demand for continuously growing cellulose. but the pulp from Brazil and Indonesia - cheaperAnd its water cleaner. You can already catch fish in the once most polluted PPM works by the rivers of northern Europe (Scherr & Bennet 2011).

Therefore, the market economy in the forest complex of our country must be accompanied by a system of state regulation measures. especially in solving strategic tasks. inherent forestry householdsyaystvu and around the forest complex. when you need to plan for the 20-50-100 years. After all, the forest grows long. and new mature and undeveloped forests no longer exists. Yes, and they can not be cut down - We break down the "forest" pump (Biotic Pump 2010).

In the days of the former Soviet Union. the legal successor of which is the Russian Federation. there was a centralized system of long-term planning, and it was called Gosplan. true. environmental impacts are not taken into account. because it was thought. that environmental problems inherent to capitalism. and under socialism and planned economy, they can not be. Now

capitalism has come to us and revealed. that in many of our rivers, the fish is no longer sexually. Nevertheless. after our country's turn to capitalism, the old system centerlong-term planning has been rejected alizovanogo. as a child of the ruined state - the former USSR [2, pp 58].

But in the planned economic system has been developed many effective directions. who found the development in eachtheir countries. in particular in the USAand in the European Union, but we did not get the creative development of the new Russia. Just look at the 20-30Summer energy development plans (EU energy strategy. US energy strategy) to develop Oil and Gas alternative energy sources. including wood biofuels (Demirbas 2009).

In many countries, local and regional environmental problems of forest complex is successfully solved by centralized decision-making on the basis of medianurgent and long-term territorial development plans. In our country, the dominance of the lands of the state forest fund (Further - GLF) occupying 65% of the total land area of the country in the structure of land allocated to the categories Russia [1, P. 72] It determines the absolute necessity of the state. in the face of the federal authorities and the authorities of the Russian Federation subjects. organize effective conservation and protection of forests from fires and other natural unfavorable factors (insects. mushrooms. mikroorganizwe) because they are in the modern environmental situation compulsory and a prerequisite for effective forest management. This is the basic problem of Russian forest complex [2, pp 61].

But to protect and defend the forest - it is Not all. All you need to plan the work in the forestry sector of the country real terms forest life. rather than the fiveyear or ten-year.

Medium-term and long-term forest management plan is the subject of the activities of state forest management. also used the materials of the state forest inventory. State,He is the owner of the SFF, And is interested in obtaining forestry income and sustainable economic development without harming the environment. There are harsh laws of the market: Effectivnost property management are determined by the size of the profit from the management of. In this case, it does not matter - the private company or the state owns forests. The main thing - the effective management of. and therefore - high forest income. pays off all the costs of the management of this property. Therefore, the state simply must have an information system for tracking the status of the internal and external markets of forest products [2, pp 39]. Correlating these markets with Produkcionnyjand capacity of forest ecosystems. depending on the their geographical location and the respective vehicle hauling costs for subsequent processing. determines the direction and the pace of modernization of private enterprises of timber industry complex.

In Mr.GENERAL This time the SFF on the European part of Russia saved from years of industrial largescale logging softwood. conducted both in the post-war years. and in recent decades. As a result, for-

ests have accumulated large stocks of softwood and hardwood, which does not have the demand for various reasons. But given virtually unlimited European demand for wood biofuel in the form of pellets (pellets) and briquettes, produced from a variety of wood waste, due to the implementation of the EU energy strategy, there is a possibility of utilization of these stocks over the next 15 years. Russian foresters study in conjunction with the European Forest Institute in Joensuu (Finland). In 1995-2001, the results of which collective monograph "The development of the forest resources of the European part of Russia" [1, S. 136] show that there are unused forest resources. There are annual natural losses of wood in the forest growth and development, which is evaluated at the interval size 350-400 million m³ / year [1, S. 148]. It is only necessary to include in the scope of work on forest inventory tool, rather than the visual account of the annual volume of natural wood loss. On the basis of the need to change the principles of the annual use of calculations and actually re-develop the regulatory framework of the intermediate use of forest wood resources.

In a market economy it is advisable to not forget about a number of constant and unavoidable types of work on forest management as the property of the state: (1) State forest management and implementation of medium-term and long-term planning of all types of work in SFF, taking into account the materials of forest inventory and assessment of the status and trends of development of the internal and external markets of forest products; (2) conservation and protection of forests from fires and other adverse environmental factors (insects, mushrooms, pollution); (3) holding the planned forest workpieces with a differentiated use of all types of wood; and (4) organizing and conducting reforestation, taking into account the diversity of growing conditions and the possibilities of using the SFF land [2, pp 116].

Experience of the forest complex of Russia shows, that the development of forest resources without public funding the construction of transport, housing and social infrastructure. It has no commercial benefit for private capital. The overwhelming importance also until now in Russia economically independent people, who could engage in business without state participation; and money so they will not find. Therefore, to successfully develop only the big timber companies.

At the same time, for many years landmark experience, that in a market economy, there is need for state regulation, first of all, the main directions of economic development. Without government regulation is impossible to solve the environmental problems of economic development. Consequently, it is impossible to build a sustainable socially oriented capitalist state; and it is impossible to preserve the forest for future generations [3, pp 57]. There is a worldwide problem to find a balance between the participation of states/countries in economic development and minimize its impact on private enterprise. It should honestly admit, that the example of solving this problem in the use of the private sector, the state of forest resources in our country is still not gained optimal view.

The forests in the world, and Russia is an important natural capital in the presence of an effective system of protection, reforestation, forest management, and processing of harvested wood resources. Therefore, your country of any capitalist country is the same market participants, as well as private entrepreneurs responsible for the preservation of forests.

Modern Russian forest legislation is the most advanced in respect of the admission of private business to the state forest resources. Almost all restrictions on logging removed, except arbitrariness of local officials. However, the Russian forestry legislation did not take into account the inertia of the forestry and forest hozyaystIslands as a whole.

The reason is, wood resources that are a constant feature of commercially attractive forests and, when properly organized forest management, they are a renewable natural capital. Moreover, the forest area, uses forest resources which has commercial appeal, not so great in Russia, as one might assume, based on the total area of the SFF or even square wooded land [1, P. 82].

Still in the Russian Federation has a substantial income from the forestry sector of the country, and in these areas it is best to understand, that the problems have accumulated at the intersection of the interests of three important forest stakeholders [2, pp 160]:

(1) the interests of private businesses and the local community - get in use under the lease and purchase of plantations for harvesting forest resources, in volume, sufficient for long-term profit from the use of state property - forests, and get well-paid jobs to the local population;

(2) interests of the Russian Federation in the sphere of authority delegated to them by the State Property Management - Forest Foundation - get their share of the profits from the disposal of the state property;

(3) interests of the owner of forests - state, in the face of the federal bodies of executive power, authorized for federal property management - the State Forest Fund - make forestry bezdotatsionnyh; interests the three main characters of Russian for-

est market people are under the influence of internal - Russian, and external - global factors. At the present stage of development of Russia there is no reason to expect much-any major changes in the structure of the Federal Authority in the executive, because it will increase public spending on the property management system - forests. With the current and future composition of the legislature should not expect any radical changes in forest and environmental legislation in the country. Therefore, the Russian Federal Agency for Forestry for a long time will act as a state authorized observer of the processes taking place in the woods, and the state forest management bodies in the subjects of the Russian Federation will long to justify the increase in the subventions for the execution of state powers transferred to them in the field of forest relations, as other interest they have in accordance with the Forest Code. Consequently, standby growth harvesting volumes in Russia is problematic due to the low capacity of paid-demand in the domestic Russian market. In the end,

the trend of gradual growth of illegal logging [2, pp 126].

Should be considered, that are external to the Russian factors will play an increasingly important role, as Russia seeks to develop a market economy, open to the world market. A projected global trends in demand and consumption of forest products is not favorable followed by increased commodity production in the forest sector of Russia, and therefore hopes for the influx of investment and rapid modernization of wood processing industries is quite illusory.

Ability to mobilize financial resources from a variety of sources for investment in the forest industry of Russia depend on the conditions of mutual understanding between potential investors and the forestry complex enterprises. List of the main: (1) the value of forest products and services, which can be prepared by investment; (2) appropriate investment promotion policies, which should generate the state structures, guided only by scientific knowledge, rather than primitive balance of short-term costs and income; (3) understanding, that forest requires Chromeie more space and time for growth and development of the order 120 years for the complete reproduction cycle. This is only for Central Russia. And this means that the appropriate amount of money - investment: long-term investments in forest assets in order to obtain arrived.

It would be correct to provide for fixation in the forest legislation pursuant to the standards of logging, skidding, Bucking, loading removals, timber transport, reforestation, forest protection. To ensure these polozheny legislation is necessary to develop methodological approaches to optimize decision-making mechanism for the application of:

- ✓ technology logging, including various methods of reforestation, for logging operations (deckhouse, Skidding, raseskryzhovka, Loading, removal, Transportation), by tree species, including clearcutting, to achieve biodiversity conservation and sustainable development of forest ecosystems;

- ✓ technologies accounting of harvested wood, including at all stages of its ZagotApplicationSorting, removals, Transportation;

- ✓ reforestation techniques, Including by type of cutting, by species, sources of seed material, on ways of, on the care and protection of the organization from adverse factors;

- ✓ detection technologies, localization and liquidation of forest fires, mass reproduction foci economically dangerous drevoyadnyh insects and pathogens;

- ✓ detection technologies, recording and reporting of illegal logging of timber, including procedures for mutualodeystviya with law enforcement.

To ensure the effectiveness of the proposed improvements to the forest legislation it is advisable to create a social atmosphere, backed by economic mechanisms to encourage the renunciation of the use in the lesleep on the farm and timber harvesting equipment, which can destroy the habitat of flora and fauna, and disrupt the biodiversity. In addition to this, it is advisa-

ble to create economic mechanisms to stimulate the activity of all prefriyaty and forest sector institutions of the country to transition to new environmentally sound technologies in forest work. It is advisable to do it in conjunction with a flexible economic mechanism of inclusion in the cost of timber harvested management costs forests for ecological restoration, economic, social and cultural characteristics of forests.

We stand on the threshold of global changes, when humanity from all over the world need to resource position of shifting the center of gravity of the forest management (wood as SOURCEuk market goods and services) on the environmental position (forests as a means of providing ecosystem services to humanity). It is obvious, that in a number of subjects of the Russian Federation, the primacy of environmental and social benefits of forests over the resource neospOrim, that confronts forest management bodies entirely new challenges.

The historical experience of forest management in Russia, and the experience of foreign economic development showThat the concept of management, which is based on only the maximization of the forestFoot income without taking into account the maintenance of ecosystem services of forests. It can lead to a radical change of landscapes and species composition of forests, to the general impoverishment of the natural environment, loss of biological diversity and a sharp decline of biological forest sustainability. We need long-term program of forest policy, aimed at the use of the market mechanism in forest. The market mechanism should be combined with measures of government regulation, including forest management plans, ekonomicheskies incentives and sanctions, and legislation. In Russia, and given its federal structure and diversity of lifestyles, great practical importance is the invariance mnogoresursnogo forest management strategy, taking into account the prospects of the organizationvnogo land balance of the Russian Federation. Creation of standard models of forest management, recommended for specific forest areas. It is quite real in the moment and as an example we can take lesohozyays system formatidents standards in Canada and other northern countries, [3, pp 90].

References / References

1. AI Pisarenko, Strakhov VV Forestry of Russia: Nazistional and global significance. // FGBOU MSFU, Publisher MSFU. - 2011. - Pp 600.
2. AI Pisarenko, Strakhov VV about Russian Forestry Policy (2nd ed., Revised and enlarged - M. // Publishing house "Legal" - 2012. - Pp 600.
3. A. PisarenkoI. Strakhov VV Boreal forests and forestry hozyaystvo.- M. // Publishing house "Law" 2012. - S. 528.
4. AI Pisarenko, Strakhov VV Forestry of Russia: Nazistional and global significance. // FGBOU MSFU, Publisher MSFU. 2011. - P. 600.

5. Chochoev AH, ET Pygay monitoring state agricultural land by geolocation sensing - M. // Publisher RAAS "Journal of Agricultural Sciences» № June 2011 - FROM. 1.0 pp
6. Ivanov AL, Shoba SA, AH Chochoev et al. United State Register soil resources (collective monograph). M. // publishing house CJSC "GrifiK" Tula 2014. - S. 29 pp
7. Chochoev AH Organizational economic mechanism for timber enterprises of raw materials. // Monograph: MSFU 2001. - S. 166.
8. Chochoev AH Strategic planning and cross-sectoral forest balance, as a basis for improvement or organizational economic sustainable mechanism Management LPK (article) // Russ. MSFU "Forest Bulletin" 2002 - S. 17-22.
9. Chochoev AK WTO as the prospect of sustainable development of regional Russian timber market (article). // St. Petersburg, SPLTA, Sat. scientific articles, 2007
10. Chochoev AK Accession to the WTO: Challenges of Agriculture (article) // M. journal "Competence», 9.10, 2008. - S. 32-37.
11. Chochoev AH, Kononov NP Comparative analysis of existing approaches to the valuation of companies (article) // Russ. ASMS "Competence" in 2012 2.0 pp

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Artyukhova Olena Viktorivna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Mykolayiv National Agrarian University*

Salamatina Olga Oleksandrivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Mykolayiv National Agrarian University*

Markowska Antonina Viacheslavivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Mykolayiv National Agrarian University*

Ihnatenko Zhanna Valeriivna

*Teacher of Foreign Languages Department
Mykolayiv National Agrarian University*

PARTICULAR FEATURES OF INTENSIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS OF NON-PHILOLOGY SPECIALTIES

Артюхова Олена Вікторівна

*Кандидат педагогічних наук, доцент
Миколаївський національний аграрний університет*

Саламатіна Ольга Олександрівна

*Кандидат філологічних наук, доцент
Миколаївський національний аграрний університет*

Марковська Антоніна В'ячеславівна

*кандидат філологічних наук, доцент
Миколаївський національний аграрний університет*

Ігнатенко Жанна Валеріївна

*викладач кафедри іноземних мов
Миколаївський національний аграрний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Abstract. The article is about intensive teaching methods of foreign languages at non philological universities. Intensive teaching methods for the present in implementing a university curriculum for nonphilological specialties are very necessity. The authors wrote about intensive training and how with its help maximum efficiency can be achieved at the minimum possible time and with minimal effort. It is such training that creates the optimal conditions for the intensification and optimization of the educational process, especially at non philological universities.

Key words: intensive training, methods, universities, accelerated mastery

The purpose of this article is to show that successful teaching of foreign languages comes not only through teaching vocabulary and grammar but through realizing the language needs of the students, particularly students at non-philological institutions of higher learning, where the problem of motivation is acute.

Allocation of previously unsettled parts of the general problem.

Nowadays, on the way to European integration, the issue of accelerated teaching of foreign languages is emerging. This question is especially relevant in non-philological higher education institutions, where studying other languages is always secondary, the number of hours is limited, and the need for professional foreign language communication is urgently needed.

Problem statement.

Before, this concept was often associated with high-speed language learning, the main feature of which is learning only oral forms in the short term, and such point was mistaken, because the method of intensive study of a foreign language is based on the selective lexical material of a commonly used basic vocabulary. In the process of training, it is not necessary to immediately load the students of higher education with a large amount of lexical material, but gradually increase the volume of educational material with new words or phrases. One of the important points is that students do not require active participation. The mechanism of rapid learning of educational material is based on memorizing vocabulary at the level of visual cognition, with the process of learning being at the level of unknowing mental activity.

Analysis of recent research and publications.

The problem of intensive language learning, though, is not new and remains relevant, as it promotes the optimization in teaching of foreign languages. An analysis of the works of domestic and foreign researchers testifies to the number of theoretical and practical solutions to the problem.

In the field of Slavic science there were many specialists who were engaged in intensive teaching methods, such as N.F. Borysko, L.Sh. Gegechkori, O.O. Leontiev, V.V. Petrusinskiy, N.K. Sklyarenko, N.V. Smirnov, I.Yu. Shechter and others. O. Leontiev together with G.O. Kitygorodskoy became the leading specialists in intensive techniques. [8, p.302] Numerous studies and publications of supporters of intensive technology have shown that its proper use can achieve impressive results both from the point of view of studied materials and from the point of view of learning in time, because "intensive training is an organized learning for communication that takes place rapidly by mastering the subject and active development of personality". Through intensive training, maximum efficiency is reached in the minimum possible time and with minimal effort. [5, p.15] **Main material**

Anyone who seeks to bring his happy future closer and simultaneously save his or her time and effort is looking for intensive English classes on the Internet. The promise of learning the language from the beginning in the shortest possible time looks so tempting!

If you look at the problem soberly, putting aside advertising slogans and your own expectations, then you will have to admit that intensive training of a foreign language would take two - three months with that time entirely devoted exclusively to this study activity.

An intensive English course can be in a language university, maybe in the classes for foreign languages, or maybe in non-philological institutions of higher education.

Practical speaking knowledge in foreign languages by graduates of non-philological institutions of higher education can be considered as an urgent need and also a social order of the state. The execution of this order is possible only with the application of a teaching methodology that most meets the modern requirements of organizing the educational process. Extensive methods are, unfortunately, not able to provide students with practical knowledge of the studied language, as required by the current program. That is why intensive methods are always popular and discussed. [3, p.41-46]

It is well-known that human behavior in a particular situation can be predicted fairly accurately, if its attitude to this activity is known. Motivation is very important in learning languages - if the students get curious - they will be happy to learn the language and will be active enough in studying. This is a certain stereotype of behavior that manifests itself at the level of personality's initiative, the palette of its emotional activity, the level of involuntary attention and perception, etc., or another setting that has already developed as a result of previous experience of the functional level of the organism, which directs its further activity, creating the pre-conditions (readiness) of the person to act in a certain way. [7, p.55]

The nature of the expectations formed by students when they use one or another technology of learning a foreign language is certainly reflected in the results of educational activities.

This is especially important in non-philology institutions, where a foreign language is a "minor" subject. Often, students in these circumstances experience an unnecessary impression of the subject, due to the discrepancy between the achieved results and the expended effort. Factors leading to this discrepancy include irrational distribution of study hours for learning a foreign language, different levels of preparation of students in a foreign language class, lack of stable interest in learning a foreign language, insufficient planning of the professional profile of students. The low concentration of study hours during the first and second years does not contribute to the timely launch of the speech mechanism, impeding the development of basic speech skills.

In these in extreme conditions only intensive learning opens the way to the implementation of educational program goals. An intensive teaching method is one of the types of learning process optimization. The main purpose of intensive learning can be defined as mastering with certain success, according to commonly accepted criteria of the knowledge, skills and abilities of the subject, which is studied in a short period of time with minimal expenditure of educational time and

teaching resources. The didactic process in this case involves activities that from the outset include a system of knowledge and ensure their application within the prescribed limits. [7, p.53-56]

The selection of material for intensive learning is realized while taking into account the principle of semantic value, which reflects the nature of the subject-conceptual attribution of this lexical unit, the principle of word-building ability, and stylistic differentiation.

"Intensive" has own unique, completely individual face. This is due to the particular organized material and the process of education, the complex of applied techniques (including - paramedical character - positive emotionogenic image of the teacher, creating a comfortable psychological climate, etc.). The relaxed atmosphere in the classroom creates favorable conditions for the formation of the psychological climate in the group, which, in turn, is very important for removing the language barrier.

People who go to intensive classroom studies have reason to expect that:

- they will master the knowledge that is individually and personally valuable, which has a private meaningful sense, - communication in a foreign language;
- the lessons will be productive, and successes will be obvious (learning models the process of the real life communication);
- the lesson will be intriguing, exciting, and will not cause fatigue (due to the use of special techniques that activate spontaneous perception and memorization of the material, appealing to the emotional sphere of the students' psyche);
- the psychological atmosphere will be comfortable, since students should not be afraid of mistakes or an unfriendly reaction of others (the subconscious expectation of a psychological "comfort", "the setting of benevolence" is supported by a verbal setting, which eliminates psychological barriers;
- the success of the educational activities of the entire group will depend on the personal contribution of each member of the team. This "global" setting determines the motivational level of the student activity regulation and is meaningful. Intensive learning can be conditionally divided in **three phases**: the main types of educational activities in **the first phase** are oral speech, reading and writing. [6, p.3-10]

The purpose of the first stage is teaching oral communication in a role-playing game (with the superiority of dialogical speech), reading and writing skills. Oral education is carried out using specially selected texts. After reaching the level of minimum linguistic competence, students start reading general scientific texts in a foreign language, which are the basis for consolidating the typical forms of the original scientific specialized literature with the general scientific vocabulary source of replenishment vocabulary. At this stage, it is necessary to master the minimum level of knowledge for understanding the original literature, and

the development of skills which provide a natural combination of reading techniques and content perception of the material.

In the first stage the teacher has to solve a number of radical didactic and methodological problems: to organize group interpersonal communication of students, to prepare them for the practical use of a foreign language in possible concrete situations of communication, to help them to master the skills and abilities of full speech behavior in a foreign language environment, based on the use of situations, role plays, dialogues and so on. It is necessary to try to reach the solution of communicative tasks by means of the foreign language or by self-compensation of insufficient foreign knowledge with the use of synonymy and a couple of linguistic means of expression.

At the second stage of study, the main types of educational speech activities are reading, annotation, and referencing.

The purpose of the second stage is to teach reading, annotation and referencing literature according the profile of an educational institution, and to teach students to solve oral communication problems (within the framework of social, special subjects). At the second stage, the educational activity is based on the development of an intensive course, which is tailored to the specifics of a higher educational institution, while incorporating the use of materials from newspapers and magazines.

The peculiarity of the second stage of study is that, along with the polylogue and dialogic speech, a monologue has appeared. The material for reading is original texts from the specialty, which are selected in such a way that they reflect the key problems of the specific branch. It is advisable to combine all the cycles of the second stage within a common subject.

The great importance for maintaining interest and creating additional incentives for the practical acquisition of a foreign language at this stage can be a closer relationship between a training group and specialized departments, involving students in the tasks related to the use of foreign-language literary sources in order to solve the problems of theoretical and practical value. For this purpose, it is advisable to involve specialists in specifying these tasks, such as the selection of educational materials and the establishment of necessary terminology.

In the third stage of learning, students are taught professional-oriented communication in the foreign language: the ability to make postings on specialties and on socio-political topics, using information obtained during reading and the ability of reading literature from the specialty. The student's respect for the future specialty generates, as a rule, the desire to communicate on professional topics. This must be supported, and thus the conditions for high language activity should be created at the classroom level. Only intensive learning, due to its psychological and pedagogical and methodological principles, the compressibility of the educational process, and the stimulation of speech activity, is able to create conditions for the support of a student's interest

in learning a foreign language and realize progress in mastering a foreign language.

Lessons from the third stage are characterized by the fact that besides studying the main types of speech activity, they are aimed at mastering the practical operation with the text materials, which are read and devoted to work with schemes, instructions and patents, the creation of abstracts, reports and annotations. At this stage, apart from the texts in the specialty, individual reading has great importance.

To develop the skills of foreign language professionally –oriented speech activity, it is advisable to develop communication models for each particular specialty. The completion of the training can be organized and conducted in conjunction with the profile department using the business game from the last lesson. [4, p.85]

The business game is one of the most progressive forms of organizing the educational process. According to one definition, the business game is the reproduction of the activities of employees of a particular branch or specialty under conditional circumstances, aimed at solving certain problems in the presence of a specific situation and often with an information deficit. The business game is a special type of organization and management of educational and cognitive activity, which differs from traditional teaching methods by the following features:

1. High level of activation of students' thinking.

2. Full immersion of students in the educational process.

3. Obligatory interaction of students amongst themselves and with the leader.

4. An increased level of motivation, emotionality, and creativity.

5. Focus on the development of acquired professional (intellectual) skills and abilities in a very short time.

The subject matter of the business game is the simulation of learning under specific conditions and the dynamics of certain processes, modeling the reality of the processes of production and the structure of professional activities of specialists. [3, p.45]

In the business game the following psychological and pedagogical principles are realized:

1. The principle of simulated modeling of specific production conditions and game simulation of the content of the professional activity of specialists. In the business game the professional environment is recreated. The main criteria that characterize the activities of a specialist are the productive efficiency that provides the subject competence, and the social efficiency that is provided by social competence.

2. The principle of problem content of the educational game is in cognitive activity, conditions, goals, tasks.

3. The principle of dialogue and interaction of partners in the game as a necessary condition for solving educational tasks and developing cognitive activity. In a business game, each participant exchanges with other participants their knowledge through communica-

tion, interaction, collective decision making and information exchange. Participation in the dialogue involves speech activity which, in turn, is a condition for the formation of professional thinking.

4. The principle of the "two-plan" game teaching activity. The essence of this principle is that the "serious" activity on the development of the personality of the specialist is realized in a "non-serious" game format, which allows the student to be intellectually and emotionally "discharged" and reveal a creative initiative. Achieving goals through business games serves as a means of learning and development.

Thus, the business game is a specific activity, an imagined practice in conditions modified compared with the actual reality of the material conditions moreover, this practice is associated with the implementation of certain roles, the observance of which requires "two-plan" behavior. [1, p.911]

The objectives of a business game can be defined as follows:

1. Increasing the motivation and interest in learning activities in general and in the simulated reality aspects of the game in particular.

2. Acquiring decision-making skills and mastering the behavior strategy in simulated situations.

3. Positively influencing students' educational activity.

4. Changing the attitude of students towards simulated situations and those who are involved in them.

5. Changing students' self-esteem.

6. Changing the relationship between students and the teacher as a result of participation in the game.

A number of features distinguish the business game from traditional teaching methods. They are: system content, reproduction of the structure and functions of professional activity in the game form, preservation of natural conditions for the practical use of knowledge, and the implementation of educational and educational functions.

Classes during intensive study are usually divided into speech and combined-speech. The content of the first is related to the perception of large volumes of texts, the implementation of exercises of creative nature, the use of problem situations and role-playing games. In the second case, the activities of the teacher and students are aimed at performing training exercises on the material of small volume texts and microsituations. Linguistic classes thus provide the development of speech skills, combining, systematizing and correcting knowledge of the language system against the background of continuous training and communication practices. [5, p.110]

The main features of intensive language learning are:

1. Preferably use it in short-term and propaedeutic courses.

2. Presence or creation of the language environment.

3. Class orientation for mastering a mainly oral form of communication.

4. Education, first of all, of speech skills, and not linguistic knowledge.
5. Minimization of phonetic and lexical-grammatical material, taking into account their use mainly in the oral communication.
6. Adjusting the nature of learning.
7. Strict control of students' language proficiency.
8. Application in the course of studying of both intensive and communicative courses.
9. Implementation of the achievements of intensive training in commonly accepted courses.
10. Further, continuous refinement of the forms and methods of intensive training based on class feedback and student success.

Intensive English is a process of virtually continuous learning in the short term. Of course, there are pluses and minuses to the intensive study of English. [2, p.185] **Advantages:**

- High speed of training (basically, this is a situation where you need quickly to get or improve your basic English skills for a foreign trip, interview in English, etc.);
- short terms for the development of spoken language (intensive English courses often use the communicative method: work in pairs or groups, dialogues, role plays, discussions);
- small breaks between the lessons (classes - about five per week, plus homework for the weekend; such a schedule does not allow you to relax and always maintain your focus);
- more comfortable overcoming the language barrier (since you train spoken language daily and do not waste time adjusting, it will be easier for you to express your thoughts). **Disadvantages:**
- requires a serious impact (not everybody can afford to devote five evenings a week to English, in addition to homework; it is a serious matter of time);
- it does not suit you if you master material through repetition and cramming (the intensive course is calculated, first of all, by the number of material and for that perspective, which eventually will turn into quality English for a short time);
- weak grammar training (grammar is the basis for learning and is necessary for oral speech or understanding of the printed text, but there is simply no time to explain the grammar rules);
- inaccurate knowledge (rapid rate often leaves some issues not fully explained);
- a huge stream of information (if you feel that intensive training exhausts you more than gives a positive result, go to a less intensive schedule: stress is not the best assistant in education).

Conclusions and suggestions.

Consequently, the correct application of the right methods of intensive training of students in non-philological higher education specialties allows them to achieve significant results with intensive methods, both

in terms of the volume of assimilated material and in terms of training time. Intensive training allows students not only to master intensive methods, but also contributes to the effective development of the personality of future specialists, the formation of culture and communication skills as aspects of professional training. [9, p.53-56]

If you want to achieve meaningful results in English, then you will need to work a lot and diligently. Combine teaching methods, do it yourself, use cards in English – the main thing is to be systematic and study every day!

References

1. Акоюн В. Г. Методы и принципы системы интенсивного обучения иностранным языкам / В. Г. Акоюн // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2014. – № 2(4). – С. 909–912.
2. Вовк О. І. Інтенсивне навчання англійської мови / О. І. Вовк. – Черкаси : Видавництво "САН", 2010. – 192 с.
3. Gannichenko T.A. Innovative technology with student-centered learning / T.A.Gannichenko // матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України. General Aspects of Innovation Development of Education in the Context of International Cooperation of Ukraine», 27 – 29 квітня 2016 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2016. – с. 4146.
4. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке : книга для учителей / И. А. Зимняя. – Издание 2-е. – Москва : Просвещение, 1985. – 160 с.
5. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 175 с.
6. Китайгородская Г. А., Леонтьев А. А. Содержание и границы понятия "интенсивное обучение" / Г. А. Китайгородская, А. А. Леонтьев // Психология и методика интенсивного обучения. – М. : Изд. АПН СССР, 1981. – С. 3-10
7. Лозанов Г. К. Суггестопедия в преподавании иностранных языков / Г. К. Лозанов // Методы интенсивного обучения иностранным языкам. – М. – Вып. 5. – 1979. – С. 53–62.
8. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
9. Tishechkina K. Intensive Study Of English Language In Higher Education / K. Tishechkina // Молодий вчений : науковий журнал. – 2017– № 4.1 (44.1) – С. 53 – 56.

Кириллова Татьяна Сергеевна
Доктор Филологических Наук, Кафедра Иностранных Языков
Астраханский Государственный Медицинский Университет,

Романова Инга Владимировна
Преподаватель, Кафедра Иностранных Языков
Астраханский Государственный Медицинский Университет,

МЕТАФОРА КАК СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕРМИНОВ В МЕДИЦИНЕ

Аннотация. В современной терминологии метафорический перенос как способ словообразования стал самым эффективным. Метафоры способны формировать в сознании человека ассоциативные связи, что обеспечивает надежную фиксацию информации.

Ключевые слова: Термин, понятие, метафора, словообразование, медицинская терминология.

Интенсивное развитие медицинской науки, происходящее в настоящее время, приводит к возникновению большого количества новых терминов. Их формирование происходит главным образом посредством таких общезыковых способов, как синтаксический, морфологический и семантический.

Метафорический перенос как частный случай семантического способа словообразования считается одним из самых эффективных способов образования терминологических единиц, что делает исследование особенностей функционирования метафоры в медицинских текстах особенно актуальным.

Метафоризация всегда являлась неотъемлемой частью любой терминосистемы. Само понятие – «метафора» – своими корнями восходит ещё к временам Аристотеля. По его определению, метафора есть «перенесение имени или с рода на вид, или с вида на род, или по аналогии ... Слагать хорошие метафоры – значит подмечать сходство в природе» [1, 156].

Следует отметить, что в последние десятилетия значительно изменилось отношение к взаимоотношению понятий «метафора» и «термин».

Ранее метафору рассматривали как явление, характерное главным образом для художественного текста и нежелательное для языка науки. К термину предъявлялись жесткие требования, такие, как: краткость, информативность, однозначность, а главное, отсутствие экспрессивности, эмоциональной окрашенности и оценочного компонента [3].

В настоящее время с позиции когнитивной лингвистики метафоризация рассматривается как неотъемлемое свойство человеческого мышления. Создатель теории концептуальной метафоры Дж. Лакофф считает, что «метафоричность – это не достоинство и не недостаток мышления; это просто неизбежность. При использовании метафор лучше воспринимаются абстрактные понятия и чрезвычайно сложные ситуации» [2, 36].

Термины-метафоры не только называют новые явления и понятия, но посредством переноса

характеристик и признаков одних явлений на другие, значительно способствуют их познанию и запоминанию. Как пишет М. Минский, «метафора даёт нам возможность увидеть какой-либо предмет или идею в свете другого предмета или идеи, что позволяет применить знание и опыт, приобретённые в одной области, для решения в другой области» [4, 52].

Признание роли метафоры в познании и освоении окружающей действительности сделало ее употребление широко распространенным в разных областях знаний, в том числе и в медицине.

Основным источником переноса семантики термина является общеупотребительная лексика, представляющая собой богатейший языковой ресурс.

Сам процесс образования метафор является сложным и многоуровневым. Его разделяют на 3 основных этапа: 1) вычленение отличительных признаков, составляющих первоначальное понятие; 2) дальнейшее формирование понятия под влиянием полного значения общеупотребительного слова; 3) этап закрепления выбранной единицы номинации.

В современной лингвистике метафоризация признается ведущим способом образования терминологических единиц, в том числе и в медицинской терминологии.

На основе семантики термина в медицинской терминологии обычно выделяют следующие общие категории метафор: 1) бытовые метафоры; 2) концептуальные метафоры; 3) географический вид метафор; 4) биоморфные метафоры, в основе которых лежит сходство с живой природой; 5) метафоры-соматизмы, в основу которых положено сравнение с формой того или иного предмета, или буквы.

Следует заметить, что разные области медицины отличаются принципами метафоризации. Так, например, основой метафорического переноса в анатомической терминологии служат внешние признаки объекта - его форма, размер, положение в пространстве:

- bladder-like – пузыреобразный, пузырчатый;
- capsule of a joint – суставная сумка;

- pyramid of medulla oblongata - пирамида продолговатого мозга;
- barrel chest – бочкообразная грудная клетка, эмфизематозная грудная клетка.

В терапевтической терминологии наблюдается преобладание переносов, связанных главным образом с различными ощущениями. Это связано с основными терапевтическими методами исследования:

- heartburn – изжога, боль в нижней части груди и в области желудка;

- heart dullness – сердечная тупость;

- pulmonic murmur – шум на легочной артерии;

- purring tremor – «кошачье мурлыканье»; - gasping murmur – жёсткий шум; - heart murmur - сердечный шум. В психиатрии же преобладают концептуальные метафоры. Это можно объяснить следующими причинами: недоступность объекта для чувственного восприятия, динамика психических заболеваний и т. д. Для психиатрии также характерно огромное количество эпонимических терминов, включающих имена реальных людей и литературных персонажей:

- bat blind – одержимый, безумный от увлечения, «слеп как летучая мышь»

- psychic blindness – душевная слепота;

- psychic deafness – душевная глухота;

- railway brain – душевное заболевание после железнодорожного крушения.

В онкологии доминирующей метафорой является метафорическая модель «Война», отражающая серьезность и агрессивность онкологических заболеваний [5], например:

- to fight against cancer – бороться с онкологическим заболеванием;

- black cancer – меланокарцинома;

- cancer mushroom – грибовидное разрастание раковой опухоли;

- canker rash – скарлатина;

- joint capsule – суставная сумка;

- hernial sac – грыжевый мешок;

- head of rib – головка ребра; - hare's eye – заячий глаз;

- breastpang – грудная жаба.

Ссылки:

1. Арутюнова, Н. Д. Теория метафоры / Н. Д. Арутюнова. - М. : Прогресс, 1990. - 512 с.

2. Будаев, Э. В. Концептуальная метафора в политическом дискурсе: американский, европейский и российский варианты исследования / Э. В.

Будаев, А. П Чудинов // Известия УрГПУ.- Екатеринбург, 2006. - Вып. 17. : Лингвистика. – С. 35-76.

3. Галкина, О.В. Роль метафоры в науке и научной терминологии [Электронный ресурс] / О.В. Галкина. – Режим доступа: <http://rgf.tversu.ru/node/485>. - Дата доступа: 20.08.2015.

4. Минский, М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. - М. : Прогресс, 1988. - Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. - С. 52-92.

5. Reisfield, G. Use of Metaphor in the Discourse on Cancer [Electronic resource] / Gary M. Reisfield, George R. Wilson // Journal of Clinical Oncology, 2004. - <http://jco.ascopubs.org/content/22/19/4024.full>. - Date of access: 31.08.2015.

6. Англо-русский медицинский словарь. / Мультиановский М. П., Иванова А. Я. 2-ое доп., исп. изд. М.: Медицина, 1969. – 887 с.

7. Англо-русский медицинский словарь. / Акжигитов Г. Н., Бенюмович М. С., Чикорин А. К. – М.: Рус.яз., 1988. – 608 с.

Kovalchuk O.

*Assistant of the department of foreign languages,
Lviv Ivan Franko National University*

METAPHOR AND METONOMY TRANSFORMATIONS IN THE SEMANTICS OF EPONYMS IN CONTEMPORARY ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Ковальчук О.

*асистент кафедри іноземних мов
Львівський національний університет імені Івана Франка*

МЕТАФОРИЧНІ Й МЕТОНИМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЕМАНТИЦІ ЕПОНІМІВ СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Summary. Eponym units express a certain content due to semantic changes that accompany the formation of common names from proper ones obtaining a new meaning that correlates with the typical human activity. Metaphor and metonymy as means of secondary nomination and the creation of eponyms in modern English and Ukrainian languages presuppose associative connections between different denotats, recorded in the collective

linguistic experience of its carriers. Metaphor appears to be less productive in the formation of English and Ukrainian eponyms. In the semantics of the metaphorical eponym with the anthroponymic component, knowledge about the nominated subject is shown as a system of features that determine the interrelation of similar concepts due to common properties – features of character, way of life and appearance. It has been established that in both languages most of the semantic changes occur predominantly through the metonymic transfer of the inventor, scientist or founder's name to his scientific discovery, invention, and hobby. Metonymy involves the transfer of the designation of one component of an event to another within the same situation that results in a specification of eponym semantics. Eponym lexeme, formed primarily with the help of metaphoric or metonymic transference, can take the secondary metaphoric and metonymic shift in the following variants: metonymy - metaphor, metonymy - metonymy, metaphor - metaphor. A perspective developing of the current investigation is a comparative study of other types of changes in the semantics of contemporary English and Ukrainian language eponyms – expansion, narrowing, degradation and elevation of meaning.

Анотація. Епоніми отримують номінативний потенціал завдяки семантичним змінам, які визначають формування значення загальної назви від власних імен через наповнення новим смислом, який пов'язаний з типовою діяльністю людини. В основі метафори й метонімії як засобів вторинної номінації й утворення епонімів сучасних англійської й української мов є асоціативні реляції між різними денотатами, відображені в колективному мовному досвіді носіїв. Метафора виявляється менш ефективною в утворенні епонімів сучасної англійської й української мов. У семантиці метафоричного епоніму з антропонімічною складовою відображено знання про позначуваний об'єкт як систему ознак, що детермінують низку схожих характеристик уподібнених понять – рис характеру, способу життя, зовнішності. В обох досліджуваних мовах більшість семантичних змін здійснюється переважно шляхом метонімічного перенесення імені винахідника, вченого або засновника на його наукове відкриття, винахід, захоплення. Семантичний механізм реалізації метонімічних змін передбачає перенесення позначення одного компонента події на інший за суміжністю в межах однієї ситуації, що визначає конкретизацію значення епоніма. Епонімічна одиниця, утворена за участі метафоричного чи метонімічного зсуву, може піддаватись другорядним метафоричним і метонімічним семантичним змінам в таких комбінаціях: метонімія – метафора, метонімія – метонімія, метафора – метафора.

Key words: eponym, common name, proper name, metaphor, metonymy, semantic shift.

Ключові слова: епонім, загальна назва, власна назва, метафора, метонімія, семантичний зсув.

Постановка наукової проблеми та її значення. Значення слова слугує фундаментальним осередком вираження змісту номінативної одиниці (В. Г. Гак, Б. О. Серебренніков, Г. А. Уфимцева, З. А. Харитончик), оскільки відображає уявлення носіїв мови про явища навколишнього світу в суспільній свідомості, тому аналіз семантики лексичних одиниць не втрачає актуальності в контексті будь-якого підходу до вивчення мови, зіставного зокрема (М. П. Кочерган, І. А. Стернін). Загальна антропоцентрична спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень (Н. Д. Арутюнова, В. І. Постовалова, Ю. С. Степанов) визначає інтерес до епонімів, внутрішню форму яких детермінує власна назва. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сутність та статус епоніма визначали вчені порізно, що пояснюється неоднозначністю найменування в мовознавстві, практичному термінознавстві зокрема. Багатозначність терміна «епонім» виявляється в тому, що він пояснюється як прізвище дослідника або винахідника, який вніс свій внесок в розвиток тієї чи іншої галузі науки і техніки й одночасно як одиниця, утворена від імені вченого [1, с. 16; 2, с. 15]. Різні тлумачення подібні в частині тлумачення епонімічної лексеми як такої, значення якої релевантне до імені чи прізвища особи, що додає в похідну одиницю інформацію про носія імені, сферу його діяльності, особистий внесок вченого [9; 10, с. 26].

Епонімічні одиниці виражають певний зміст завдяки семантичним змінам, які аналізувались

українськими [4; 6; 8] та закордонними мовознавцями [1, с. 56; 14; 20, с. 67-68]. Науковці виокремлюють такі типи семантичних змін: розширення, звуження, деградація та елевація значення, перенос найменування, або метафоричний і метонімічний зсув [6, с. 118]. Явища метафори та метонімії як різновиди вторинної номінації в українському мовознавстві вивчали О. Вербицька, О. Винник, В. Вовк, І. Кочан, Г. Краковецька, Г. Мацюк, О. Селіванова, О. Тараненко, Н. Цісар, а в зарубіжній лінгвістиці М. Алексеева, Н. Арутюнова, М. Блек, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Д. Лотте, А. Річардс, В. Телія та інші. Новизна розвідки зумовлена відсутністю комплексних контрастивних досліджень епонімів, а актуальність полягає в необхідності всебічного вивчення семантичних процесів утворення й розвитку значення епонімічних лексичних одиниць порівнюваних мов.

Метою дослідження є вивчення метафоричних і метонімічних семантичних змін у значенні епонімів для реконструкції досліджуваного фрагменту сучасних англійської та української мовних картин світу, що уможлиблюється за умови залучення етимологічного, семантичного й зіставного аналізів даних, відібраних у процесі суцільної вибірки з лексикографічних джерел сучасних англійської та української мов [5; 13; 16; 18]. **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Семантичний зсув супроводжує утворення загальної назви від власних імен шляхом наповнення новим значенням, яке співвідноситься з типовою

діяльністю людини, продукцією, виготовленою особою або характерними умовами місцевості тощо [12, с. 116], фіксують авторство наукового поняття, технічного відкриття або привласнюються на честь відомих діячів науки і культури [7, с. 12]. Епонім позначає вже не особистість, яка дала ім'я чомусь, а найменування предмета, процесу, явища, утворене від імені його відкривача або творця. Соціолінгвістичне знання про особистість, яка дає чому-небудь своє ім'я, є необхідною умовою інтерпретації семантики похідного від антропонімів найменування та посідає в його семантичній структурі значуще місце [14], що слід враховувати при вирішенні питання про їх походження. Власна назва в якості загальної стає продукуючою основою для творення похідних одиниць (простих, складних, складених), наприклад, *Ньютон - ньютонівський - ньютон-метр, ньютон-секунда* тощо.

Епоніми з'являються внаслідок семантичної зміни (зсуву, дрейфу, еволюції, трансформації) в значенні початкової назви або в одному з її лексико-семантичних варіантів [1, с. 56]: смисли й конотації додаються, зникають чи змінюються протягом певного періоду часу до втрати експліцитної мотивованості – власні назви переосмислюються й абстрагуються від носія [3; 12, с. 116].

Семантичний зсув у значенні епонімів здійснюється через зміни в змісті вихідної форми на основі певного зв'язку між носієм власної назви та позначуваним об'єктом – таким реляційним моментом є *метафора й метонімія*, за допомогою яких власна назва отримує смислове навантаження саме в епонімічних одиницях завдяки поширенню екстралінгвістичної інформації серед носіїв мови. Походження епонімів загальновідоме в соціальних осередках на етапі початкового формування значення епоніма – у процесі його поширення та інституалізації спостерігається тенденція до втрати зв'язку між власною назвою та епонімічним найменуванням і виникає потреба в енциклопедичних даних для його відновлення [20, с. 67-68].

Семантичний процес *метафоризації* відображає когнітивні структури й тлумачиться як засіб номінації, вербалізований спосіб мислення та створення мовної картини світу. У площині когнітивної теорії метафори науковці зосереджують увагу на баченні метафори як форми думки, в основі якої є схожість екстралінгвістичних понять про об'єкти дійсності, та пояснюють її важливу роль в побудові концептуальної й мовної систем людини, в категоризації й осмисленні навколишнього світу [15; 21; 22]. Сприйняття об'єктів навколишньої дійсності ґрунтується на фундаментальних культурних цінностях і на переосмисленні базових понять людського досвіду. Метафора визначається як ментальний механізм, за участі якого абстрактні поняття тлумачаться в термінах більш конкретних [17; 19].

Метафора виявляється менш продуктивною в утворенні епонімів англійської й української мов. Метафоричний епонім має складну структуру, в

якій відображено знання про об'єкт, що номінується, як комплекс *семантичних ознак*, які стають основою метафоричного перенесення і актуалізують низку *схожих властивостей* уподібнених понять – риси характеру, спосіб життя, зовнішність, якщо в основі найменування антропонім: а) реальна людина чи літературний персонаж – *Alice (мандрівниця), barbie / барбі* (вродлива дівчина), *casanova* (любітель стосунків з жінками), *catiline* (змовник), *Cinderella* (принцеса простого походження), *Croesus / Крез* (багата людина), *dunce* (некмітлива в навчанні людина), *houdini* (швидкий), *a Cheshire cat smile* (широка незворушлива посмішка), *Ishmael* (учитель), *maverick* (незалежний), *mentor* (радник), *Nimrod* (повстанець), *pinkerton* (захисник, адвокат), *quisling* (зрадник), *Romeo* (вірний), *Shylock* (кредитор), *Xanthippe* (сварлива жінка), *Кім* (жінка з пишними формами), *Остан* (зрадник), *Тарас Бульба* (патріот), *Шевченко* (українець); б) міфонім – *вулкан, мегера, нарцис, тантал*.

Метафоризація в значенні епонімів сучасних англійської та української мов є вербальної репрезентацією образно осмисленого ситуативно обмеженого знання про позначуваний предмет, що відображає менталітет, основи розумової діяльності, професійний досвід і лінгвокультурну компетенцію носіїв мов. Такі епоніми функціонують як конвенційно визнані мовні одиниці зі спеціалізованою семантикою в формі слова або словосполучення і співвідносяться з конкретним поняттям, явищем, дією, властивістю, називаючи їх.

Метонімічні трансформації переважають серед семантичних зсувів у значенні епонімів англійської й української мов і полягають у *заміщенні* назвою предмета чи явища: а) імені винахідника – *colt / кольт, diesel, dremmel / дремель, Granny Smith, herdic, macadam, mackintosh / макінтош, praline / праліне, shrapnel, strass / страси, Tom Collins, Winchester / вінчестер, zeppelin*; б) вченого, засновника – *ampere / ампер, angstrom / ангстрем, bel / бел, gauss / гаус, henry / генрі, hertz / герц, joule / джоуль, tesla / тесла, volt / вольт*.

За метонімії відбувається перенесення позначення одного елемента події на інший за суміжністю в межах однієї ситуації, що призводить до конкретизації значення, а також здійснюється семантичний зсув у референції, в результаті чого породжується новий смисл [11] і, як наслідок, додаткові лексикосемантичні варіанти значення епонімів.

Після утворення епонімічної лексики за допомогою метафоричного чи метонімічного переносу, її значення може підлягати *подальшому метафоричному / метонімічному зсуву* в таких комбінаціях [20, с. 69]:

1) метонімія – метафора: епонім *sandwich / сендвіч* зі значенням *'two slices of bread with other food between them'* (завдяки метонімії на честь герцога Сендвіча) піддався наступній

метафоричній трансформації зі значенням *'any kind of food resembling a sandwich'* і *'anything resembling a sandwich'* в епонімічних словосполученнях *a sandwich cake, a sandwich board, a sandwich man, a sandwich course*; епонім *derby* з метонімічно-визначеним значенням *'a famous English horse race without jumps'* (від імені герцога Дербі, організатора змагань) отримує метафорично переосмислене значення *'any sports competition between teams from the same area or town'*; епонім *pullman* з оригінальним значенням *'a first class carriage with beds for passengers to sleep in during journeys at night'*, спричиненим метонімічним процесом виникнення назви за прізвищем винахідника, змінив семантичний зміст за метафоричним напрямком на *'any comfortable coach/car on a train'*; епонім *silhouette / syluety* з метонімічно-визначеним значенням *'the dark outline or shape of a person or an object that you see against a light background'* (від імені політика й фінансиста) реалізує наступне метафорично переосмислене значення *'any shape of a person's body or of an object'*;

2) метонімія – метонімія: епонім *tarmac* *'a mixture of tar and very small stones, used for making the surface of roads'*, утворений за допомогою метонімії на честь винахідника, розширює своє значення метонімічним способом *'an area covered with tarmac'*; іменник *diesel / дизель* з метонімічно-зумовленим оригінальним значенням *'a type of heavy oil used as a fuel instead of petrol/gas'* розвиває своє значення за тим самим принципом до *'a vehicle that uses diesel fuel'*; епонім *valentine* *'a person chosen as a sweetheart or special friend, or a card that you send to somebody that you love on St Valentine's Day'*, сформований за допомогою метонімії, розширює своє значення метонімічним способом *'a person that you send a valentine to'*;

3) метафора – метафора: епонім *burke* з початковим метафорично зумовленим значенням *'to murder somebody by suffocation'* отримав пізніше метафорично переосмислений семантичний зміст *'to suppress or get rid of smth./smb. by some indirect manoeuvre'*; *Romeo / Ромео* означає *'a loving and devoted young man'* (метафоричний зсув) і розвиває за допомогою метафори значення *'a young male lover or a man who has sex with a lot of women'*.

Висновки й перспективи. Епонімічні одиниці виражають певний зміст завдяки семантичним змінам, які супроводжують утворення загальної назви від власних імен через наповнення новим значенням, яке корелює з типовою діяльністю людини. В основі метафори й метонімії як засобів вторинної номінації й утворення епонімів сучасних англійської й української мов перебувають асоціативні зв'язки між різними денотатами, зафіксовані в колективному мовному досвіді носіїв. Метафора виявляється менш продуктивною в утворенні епонімів англійської й української мов. У семантиці метафоричного епоніму з антропонімічним компонентом відображено знання

про предмет, що номінується, як система ознак, які визначають низку схожих властивостей уподібнених понять – рис характеру, способу життя, зовнішності. Встановлено, що в обидвох мовах більшість семантичних змін відбуваються переважно за типом метонімічного перенесення імені винахідника, вченого чи засновника на його наукове відкриття, винахід, захоплення. Метонімія передбачає перенесення позначення одного компонента події на інший за суміжністю в межах однієї ситуації, що спричиняє специфікацію значення епоніма. Епонімічна лексема, утворена за участі метафоричного чи метонімічного переносу, може зазнавати наступного метафоричного й метонімічного зсуву в таких варіантах: метонімія – метафора, метонімія – метонімія, метафора – метафора. Метафоричні й метонімічні трансформації в значенні епонімів засвідчують нерозривний зв'язок мовного й мисленнєвого аспектів їх утворення й функціонування. Перспективним продовженням цього дослідження є зіставне вивчення інших видів змін у семантиці епонімів сучасних англійської та української мов – розширення, звуження, деградації та елевації значення.

Список літератури:

1. Беженарь Г. И. Структурно-семантическая характеристика эпонимных терминов во французской медицинской терминологии / Г. И. Беженарь // Грамматические и лексические системы в романских и германских языках. – Кишинев : Штиинца, 1984. – С. 16–19.
2. Вахрамеева В. В. Эпонимные термины в английских подъязыках науки и техники : дис. канд. филол. наук. : 10.02.04 / В. В. Вахрамеева. – Омск, 2003. – 144 с.
3. Дзюба М. М. Епоніми в українській науковій термінології : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / М. М. Дзюба. – Луцьк, 2011. – 20 с.
4. Дзюба М. М. Лінгвокогнітивні особливості українських епонімічних термінів природничих наук / М. М. Дзюба // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2018. – № 33. Том 1. – С. 30–32.
5. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Гол. ред. : О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 2003. – 657 с.
6. Жовтобрюх М. А. Словотвор сучасної української мови / М. А. Жовтобрюх. – Київ : Наук. думка, 1979. – 407 с.
7. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
8. Микульчик Р. Б. Прізвищеві та відпрізвищеві терміни в мові української фізичної термінової системи : особливості структури та функціонування : дис. ... канд. філол. наук / Р. Б. Микульчик. – Львів, 2016. – 258 с.

9. Михайлишин Б. П. 3 історії термінів-епонімів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1994. – № 4-5. – С. 45-50.
10. Новинская Н. В. Эпонимические названия в составе современной русской терминологии : автореф. дис. канд. филол. наук. / Н. В. Новинская. – М., 1989. – 20 с.
11. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономастологии / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського університету. Сер. Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 3-12.
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – Москва: Наука, 1973. – 366 с.
13. A New Dictionary of Eponyms / Ed. by Morton S. Freeman. 2002 [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.oxfordreference.com/abstract/10.1093/acref/9780195093544.001.0001/acref9780195093544-e-273?rskey=53BfpJ&result>.
14. Allerton D. J. The linguistic and sociolinguistic status of proper names / D. J. Allerton // Journal of Pragmatics. – 1987. – Volume 11, Issue 1. – P. 6192.
15. Black M. More about Metaphor / M. Black // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 19-41.
16. English Oxford Living Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <https://en.oxforddictionaries.com>.
17. Fauconnier G. The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p.
18. Fun with mords. Proprietary Eponyms [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://rinkworks.com/words/eponyms.shtml>.
19. Lakoff G.. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago; L. : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
20. Lalic G. Eponyms in English / G. Lalic // Romanian Journal of English Studies. – 2004. – № 1. – P. 64-69.
21. Langacker R. W. Grammar and Conceptualization / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p.
22. Rehder B. Categorization as Causal Reasoning / B. Rehder // Cognitive Science. – 2003. – Vol. 27, №5. – P. 709-748.

УДК 821512.154

Мыреева А.Н.

УРОКИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА (РОМАНЫ «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ», «ПЛАХА»)

Myreeva A.

LESSONS OF CHUNQIZ AYTMATOV

Аннотация. В начале XXI века важно осмыслить духовно-нравственные, историко-литературные результаты творческих исканий Ч. Айтматова в контексте литературы второй половины XX века. Романы «И дольше века длится день», «Плаха» отличались драматизмом конфликта, новизной поэтики, основанной на перекрестке культурных традиций. Они представляли собой качественно новый этап в творческой эволюции писателя, являясь образцами планетарного, общечеловеческого философского мышления, проявлением истинного гуманизма.

Annotation. At the beginning of the XXI century, it is important to comprehend spiritual-moral, historical-literary results of Chingiz Aytmatov's creative searches in the context of literature of the second half of the XX century. His novels «The day lasts more than a century», «Block» differed in drama of the conflict, in novelty of poetics, founded on cross road of cultural traditions. They represent qualitatively new stage in creative evolution of the writer, being the examples of the planetary, common to the mankind of the philosophical thought, being also the manifestation of the true humanism.

Ключевые слова: уроки, гуманизм, романы, миф, легенды и предания, традиции, философский
Key words: Lessons, humanism, novels, myth, legends and saga, traditions, philosophical.

В наше время изменилась геополитическая карта страны, многие родственные литературы оказались в «ближнем зарубежье». Но в отличие от социально-политических событий литература, как и искусство в целом, развивается по своим специфическим законам, а культурные, духовные связи подчиняются другим закономерностям. Это позволяет нам по-новому осмыслить духовно-нравственные, собственно историко-литературные результаты творческих поисков в литературе последних десятилетий XX века для современности.

Говоря о реализме литературы конца XX в., исследователи определяют этот реализм как «универсальный», как «новый тип художественной мотивировки сущности бытия и человеческого характера – не просто социальной и психологической мотивировки, свойственной преждему реализму, но и родовой человеческой и, так сказать, экологической мотивировки...» [1, с. 253].

Не будет преувеличением сказать, что творческий взлет Чингиза Айтматова был обусловлен и достижениями «деревенской» прозы 60-70-х годов. Уже с первых шагов в литературе он предстает как художник, творящий на перекрестке культурных традиций. Его творчество – убедительный пример плодотворности взаимовлияния и взаимообогащения литератур, культур и языков. Двухязычие Айтматова – «это диалог мировоззрений, систем мира. Причем получается стереоскопичность зрения, объемность мышления» [2, с. 37].

Для творчества писателя всегда была характерна гуманистическая направленность. Так, в атмосфере 60-70-х годов произведения Ч. Айтматова выделялись остротой, драматизмом социально-нравственного конфликта, новизной взгляда на мир. Как и Ф. Абрамов, В. Белов, С. Залыгин, В. Распутин, Ч. Айтматов тонко чувствовал неблагополучие современного ему общества. Творческий метод писателя все время совершенствовался, что проявлялось и в проблематике, и в сюжетах, и в конфликтах, и в стиле. Его повести становились все более драматическими, и все более насыщаются социально-философскими и нравственными конфликтами, что можно проследить в повестях «Белый пароход», «Пегий пес, бегущий краем моря», «Прощай, Гульсары!».

Переломный характер современного мирового общественного развития во многом объясняет то обстоятельство, что все более на первый план выходят общечеловеческие проблемы, забота о судьбе всего сущего, осознание особой значимости «вечных» законов нравственности, ценности человеческой личности. В своей публицистике Ч. Айтматов отстаивает идею перехода от «корпоративного сознания» к «глобальному» пониманию единства жизни на планете Земля в эпоху, чреватую экологическими и социальными бедствиями.

Романы Ч. Айтматова «И дольше века длится день» (1980) и «Плаха» (1985) как раз и представляют собой качественно новый этап в творческой эволюции писателя, образцы планетарного мышления. Романы воспринимаются как своеобразная диалогия на тему об уязвимости жизни на земле. Роман «И дольше века длится день» явился ярким свидетельством подлинного интернационализма большого мастера художественного слова: идейно-композиционным центром многопланового эпического повествования стала судьба железнодорожного рабочего, казаха Едигея Жангельдина. В статье «Закон всемирного тяготения» автор объясняет, почему он выбрал именно Едигея: «На ком земля держится? Стоило задать себе этот вопрос, как в моем воображении стал рисоваться некий образ человека, который в дальнейшем материализовался в Буранном Едигее. Что здесь было «зерном»?.. Для Едигея труд – не средство существования, но прежде всего цель его жизни, призвание, долг перед людьми. Он свободен в своем выборе. Этот выбор требует мужества и благородства. И потому, он человек в полном смысле этого слова... То, чего не скажет Едигей, должен сказать я, писатель. У каждого свой долг. А Едигей? Он молча будет продолжать жизнь, «держат, землю», утверждая силу и красоту человеческого духа. К себе, человеческому, он идет через многие испытания – войну, голод, бураны, горькую любовь, принимая их как неизбежное, не проклиная свою «несчастную» судьбу и не мстя жизни. В нем для меня воплощается, я бы сказал, генетическая человечность...» [3, с. 270].

В предисловии к роману писатель характеризует своего героя как «человека трудолюбивой души»: «В столкновении вечного и текущего в жизни человек-труженик интересен и важен настолько, насколько он личность, насколько велика его духовная нагрузка, насколько сконцентрировано в нем его время. Вот я и попытался поставить Буранного Едигея в центр современного миропорядка, в центр волнующих для меня проблем» [4, с.196].

Прием ретроспекции позволил автору показать в одном дне век человеческой жизни, воссоздать живую связь времен. Пространственно-временные отношения в романе определены своеобразием национального мировосприятия, природным окружением. Основной тон повествования, его внутренний ритм, песенная стихия восходят к традициям киргизского народного эпоса «Манас». В структуре произведения, в его стилевой организации отражается духовная близость двух степных народов-соседей: казахского и киргизского.

Определяющими стилеобразующими факторами стали в романе лейтмотивы: «Поезда в этих краях шли с Запада на Восток и с Востока на Запад», «и плыла Земля». Лейтмотивы, определенные пространственно-географическим положением края, передают ритм вечного

движения, «круговращение» природы, человеческой жизни. «Идея вечной циклической повторяемости» (Е. Мелетинский) углубляет философский план романа.

Своеобразие композиции романа основано на взаимопроникновении трех синхронных пластов повествования: прошлое, представленное в мифах и легендах, настоящее – жизнь Едигея, будущее – космологическая история, но вместе с тем автора упрекали в неорганичности сюжета, в отсутствии внутренней связи между частями романа. Однако речь должна идти скорее не о разделенности этих пластов содержания, а об их органической взаимосвязи, определяемой авторской концепцией, художественным выражением мысли о планете как экологически неделимом целом.

Роман во многом монологичен, и это объясняется неповторимостью художественной манеры писателя, берущей начало в национальной фольклорной традиции. И этот монологизм никак не сужает горизонты повествования. Посредством внутренних монологов показаны духовная красота человека труда, слиянность его с природой. Великая Сарозекская пустыня созвучна душе Едигея: «Только тот мог остаться один на один с безмолвием сарозеков, кто способен был соразмерить величие пустыни с собственным духом» [4, с. 257].

Буранный Едигей – это личность цельная, но и сложная. Суть его характера составляет ответственное отношение ко всему, и прежде всего к труду. Гонимый послевоенной разрухой и нуждой, он когда-то осел на этом малолюдном полустанке, да так и остался здесь. Трудовые будни героя предстают перед нами в осязаемо зримых деталях. Но в незаметном, казалось бы, труде железнодорожного рабочего скрываются подлинный героизм, самоотверженность, бескорыстие, государственная озабоченность. Полустанок Боранлы-Буранный сравнивается с жилкой на виске: «Билась жилка – двигались поезда в ту и другую сторону...». От незаметного труда сотен тысяч таких людей, как Едигей, зависит нормальная жизнедеятельность дороги, а в конечном, счете – страны.

Само двойное название разъезда: Боранлы-Буранный (на русском и казахском языках) символизирует духовное единство «сросшихся с сарозеками душой и телом» Казангапа, Едигея, ученого Елизарова, учителя Куттыбаева. В повествовании о нелегких судьбах героев доминирует мысль о духовном родстве людей «трудолюбивой души». Разными путями сошлись герои романа на этом затерянном среди безмолвия огромной пустыни, веющей холодом космической пустоты, разъезде. Жизнь их однообразна, но за этим однообразием кроются трагедии.

Честный труженик Казангап, верный друг Едигея, пострадал из-за раскулаченного отца. Учитель истории Абуталип Куттыбаев подвергся гонениям из-за того, что был в плену. Сам Едигей, вступаясь за оклеветанных и несправедливо

гонимых, рискует своей свободой. Духовной опорой в трагических обстоятельствах для Едигея служит семья. По мнению Г.Гачева, в этом романе Ч.Айтматов утверждает «сверхценность семьи и любви» для человека. Так, насильно оторванный от семьи, от детей, Абуталип умирает [4, с. 374]. А разрушают семьи современный «манкурт» Сабитжан – беспамятливый сын Казангапа, «кречетоглазый» следователь Тансыкбаев, считающий, что не должно быть у человека «никакого такого личного слова», и им подобные.

Жизненный путь главного героя полон испытаний и потерь. Едигей Буранный, как и Танабай Бакасов, не может мириться с несправедливостью. Он считает, что похороны достойно прожившего жизнь человека не обуза, а великое, пусть и горестное, событие. Стоя над могилой Казангапа, своего друга, Едигей мысленно читает своеобразную молитву: «Ведь никто не знает и никогда не узнает, есть ли бог на свете. Одни говорят – есть, другие говорят – нет. Я хочу верить, что ты есть и что ты в промыслах моих. И когда я обращаюсь к тебе с молитвами, то на самом деле я обращаюсь через тебя к себе, и дано мне в час такой мыслить, как если бы мыслил ты сам, создатель! В этом ведь все дело. А они, молодые, об этом не думают и молитвы презирают. Но что они могут сказать себе и другим в великий час смерти? Жалко мне их, как постигнут они сокровенность свою человеческую, если у них нет пути возвыситься в мыслях так, как если бы каждый из них вдруг оказался бы богом?» [4, с. 480].

Особую стереоскопичность, глубинный философский смысл придают роману предания, легенды и мифы. Связи творчества писателя с народным поэтическим наследием усиливаются и усложняются, обогащая творческую палитру художника, углубляя его концепцию мира и человека. Легенды и мифы оказываются средством передачи главной идеи произведения: духовность – это память, лишенный памяти человек становится «манкуртом», способным убить даже собственную мать, а общество, забывшее свою историю, обречено на одичание и исчезновение.

К мифу Ч. Айтматов уже обращался в повестях «Белый пароход», «Пегий пес, бегущий краем моря», «Прощай, Гульсары!». Здесь он следовал по пути Ж.Амаду, Г.Маркеса и других мастеров «магического реализма» – нового художественного метода литературы XX в. как элемента структурирования текста [6, с. 8]. Но, как отмечает П. МирзаАхмедова, мифологизм Ч. Айтматова – явление пограничное:

«Максимально приближаясь к современному мифотворчеству, мифологизм Айтматова, лишенный условности новейшего художественного направления, оставаясь на реалистической почве, представляет собой – явление пограничное» [7, с. 80]. Сам же Айтматов подчеркивает, что мифы и предания для него не самоцель, а «лишь метод мышления, один из способов познания и интерпретации действительности. В мифе его

привлекают «непреходящая поэзия и человечность».

Действительно, сарозекское предание о белой верблюдице Акмае и ее хозяйке Найман-Ане, совершившей подвиг материнского самоотречения, звучит как нравственный урок последующим поколениям. Это им адресованы полные отчаяния слова матери, обращенные к обеспамятившему сыну манкурту: «Вспомни, чей ты? Как твое имя? Вспомни имя свое» [4, с. 318].

Предание о жуанжуанах, придумавших жестокий способ пытки – лишать человека памяти, и семантически, и структурно, многими невидимыми нитями связано со всей содержательно-образной системой романа. Так, предание о манкурте ассоциативно соотносится с трагической судьбой Абуталипа Кутгыбаева, в котором такие «деятели», как кречетоглазый следователь, хотели бы вытравить память о прошлом, заставить отказаться от собственного «я». Историк Елизаров убежден, что «долго еще предстоит людям изживать в себе этот порок – ненависть к личности в человеке» [4, с. 463].

Новыми «манкуртами» предстают не только Сабитжан, механический исполнитель чужой воли, но и сын «кречетоглазого», который топчет святыни своего народа, Айтматов смело говорит о «манкуртизме» общества, которое способно на месте древнего кладбища построить стартовую площадку для космических ракет. «Механические» исполнители решают судьбу Земли, космоса, будущего (случай на станции «Конвенция»).

Нравственное начало, опоэтизированное в Найман-Ане, проявляется и в Едигее, и в Казангапе, и в Елизарове. В отличие от Сабитжана, истинные герои чутки к народным преданиям, ищут в этой «позабытой книге сарозек» ответы на волнующие их вопросы. Для них духовное наследие народа – источник силы и вдохновения, живая история. Поэтизируя подлинную народную нравственность, автор утверждает идею грядущего человеческого братства: «Пока земля рождает людей, подобных Едигее, идея грядущего человеческого братства не может погаснуть».

Вместе с тем легенда о манкурте проецируется и на космологическую линию романа: стальной обруч вокруг Земли ассоциируется с шири из сыромятной кожи, которую жуанжуаны использовали как орудие лишения памяти. В романе остро выражена тревога о судьбах земной цивилизации, мысль о необходимости взаимопонимания между народами в этом чреватом опасными коллизиями мире.

Другой важнейшей легендой в романе оказывается история великой любви народного певца Раймалы к прекрасной Бегимай, звучащая как стихотворение в прозе, особенно если его выстроить как верлибр:

Да разве ж постыдно петь, когда поется,

Да разве же любить постыдно,

Когда любовь приходит, ниспосланная богом на веку?

Ведь самая большая радость на земле – Влюбленным радоваться людям [2, с. 440].

Благодаря народному преданию автор раскрывает сокровенные глубины психологии героя. Песня о Раймалы и Бегимай, созвучная драматичной истории любви Едигея, помогает передать всю сложность его чувства и горечь потери. Народная песня близка героям Айтматова своей гуманистической сутью: «Странное желание возникло при этом – заслонить, загородить от опасности все, что дорого ему, весь мир, который представился ему, чтобы никому и ничему не было плохо» [4, с. 414415].

Легенды, предания, мифы органичны роману потому, что они составляют основу национального мироощущения героев, души народа. Обращение к мифу позволило писателю усилить философское звучание темы взаимосвязи всего живого. Как отметил в своем выступлении на V международном съезде славистов профессор Гарри Юнгер, «Айтматов посредством символизирующего изображения более выпукло показывает общезначимое и превращает рассказ о судьбе человека в раздумье о судьбах человечества» [8].

Читатели и критики никак не могли уяснить жанровой сути нового произведения – романа «Плаха». Мнения поэтому колебались от полного непризнания романа до утверждений о его принципиальной новизне, о новом качественном скачке в творчестве писателя. Так, в «Литературной газете» шла дискуссия под характерным заголовком «Парадоксы романа», примерно так же проходило обсуждение романа в журналах «Литературное обозрение», «Октябрь» и др.

Оценивая произведение Ч. Айтматова как «синкретическую книгу», как «непривычный тип художественности», Г. Гачев настаивал: «Это не просто роман, но и «мистерия», и притча, и житие, и животный эпос, и философский диалог, и реалистическая повесть» [9, с. 47]. А. Косоруков видел в этом произведении соединение социально-психологического романа с романом-мифом, С. Пискунова определяла «Плаху» как «роман-трагедию», а Р. Бикмухаметов – как «идеологический роман». И. Кузьмичев и В. Оскоцкий подчеркнули: «Полифонический по своей образной природе, философской концепции, роман требует не монологических рассуждений о его достоинствах или недостатках, а диалогического сопряжения разных взглядов, дискуссионного столкновения разных точек зрения» [10, с. 51].

Каждое из этих определений жанра «Плахи» имеет право на существование, ибо отражает действительные особенности художественной системы произведения. Еще М. Бахтин писал, что «жанр есть единство темы и выступления за тему». Поэтому многие критики предлагали простить писателю неудачи в поисках формы во имя явной

удачи в нравственно-философских исканиях. Так, если одних критиков отпугивала явная публицистичность «Плахи», что, по их мнению, снижает художественный уровень повествования, то для других, в частности для А.Адамовича, это было проявлением нового качества современной прозы, живо и оперативно откликающейся на актуальные проблемы [11].

Айтматову предстояло как-то объяснить с читателями, и в одном из интервью он напомнил первоначальное название романа – «Круговращение». Все взаимосвязано, взаимообусловлено в этом неделимом мире: человек и природа, земля и космос. Этим и определена структура произведения.

Много споров вызвала необычность композиции, т.е. сопряжение трех сюжетных линий: нравственных исканий Авдия Каллистратова, трагической судьбы Бостона Уркунчиева, истории волчьей пары – Акбары и Ташчайнара. Одни подчеркивали несогласованность, неравноценность этих линий («коллагем» назвал это Л.Аннинский), другие видели в этом художественную цельность: внутреннее единство сложного романа задается единством нравственной и философской позиций автора. Главный конфликт произведения, говорили третьи, имеет и остро социальное, и общечеловеческое звучание, так как Ч.Айтматов все перевел на язык глобальной экологии.

Ясно, что целый сонм атеистов обвинил Айтматова в богоискательстве, в преклонении перед «религиозным фанатиком» Авдием Каллистратовым. Действительно, этот герой выглядит как мученик из первого века христианства, но на этот раз он ни киргиз, ни казах, а русский. И по этому поводу писателю тоже пришлось объясниться, в частности в «Литературной газете»: «Да, Авдий русский, но я рассматриваю его шире – как христианина, хотя то, что в нем происходит, полагаю, касается и тех моих современников, которые своим происхождением связаны с иными вероисповеданиями. В данном случае я попытался совершить путь через религию – к человеку. Не к богу, а к человеку. Из всех линий романа для меня, безусловно, главная – Авдий, его искания» [12, с. 4].

Книга Ч. Айтматова остро критична по отношению к обществу и пронизана болью за людей, превращающихся в беспощадных убийц. Так, люди из банды Обер-Кандалова уже утратили многие признаки человека – они уже некие безликие особи, наделенные кличками: Обер, Гамлет, Абориген. Такой индивид способен на все: «все, что ни скажи ему, на все согласен и за бутылку водки готов двинуть хоть на Северный полюс». Недаром зверское истребление животных показано как светопреставление: «опрокинулась жизнь в Моюнкумской саванне вверх дном... казалось, что весь мир оглох и онемел, что везде воцарился хаос и само солнце, беззвучно плавающее над головой, тоже гонимо вместе с ними в этой бешеной облаве,

что оно тоже мечется и ищет спасения...» [4, с. 36-37].

Идеальный герой этим «человекоподобным» не указ. Вот Авдий заявляет Гришану: «Я перед Богом и перед собой в ответе за всех вас». Однако тот на это отвечает: «На свете все продается, все покупается, и твой Бог в том числе» [4, с. 123].

В год выхода романа Айтматова роман «Мастер и Маргарита» М. Булгакова давно уж был классикой, особенно в части споров Понтия Пилата и Иешуа Га-Ноцри. Не удивительно, что критики ревниво относились к любым попыткам советских писателей коснуться той же темы. Кроме того, если Булгакову прощались и «сатанизм» романа, и сцены суда и распятия Иисуса – ибо роман был напечатан уже после смерти его автора, – то Айтматов был жив и здоров. Но он жил пока в стране «сплошного атеизма», и потому не мог, как соцреалист, придавать такое огромное значение личности Христа и даже личности «попа» Авдия.

Предрекая Царство справедливости, Христос подчеркивает, что он наступит, когда этого «захотят все». Как это может быть? – недоумевает Пилат. Ведь в таком царстве придется обходиться без кесарей, что, по его глубочайшему убеждению, никогда не может случиться, ибо народ никогда не научится управлять собой сам, а им всегда будут править одержимые жаждой власти индивиды-кесари, генеральные секретари, президенты и т.п.

Что на это может возразить пророк? Кто его услышит и поймет? Он стучится в каменные сердца, и Пилат прямо говорит, что это «бесполезная трата времени». Но столь же бесполезно стучится в такие же сердца и земное воплощение Христа Авдий Каллистратов, греческую фамилию которого можно перевести как «прекрасный воитель», а вернее как «сын прекрасного воителя», в чем уже прямо просматривается его родословная. Этих воителей за истину никто никогда слушать не хочет, и глас их вопит в пустыне, населенной мертвыми душами. И пока эти души не оживут, не поднимутся до того, чтобы пожелать строить Царство справедливости – предсказанный в «Апокалипсисе» Новый Иерусалим, до тех пор они будут пребывать под пятой лжеправителей, в рабстве духа и в поругании всех заповедей справедливости.

Таков был философский смысл романа «Плаха», обращенного ко всем, кто мог понимать и чувствовать Айтматов кровью сердца писал о том, как люди губят не только себя, но и мир, данный им в обладание и ощущение. Но роман был явлен не в то время: для коммунистов он звучал насмешкой над атеистическими истинами, для христиан он был слишком светским, а для литературной «элиты» – поводом посудачить. Словом, писатель-поэт, писатель-философ не был понят и услышан, ибо умная критика «немотствовала», а та, что витийствовала, могла судить лишь в меру дозволенного.

Вновь, как и в прежних произведениях, в романе сильно песенное начало. Автор вводит в

текст не только киргизские песни, родственные казахские, но и образцы музыкального творчества других народов. Так, староболгарским храмовым песнопениям в романе отводится особая роль: они, как и грузинские народные напевы, очищают и возвышают душу Авдия Каллистратова. Слушая староболгарские храмовые песнопения, он открывает для себя, что «заученные божественные тексты лишь предлог, лишь формальное обращение к нему, а на первом месте здесь дух человеческий, устремленный к вершинам собственного величия. Песни, как крик души, говорящий о вековечной жажде человека утвердить себя», жажде найти «смысл и красоту собственного предназначения, – и однажды явившись в жизнь, возлюбить ее чудесное устройство» [4, с. 62]. И только Авдий может откровенно сказать другому человеку:

«Во мне все пело, я слился с хором воедино, испытывая необыкновенное, доходящее до слез чувство братства, величия, общности... точно мы встретились после долгой разлуки...» [4, с. 65].

Подлинно высокая музыка для Авдия полна философского и сакрального, запредельного смысла: «И на той волне нахлынувшего просветления, – признается он, – подумалось вдруг: откуда все это в человеке – музыка, песни, молитвы, какая необходимость была и есть в них? Возможно, от подсознательного ощущения трагичности своего пребывания в круговороте жизни, когда все приходит и уходит, вновь приходит и вновь уходит, и человек надеется таким способом выразить, обозначить, увековечить себя. Вот ведь что неистребимо вложено в нас от сотворения – жить после жизни!

Как важно осознавать человеку, как необходимо быть уверенным ему в том, что такое продление себя возможно в принципе» [4, с. 73-74]. Земная музыка – это отражение «музыки сфер», и только музыке доступно то, что недоступно другим видам искусства: «Жизнь, смерть, любовь, сострадание и вдохновение – все будет сказано в музыке, ибо в ней, в музыке, мы смогли достичь наивысшей свободы, за которую боролись на протяжении всей истории, начиная с первых проблесков сознания в человеке, но достичь которой нам удалось лишь в ней. И лишь музыка, преодолевая догмы всех времен, всегда устремлена в грядущее... И потому ей дано сказать то, чего мы не могли сказать...» [4, с. 74].

Высокая музыка звучит как святая молитва – то и другое просветляет, умиляет душу, возвышает дух. И во вставной новелле «Шестеро и седьмой» рассказывается, как сыновья одного народа – Сандро и Гурам – превратились в непримиримых врагов, разделенных революцией. И лишь родная грузинская песня соединила их на миг. «И почему так устроено, – восклицают автор и его герой, – что люди воюют и борются между собой, что льется кровь, льются слезы, и каждый считает себя правым, а другого неправым, а где же истина, и кто ее вправе изречь? Где тот пророк, который бы их рассудил по справедливости?... Не об этом ли, не об

этих ли вылившихся в напеве страданиях, пережитых давно-давно, осмысленных отцами как изначальный опыт добра и зла, прочувствованный в их красоте и вечности, пелось в тех старинных песнях, сохраняемых в памяти народа?» [4, с. 70].

Не менее динамичной и трагически насыщенной оказалась и третья часть романа, соединенная с первыми двумя лишь одним персонажем – семьей волков да общей идеей предостережения человечеству бояться себя самого. Не очень ясно, кто же главный герой – то ли Бостон, то ли волчица Акбара, ибо и он, и она оказываются перед необходимостью убивать, мстя за своих детей. Айтматов вновь сплетает в тугой узел нравственные антиномии: убить необходимо, но убивать нельзя, ибо сказано: Не убий! А «жестокость порождает жестокость – это тоже давний закон». Бостон, убив человека, убивает человека в себе: «Глядя на лица людей. Бостон вдруг понял, что с той минуты он преступил некую черту и отделил себя от остальных» [4, с. 300]. Но только с точки зрения великой морали это убийство могло считаться убийством, ведь только для тех, кто знает цену Нагорной проповеди Христа, значимы следующие айтматовские слова: «его мир, неповторимый, невозобновимый, утрачен и не возродится ни в ком и ни в чем. Это была его великая катастрофа, это и был конец его света» [4, с. 301].

Таким образом, философский и поэтический, но идеологизированный роман «Плаха» был критикой принят в основном недоуменно, а то и предвзято. Если одни готовы были видеть в нем новый фантастический роман-предупреждение, другие – роман-утопию такого же рода.

Многие критики заговорили о том, что Айтматов после «Буранного полустанка» сбился с магистральной линии своего творчества, «спутался» с научной фантастикой, мастером которой, однако, не стал, а потому его «Плаха» превратилась в кару и плаху для самого писателя и подняться с этой плахи ему как художнику не придется: он потерял на ней свое поэтическое сердце и свой одухотворенный разум. Отсюда было недалеко до предсказаний о полном творческом крахе большого мастера.

Но что бы ни писали критики, романы Айтматова были сверхчуткими реакциями на происходящее в стране, некогда великой, но стремительно терявшей свое величие. По сути дела, все его опасения оказались ненапрасными, все его предсказания в основном сбылись. И хотя нынешний день не благоприятствует возрождению любви к романам этого мастера, благодарных читателей, как и почитателей, у него немало. И если наша жизнь должна еще вернуться к подлинной человечности, то и романам, и повестям, урокам Айтматова предстоит долгая жизнь.

Литература:

Волков И.Ф. Теория литературы. – М., 1995. – 256 с.

Гачев Г.Д. Национальные образы мира. – М.: Советский писатель, 1988. – 448 с.

Айтматов Ч.Т. Собр. соч.: В 3 т. – Т.3. – М.: Молодая гвардия, 1984. – 575 с.

Айтматов Ч.Т. Собр. соч.: В 3 т. – Т. 2. – М., 1983. – 495 с.

Гачев Г.Д. Чингиз Айтматов: В свете мировой культуры. – Фрунзе: Адабият, 1989. – 488 с.

Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – 407 с.

Мирза-Ахмедова П.М. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч.Айтматова. – Ташкент, 1980.

IX Международный съезд славистов: Резюме докладов и сообщений. – М., 1983.

Лит. обозр. – № 5. – 1987. – С. 47.

Вопр. лит. – № 3. – 1987. – С. 51.

Адамович А. Против правил // Лит. газ. – 1987, 1 января.

Лит. газ. – 15 октября 1986. – С. 4.

Айтматов Ч.Т. Плаха. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 300 с.

Сведения об авторе

Мыреева Анастасия Никитична

Доктор филологических наук

Доцент

Институт гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера СО РАН
5. Старший научный сотрудник

677027, г. Якутск, ул. Белинского 34, кв. 37.

Petrenko O.V.

postgraduate student of Zaporizhzhya National University,

teacher of social and humanitarian disciplines №3

of the Donetsk National Medical University

AFFIXATIONAL METHOD OF FORMATION OF GERMAN SPEAKING TERMS IN THE FIELD OF ROBOTICS

Петренко Оксана Василівна

аспірантка Запорізького національного університету,

викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 3

Донецького національного медичного університету

АФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ РОБОТОТЕХНІКИ

Summary. The article examines affixal word formation in German speaking terminology in the field of robotics. As a result of the study it was identified, that the prefixes and suffixes most frequently used for the formation of German vocabulary in robotics. Affixal derivatives may belong to different parts of speech – nouns, adjectives, verbs – and can form German terminological word combinations in robotics. The relevance of the study is in the fact that affixal means is highly productive in the formation of German terms in robotics.

Анотація. В статті розглянуті засоби афіксального словотворення в німецькомовній термінології у галузі робототехніки. В результаті проведеного дослідження виявлено найбільш часто вживані префікси та суфікси в утворенні німецької лексики робототехніки. Афіксально-похідні терміни можуть відноситись до різних частин мови – іменників, прикметників, дієслів, а також утворювати термінологічні словосполучення. Актуальність роботи визначається тим, що афіксальний спосіб є високопродуктивним для утворення німецькомовних термінів робототехніки.

Key words: *terms, prefix, suffix, word combination, productive means, derivatives.* **Ключові слова:** *терміни, префікс, суфікс, словосполучення, продуктивний спосіб, похідні слова.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми безсумнівна, вона зумовлена бурхливим розвитком термінології нових областей знань, який можна спостерігати у другій половині 20 ст. – початку 21 ст., зокрема, у науково-технічній галузі. Важливим у цьому зв'язку є необхідність систематизації та уніфікації термінів з робототехніки і створення термінологічних банків даних, раціональне ведення яких потребує закономірностей функціонування термінів у текстах. Афіксація є популярним способом словотвору в багатьох мовах. У німецькій мові афіксація відбувається за допомогою додавання до основи слова суфіксів або префіксів, змінюючи або не змінюючи значення слова.

Аналіз останніх публікацій. Словотвір відносно молода лінгвістична дисципліна, оскільки як окрема галузь мовознавства почала формуватися лише в середині ХХ ст. завдяки працям вітчизняних та зарубіжних дослідників: Е.І. Амосенкової, К.Ф. Беккера, М.Д. Бонессе, Г.О. Винокура, Л.Л. Гуменської, В.Д. Даниленко, М.І. Захарової, Н.Ф. Клименко, В.М. Лейчика, Д.С. Лотте, Є.В. Розена, Л.О. Симоненко, Е.Ф. Скороходько, О.В. Суперанської та ін.

Виділення невирішеної проблеми. Останнім часом лінгвісти все більше уваги приділяють морфологічному аналізу лексики, зокрема його зв'язку із словотвірним аналізом слова. Об'єктом морфологічного аналізу є склад слова незалежно від процесу його породження, а завданням – розподіл

його в межах морфемної послідовності або смислової ієрархії. Об'єктом словотвірного аналізу є структура похідного слова, а завдання – членування його на безпосередньо складові (похідну основу) та словотвірні елементи. Відповідно, досліджується морфемна та словотвірна структура лексики. Морфемна структура слів утворюється взаємовідносинами морфем – кінцевих складових слова. Словотвірна структура слова утворюється безпосередньо складовими слова, тобто, основою та приєднаними до неї словотвірними афіксами. Як відомо, метою морфемного аналізу є вичленування морфем у слові, їх структурна та функціональна класифікація. Отже, саме афіксам або дериватам учені відводять провідне місце в становленні терміносистеми, доводячи, що «в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології» [1, с. 42]. Звідси фахова термінологія робототехніки прагне до закріплення за окремими суфіксами й префіксами певних термінологічних значень, що зумовлює продуктивність афіксального способу.

Мета статті – розглянути афіксацію як поширений спосіб словотворення в німецькомовній термінології робототехніки. Для досягнення мети дослідження необхідно з'ясувати наступні задачі: проаналізувати та визначити роль афіксації у словотворенні німецької мови робототехніки.

Основний матеріал. Дослідження виконано на матеріалі 1670 термінологічних одиниць із німецької фахової літератури робототехніки, оскільки саме у спеціалізованій літературі робототехніки можна відстежити основні тенденції розвитку фахової термінології.

Основними способами словотворення в німецькомовній фаховій мові робототехніки є суфіксальний та префіксальний. Терміносистему з робототехніки представляють: однослівні та багатокомпонентні терміни. Кожна з цих одиниць має певні ознаки, які характеризується певними відношеннями, отже, різні: структура однокомпонентних термінів передбачає їх морфемний аналіз, а структура багатокомпонентних термінів установлюється за допомогою синтагматичних моделей.

Однослівні терміни в лінгвістичній термінології називають по-різному, наприклад:

«однословнами», термінами-словами та ін. У нашій роботі однослівні терміни можуть складатись з основи, з основи та афіксів, з двох та більше основ з афіксами або без них, написаних разом або через дефіс. З однокомпонентних термінів-слів ми виокремлюємо прості та похідні слова.

Під **простими термінами** ми розуміємо кореневі терміни, до складу яких не входять афікси, які служать базою для утворення нових термінологічних одиниць. У науково-технічних текстах вони представлені простими кореневими термінами, як *die Drift, der Arm, der Rist, der Akku*, та ін. Як відомо, простий термін складається із кореня, до якого можуть приєднуватись словозмінні афікси, наприклад: *der Hand* (однина) – *die Hände* (множина), *greifen* (інфінітив) – *gegriffen* (*Partizip II*). Більшість простих термінів складають іменники – 300 одиниць; на другому місці дієслова – 38, від 25 з яких утворені за допомогою конверсії та зафіксовані у словниках іменники, наприклад: *das Messen* – *замір (S)*, *messen (V)* – *вимірювати, заміряти*. Простими термінами є такі: а) терміно-неологізми, наприклад: *der Roboter, der Sensor, der Manipulator*; б) терміни, утворені метафоричним перенесенням значення із загальноживаної лексики, наприклад: *der Arm, der Körper, die Hand, das Bein, die Schulter, der Finger, der Kopf, die Auge, das Gehirn*; в) загально-технічні терміни, які отримали в аналізованій терміносистемі якесь нове значення, наприклад: *die Achse* – 1. *вісь*; 2. *вісь рухомості, ступінь рухомості в робототехніці*; *die Umwelt* – 1. *навколишнє середовище*; 2. *середовище, оточення робота*; г) загально-технічні терміни, які використані в цій терміносистемі для позначення частин робота, наприклад: *die Basis* – *основа робота, яка міститься в його нижній частині*; *der Greifer* – *захватний пристрій*; *der Frame* – *основа робота в формі (С-образної) рами*.

Окрім простих термінів в досліджуваній термінології, виділено багато **похідних**, утворених за допомогою додавання до кореня словотвірних афіксів (префіксів або суфіксів, а також конверсії). Наприклад: *die Robotik* – (*Robot S + ik*), *die Abänderung* – інші 82 – прикметники та дієслова, наприклад: кількість похідних термінів (далі ПТ) – 178 термінів *repowering, reproduzieren*. робототехніки (10,6 % всіх ПТ):

Таблица 1

Суфіксальні терміни в галузі робототехніки

№	Суфікс	Кількість	Приклад	% (усіх термінів)
1	- er	29	Roboter	1,7 %
2	-ieren	19	Konstruieren	1,1 %
3	- or	17	Sensor	1,0 %
4	- ung	15	Bindung	0,9 %
5	- ik	14	Robotik	0,8 %
6	- tion	13	Reaktion	0,7 %
7	-heit	12	Robustheit	0,7 %
8	-e	10	Phase	0,6 %
9	- tät	6	Adaptivität	0,3 %
10	- ing	5	Federring	0,3 %
11	- ment	5	Element	0,3 %
12	-nen	5	bedienen	0,3 %
13	-zen	5	putzen	0,3 %
14	-ern	4	speichern	0,2 %
15	-keit	3	Richtigkeit	0,2 %
16	-sen	3	Messen	0,2 %
17	-eln	3	Regeln	0,2 %
18	-igen	2	Vereinigen	0,1 %
19	- eur	2	Importeur	0,1 %
20	-ent	2	Intelligent	0,1 %
21	-sel	1	Wechseln	0,05 %
22	- ant	1	Assistent	0,05 %
23	-chen	1	Menschlichen	0,05 %
24	-schaft	1	Bereitschaft	0,05 %
Усього		178		10,6 %

Результати проведеного дослідження свідчать, що **суфіксальним** способом утворено найбільшу ($Ab + \text{änder}(n) V + ung$), $backen V \rightarrow der Backen N$. При чому похідні іменники, як і прості терміні-іменники, складають більшу частину усіх похідних однослівних спеціальних термінів – 200 одиниць, У німецькій науково-технічній мові суфіксальний спосіб творення субстантивних термінів є найбільш вживаним та продуктивним прийомом побудови похідних термінів. Як відзначив радянський термінолог Д.С. Лотте, «суфікси зазвичай мають широке значення, хоча в певній системі наукової термінології вони можуть бути спеціалізовані, тобто їх значення звужують у бажаному напрямку» [4, с. 86].

Оскільки більшість суфіксів не просто уточнюють значення певної основи, але й створюють в науково-технічній термінології семантично монолітні слова-терміни з різним значенням, то суфіксальні утворення відіграють більшу роль, ніж префіксальні.

У німецькій мові, як і в інших мовах під час творення науково-технічних термінів використовується обмежена кількість суфіксів. Це пов'язане насамперед з тим, що в науково-технічній термінології не використовують суфікси для вираження емоційних та експресивних відтінків.

Суфіксація, як один із способів афіксального типу термінотворення, утворює деривати, які здатні матеріалізувати певні семантичні ознаки. Необхідно підкреслити, що суфікс виконує певні функції:

1) *лексико-граматичну функцію*, що дозволяє суфіксальному деривату переходити в інший лексико-граматичний клас, оскільки суфікси пов'язані

з певною частиною мови. Розрізняють субстантивні, ад'єктивні, дієслівні суфікси [3, с. 98];

2) *функцію угруповання* виявляється у здатності суфіксальних дериватів створювати групи за семантичними ознаками [3, с. 101];

3) *предикативну функцію*, яка реалізується завдяки здатності суфікса утворювати суб'єктивнооб'єктивні відносини між твірною основою і похідним словом. У термінотворчій системі суфікси розглядаються як «матеріальні класифікатори спеціальних семантичних категорій» [3, с. 114].

З огляду на багатофункціональність суфіксів, під час їх вивчення у словах термінах, слід враховувати такі їх характеристики: продуктивність, семантична завантаженість і валентні можливості.

У термінології робототехніки суфікси також відіграють важливу роль. У нашій вибірці виявлено

24 суфікси, які входять до складу суфіксальних похідних термінів (Ws, Wss), префіксально-суфіксальних похідних термінів (pWs, ppWs), складно-похідних термінів (W-Ws, pW-Ws, W-Ws), наприклад: *der Sensor = Sens (S) + or (s)*

die Einführung = Ein (p) + führ(en) (V) + ung (s)
der Bewehrungsroboter = Be (p) + wehr (S) + ung (s) + s (s) + roboter S

Серед продуктивних суфіксів іменників, що використовуються в терміноутворенні, виокремлюємо вісім найпродуктивніших: **-er -ieren, -or, -ung, -ik, -tion, -heit, -e** наприклад: *der Rechner, das Gieren, der Sensor, die Bewegung, die Robotik, die Koordination, der Einheit, die Diode.*

Висока продуктивність деяких суфіксів пояснюється специфікою досліджуваної підмови, а саме тим, що основні терміни – це назви: 1) пристроїв, вузлів, механізмів роботів та маніпуляторів – суфікси: **-or, -er, -ik, -ist, -e**: *das Aktuator, der Kontroller, der Sensor, die Pneumatik, die Logistik, die Phase*; рідше використовується суфікс – **-ist**. Ці суфікси позначають суб'єкт дії, вживаються з основами іменника: *der Automatikler, der Roboter, der Bremszylinder*, зрідка з дієслівними основами *der Messgeber, der Generator*; 2) різних операцій, процесів, виконуваних роботами та маніпуляторами – суфікси: **-ung, -ieren, -ing, -tion**, наприклад: *die Robotisierung, das Programmieren, die Positioning, die Handhabungsfunktion*; Суфікс **-ung** та **-ieren** – переважно слугують для позначення процесів, переважно поєднуються з дієслівними основами: *die Armstellung, die Digitalisierung, die Durchführung, Manipulieren, Diagnostieren*, зрідка – з основами

іменників: *die Parallelschaltung*. Суфікс **-ing** використовується для утворення віддієслівних іменників, що позначають назви або результат дій. За допомогою закінчення **-ing** зараз утворюються нові сучасні слова: *Engineering Procurement and Construction, das Soft starting*. Суфікс **-tion** уживається як з дієслівними, так і з іменниковими основами, для позначення операцій, функцій роботів та маніпуляторів. Наприклад: *die Arm Rotation, die Automation, die Gravitation, die Ablegeposition*; 3) умов, особливостей цих умов, стану, під час яких відбуваються ці операції та процеси, – суфікс **-tät,-heit, -keit, -schaft**, наприклад: *die Adaptivität, die Freiheit, die Tragfähigkeit, die Betriebsbereitschaft*;

4) запозичені слова, що позначають складові роботів та працівників у галузі робототехніки: **-eur, -ant, -ent, -ment**, наприклад: *der Ingenieur, der Assistant (Roboter), der Intelligent, der Sensorelement, der Armsegment*;

5) терміни-дієслова з робототехніки утворені за допомогою суфіксів **-eln, -ern**, що означають повторюваність та багаторазовість дії: *stapeln, vereinzeln, speichern*; суфікси **-nen, -sen, -zen** використовуються для позначення дій людини різного характеру в галузі робототехніки: *fernbedienen, ablösen, einsetzen*.

Префіксально-суфіксальний спосіб характерний для 76 термінів (4,5 % ПТ) (згідно з даними таблиці 2). Наприклад: *die Verpackung 1. «пакування», 2. «тара, упаковка», der Benutzer 1. «використач», 2. «оператор».*

Таблиця 2

Префіксально-суфіксальні похідні терміни з робототехніки

№	Префікс	Суфікс	Кількість	Приклад	% (усіх термінів)
1	ver-	-en	8	Vereinigen	0,5 %
2	be-	-ung	7	Bewegung	0,4 %
3	be-	-en	5	Beladen	0,3 %
4	re-	-er	5	Regler	0,3 %
5	ver-	-ung	5	Verbindung	0,3 %
6	ab-	-en	4	Ablösen	0,2 %
7	ver-	-er	3	Verdichter	0,2 %
8	aus-	-ung	3	Ausnutzung	0,2 %
9	an-	-ung	3	Anwendung	0,2 %
10	re-	-ung	3	Regelung	0,2 %
11	ein-	-ung	2	Einführung	0,1 %
12	auf-	-ung	2	Auflösung	0,1 %
13	be-	-er	2	Benutzer	0,1 %
14	ge-	-ung	2	Gestaltung	0,1 %
15	in-	-ent	2	Intelligent	0,1 %
16	re-	-tion	2	Retardation	0,1 %
17	ab-	-ung	2	Abweichung	0,1 %
18	ver-	-heit	2	Verfahrenheit	0,1 %
19	ge-	-keit	2	Genauigkeit	0,1 %
20	emp-	-keit	1	Empfindlichkeit	0,05 %
21	di-	-ung	1	Digitalisierung	0,05 %
22	fern-	-ung	1	Fernsteuerung	0,05 %

23	in-	-tion	1	Interpolation	0,05 %
24	aus-	-er	1	Ausdauer	0,05 %
25	re-	-ing	1	Repowering	0,05 %
26	re-	-or	1	Rezeptor	0,05 %
27	um-	-er	1	Umrichter	0,05 %
28	unter-	-ung	1	Unterstützung	0,05 %
29	zu-	-ung	1	Zuführung	0,05 %
30	vor-	-ung	1	Vorspannung	0,05 %
31	ent-	-er	1	Entlader	0,05 %
Усього			76		4,5 %

У результаті аналізу було виявлено 31 суфіксально-префіксальних похідних термінів-іменників, що складає 1,9 %. Найпродуктивніші комбінації суфіксально-префіксальних термінів є: **ver- -en, be- -ung, be- -er, re- -er, ver- -ung** (згідно з даними таблиці 2), наприклад:

das Vereinigen = Ver+einig+en (об'єднання, союз) pWs;
die Bewegung = Be+weg+ung (транспорт; транспортування; рух) pWs;
das Beladen = Be+lad+en (завантаження, навантаження) pWs;
der Regler = Re+gl+er (ручка управління, регулятор) pWs;

die Verbindung = Ver+bind+ung (зв'язок; стикування) pWs;

Більша частина німецьких термінів з робототехніки складають префіксально-суфіксальні похідні терміни – іменники, наприклад: *der Interpolator = Inter+polat+or (інтерполатор) pWs*

Деякі з префіксально-суфіксальних термінів мають декілька суфіксів, наприклад: *die Erweiterung = Er+weit+er+ung (розширення) pWss*

Серед проаналізованих одиниць похідної лексики 28 термінів (1,7 % ПТ) побудовані за префіксальним типом (згідно з даними таблиці 3).

Таблица 3

Префіксальні похідні терміни робототехніки

№	Префікс	Кількість	Приклад	% (усіх термінів)
1	ein-	4	Einheit	0,2 %
2	ab-	3	Abbau	0,2 %
3	unter-	3	Unterprogramm	0,2 %
4	in-	2	Indirekt	0,1 %
5	ver-	2	Verlust	0,1 %
6	zu-	2	Zubehör	0,1 %
7	be-	1	Betrieb	0,05 %
8	auf-	1	Aufbau	0,05 %
9	ge-	1	Getriebe	0,05 %
10	ent-	1	Entwurf	0,05 %
11	inter-	1	Interaktiv	0,05 %
12	re-	1	Relais	0,05 %
13	um-	1	Umschlag	0,05 %
14	an-	1	Analog	0,05 %
15	aus-	1	Ausgabe	0,05 %
16	rück	1	Rückzug	0,05 %
17	up-	1	Upstream	0,05 %
18	vor-	1	Vorzug	0,05 %
Усього		28		1,7 %

Проблема префіксації є однією з найбільш дискусійних у сучасному німецькому словотворі. Суперечливим залишається, наприклад, питання про словотворчий статус префіксації.

Н.А. Виноградова вважає префіксацію видом «слововиробництва», що передбачає три типи утворень: 1) за допомогою префіксів; 2) за допомогою напівпрефіксів; 3) за допомогою

префіксоїдів [2, С. 114–118]. Як загальний для найменувань цих трьох типів Н.А. Виноградова пропонує вживати термін «префіксальний компонент», який найкраще відповідає всім трьом типам і відрізняє їх від інших засобів словотворення, наприклад, суфіксів, напівсуфіксів та суфіксоїдів.

На думку М.Д. Степанової, комплекс структурних та функціональних ознак, які входять до поняття префіксальності, має найбільшу вираженість у префіксах, які самостійно не використовуються. У напівпрефіксах, які можуть використовуватись і як самостійні слова, цей комплекс маркований значно слабше, а префіксоїди мають лише певний ступінь вираженості префіксальності [5, С. 147–191].

Проаналізувавши списки префіксів у наукових працях лінгвістів, ми дійшли до висновку, що однією з причин різної кількості префіксів є те, що автори включають до списків різну кількість так званих напівпрефіксів. Наприклад, до списку префіксів у монографії В.П. Раєвської входить напівпрефікс *-mono*, а в працях П.М. Карашука та В.М. Шевчука він не згадується.

У зв'язку із зазначеним вище, услід за В.І. Перебийніс префіксами та суфіксами ми вважаємо ті морфеми, які взяті окремо, самостійно не використовуються в мові та не можуть бути частинами мови, наприклад: **-er**, **-miss** і т.д. Морфеми **mono-**, **bio-**, запозичені з інших мов або вживаються як повнозначні слова, виражені іменниками, прикметниками та числівниками, наприклад: *man*, *ein*.

Таким чином, під час вибірки було виявлено 18 префіксів термінів-іменників, що складає 1,0 %: 8 з них входять до складу префіксально-похідних термінів, та 10 – до складу префіксально-суфіксальних похідних термінів. Наприклад: *das Unter+programm*, *die Unter+stütz+ung*, *die Unter+sta+tion*.

Серед іменних префіксів продуктивними є префікси: **ein-**, **ab-**, **unter-**, наприклад: *die Einheit*, *der Abbau*, *das Unterprogramm* (згідно даних таблиці 3).

Префікс **ge-** зустрічається в іменниках – назвах істот, вони утворені від іменних та дієслівних основ, наприклад: *der Gebrauch – brauchen*, *das Gebilde – Bild*. У більшості слів з префіксом **ge-** одночасно є суфікс **-e**. Приєднуючись до іменних основ, префікс **ge-** реалізує здебільшого відтінок значення сумісності або колективності.

Похідний префікс **ab-**, **ver-**, **aus-**, **ent-**, **um-** надає іменникам значення побічних, відпрацьованих продуктів, відходів та виходів у галузі робототехніки: *der Abdraht (стружки, тирца)*, *die Abarbeitung – (обробка)*, *die Versammlung – (зібрання)*, *die Ausgabe – (вихід інформації)*, *der Entwurf – (розробка, проект)*, *der Umschlag – (переробка вантажів, переключення)*;

Висновки. Отже, більшість похідних термінів становить структурний тип суфіксальної деривації (10,6 % ПТ), це зумовлено необхідністю номінації інших спеціальних понять; менш продуктивними є префіксально-суфіксальні (4,5 % ПТ) (див. табл. 2) та префіксальні похідні терміни (1,7 % ПТ) (див. табл. 3). Термінологічні одиниці, утворені через деривацію, характеризуються більшою вмотивованістю, що пояснює продуктивність цього способу словотвірної номінації в термінології робототехніки. Перспектива наукових досліджень передбачає подальше вивчення афіксації у різних сферах сучасної німецької мови.

Список літератури:

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В.В. Акуленко. – Х. : Изд-во Харьк. ун-та, 1972. – 216 с.
 2. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – Москва: Высшая школа, 1986. – 640 с.
 3. Вовчанська С.І. Німецька фахова мова маркетингу: структурно-семантичний, лінгвопрагматичний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. / С.І. Вовчанська. – Ів.-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – 223 с.
 4. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте. – Москва: Акад. наук СССР, 1961. – 48 с.
- Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / М.Д. Степанова. – М., 1963. – 376 с.

Strochenko L.V.

*Candidate of philological sciences, associate professor,
Odessa National I.I. Mechnikov University*

SPEECH EMBODIMENT OF THE ENGLISH CONCEPT *GENIUS*

Summary. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept *GENIUS* in the English speech. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of *genius* in philosophy and psychology. The research singles out conceptual features of the analyzed concept in the popularscience biographies and in articles from *National Geographic*. These sources represent two variants of the English picture of the world, namely, naïve and scientific. The following conceptual features have been singled out: exclusivity, extraordinariness, intellectual abilities, creative abilities, achievements which were proved, demonstrated, deep knowledge of a certain sphere, mastery, independence, endurance, inspiration, fervor, work, originality, young age, force, socio-cultural influence.

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, picture of the world, genius.

Introduction

Cognitive linguistics grew out of the work of a number of researchers active in the 1970s who were interested in the relation of language and mind, and who did not follow the prevailing tendency to explain linguistic patterns by means of appeals to structural properties internal to and specific to language. At the present stage of its development, cognitive linguistics has a great deal of works devoted to the study of related concepts, in particular, BRAIN, INTELLECT

[1]. However, the phenomenon of *genius* as the highest manifestation of intellectual or creative activity of a person – who is called *a genius* – has remained beyond the attention of linguists which adds to the *relevance* of this study.

Among main trends in the study of the phenomenon of *genius* are: *irrational approach*, which emphasizes the divine nature of *genius* and is closely related to archaic and religious ideas; *rational approach*, within which *genius* is seen as the innate quality of a person, which makes it possible to clarify *genius* as a property of the human mind and to study it in different directions in psychology and genetics, as well as to determine biological (instincts, memory, genetic heredity, innate abilities to creativity) and psychological (fantasy, imagination, inspiration, spontaneity) factors of *genius*; *empirical approach*, according to which *genius* is the acquired property of a person in the process of his/her development; *socio-cultural approach*, which considers the significance and, at the same time, problematic interaction of a *genius* and society.

The aim of the present paper is to study the means of embodiment of concept GENIUS in the English speech. The theoretical premises of the work are the basics of semantic-cognitive approach to the study of concepts. According to Z.D. Popova and J.S. Sternin, representatives of the semantic-cognitive approach, *concept* is a basic unit of human mental code, which has an internal structure consisting of conceptual features; it is the result of the individual and social cognizing of the world. Conceptual features contain comprehensive information about the corresponding object or phenomenon, as well as the interpretation of information of public consciousness and the treatment of the subject or phenomenon [3]. Thus, representatives of this trend treat language as one of the main tools of cognition and conceptualization of the world. To examine a concept through the language is the most reliable way of linguistic analysis which allows to detect its conceptual features and to work out the model of the concept. The structure of a concept is manifested through dictionary definitions of the corresponding lexical units (the name of the concept and its synonyms) and through speech contexts. The linguistic embodiment of the concept under study is being considered on the basis of English explanatory dictionaries, specialized encyclopedias, biographies and publicist texts.

Results and discussion

Verbalization of the concept under study in the English speech has been analyzed on the material of biographies and publicist texts. In modern linguistics, several types of biographies are distinguished, among which are academic, artistic, documentary and popular

scientific [2, p.142]. The given study focuses on the popular scientific biographies of such generally recognized geniuses as Leonardo da Vinci, Isaac Newton, Albert Einstein and Wolfgang Amadeus Mozart. The target audience of these publications is the average naïve native speaker, so the analysis of their linguistic peculiarities will enable singling out conceptual features of the concept GENIUS in the English naïve picture of the world.

The investigated popular scientific biographies foreground, first of all, the conceptual feature prominence / extraordinariness. The corresponding examples can be found in the first lines of the analyzed biographies:

“Isaac Newton (January 4, 1643 to March 31, 1727) was a physicist and mathematician who developed the principles of modern physics, including the laws of motion, and is credited as one of the great minds of the 17th century Scientific Revolution”; *“And because other Newton scholars have defaulted on the task of evaluating Newton’s motives, such “suggestions” have stood unchallenged and unrefuted to this day—coloring the legacy and tainting the name of one of history’s greatest scientists”* [6].

His work is graded as the most influential in the sphere of physics and in science in general: *“It is said to be the single most influential book on physics and possibly all of science. Its publication immediately raised Newton to international prominence”* [6].

His contemporaries called his abilities extraordinary, and the scientist himself – the most prominent genius in the history of mankind: *“In August 1669, Barrow identified its author to Collins as “Mr. Newton ... very young ... but of an extraordinary genius and proficiency in these things”*; *“Isaac Newton’s fame grew even more after his death, as many of his contemporaries proclaimed him the greatest genius who ever lived”* [6].

In the biographies of Leonardo da Vinci the given feature is verbalized with the help of such lexical units as *leading, great*:

“Leonardo da Vinci (1452 – 1519) is one of the world’s greatest thinkers, artists and philosophers”; *“Leonardo da Vinci was a leading artist and intellectual of the Italian Renaissance who’s known for his enduring works “The Last Supper” and “Mona Lisa.””* [7].

An interesting, however, unreliable fact of his biography is the reaction of his teacher, the artist Verrocchio, to the abilities of the student. He was so impressed with the works of da Vinci, that he gave up painting:

“According to “Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors and Architects”, written around 1550 by artist Giorgio Vasari, Verrocchio was so humbled by the superior talent of his pupil that he never picked up a paintbrush again” [7].

This context also verbalizes the feature of extraordinary creativity. The next conceptual feature, which is verbalized in these biographies, is intellectual ability. For example, Newton’s uncle insisted on his entering the university, understanding his innate mental abilities:

"Perhaps sensing the young man's innate intellectual abilities, his uncle, a graduate of the University of Cambridge's Trinity College, persuaded Newton's mother to have him enter the university" [6].

The lexical unit *leading* in this fragment also underlines his extraordinary intellect:

"It also cemented his position as one of the leading minds of his age" [6].

The conceptual feature *intellect* can be also verbalized with the help of nominative units *inventive, curious, keen*:

"Using his inventive mind, da Vinci sketched war machines such as a war chariot with scythe blades mounted on the sides, an armored tank propelled by two men cranking a shaft and even an enormous crossbow that required a small army of men to operate"; "Possessor of a curious mind and keen intellect, da Vinci studied the laws of science and nature, which greatly informed his work as a painter, sculptor, architect, inventor, military engineer and draftsman" [7].

As for the biography of Wolfgang Amadeus Mozart, they are characteristic of the widespread use of the nominative unit *prodigy* and its derivative *prodigious*:

"The composer." Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) led a life that was dramatic in many respects, including his career as a child prodigy, his struggle to achieve personal independence and establish a career, his brushes with financial disaster, and his death in the course of trying to complete his Requiem"; "Born in In Salzburg, he showed prodigious ability from his earliest childhood. Already competent on keyboard and violin, he composed from the age of five and performed before the European royalty" [8].

In addition, the age in which he achieved success is strongly emphasized: "Mozart wrote his first symphony when he was eight years old" [8].

Thus, the conceptual feature *age* of the investigated concept is foregrounded by such lexical units as the *earliest childhood, the age of five, eight years old*.

The extraordinary talent of Mozart is emphasized, in particular, in the memoirs of his sister who wrote that their father began teaching little Amadeus to play as an entertainment, but the boy showed unusual abilities:

"In the fourth year of his age, his father, for a game, as it was, began to teach him a few minutes and pieces at the clavier He could play it faultlessly and with the greatest delicacy, and keeping exactly in time At the age of five, he was already composing small pieces, which he played to his father who wrote them down" [8].

The feature of extraordinary giftedness is also emphasized by the fact that the little boy became a composer before he could write down his own compositions, and his father was doing it for him for some time. Mozart's success became such a big surprise to his father and teacher at the same time that he even ceased to write music himself:

"In his early years, Wolfgang's father was his only teacher. There is evidence that Mozart was keen on progress beyond what he was taught. It came as a

surprise to Leopold, who eventually gave up composing when his son's musical talent became evident" [8].

A similar example of hyperbolized actualization of the conceptual feature of extraordinary creative abilities is registered in the investigated biography of Leonardo da Vinci.

The conceptual feature *originality* can also be singled out on the material of the studied biographies:

"Sometimes called the father of modern science, Isaac Newton revolutionized our understanding of our world"; "**Long before his breakthrough work *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* was published, Newton was considered one of England's leading thinkers**" [6].

Another interesting fact is that Albert Einstein believed that Isaac Newton was ahead of his time, which also foregrounds novelty as a conceptual feature of the concept under study:

"Einstein credited Isaac Newton, the father of physics and arguably the founder of scientific certainty, with "the greatest advance in thought that a single individual was ever privileged to make." The compliment is not hyperbole: In his *Principia* and the discoveries that preceded it, Newton single-handedly deciphered more of the universe's enigmas than perhaps any other scientist in history. He revolutionized mathematics, integrated the previously disparate fields of mechanics and astronomy, and thus opened the door to the science of force and motion as we know it" [5].

The biography of Leonardo da Vinci also underlines that he was ahead of his time and even prophesized the future:

"A man ahead of his time, da Vinci appeared to prophesize the future with his sketches of machines resembling a bicycle, helicopter and a flying machine based on the physiology of a bat"; "In several different fields, from science to astronomy, he proved to be both innovative and several centuries ahead of his contemporaries" [7].

The conceptual feature of *originality* is often verbalized by the lexical unit *pioneer*, which foregrounds the fact that da Vinci was the first to use certain techniques in painting etc:

"His painting of the "Virgin of the Rocks," begun in 1483, demonstrated his pioneering use of *chiaroscuro* – a stark contrast between darkness and light that gave a three-dimensionality to his figures and *sfumato* – a technique in which subtle gradations, rather than strict borders, infuse paintings with a softer, smoky aura"; "He also pioneered the use of *Chiaroscuro*" [7].

Lexical unit *invent* also foregrounds the conceptual feature of *novelty*: "He 'invented' the bicycle, airplane, helicopter, and parachute some 500 years ahead of their time".

The wide range of interests and trends of da Vinci's works is underlined with the help of hyperbole in the following fragment: "There seemed to be no limit in the scope of his interest and work" [7].

The artist's works are considered valuable as a part of human culture:

"Today, the "Mona Lisa" hangs in the Louvre Museum in Paris, France, secured behind bulletproof glass and regarded as a priceless national treasure seen by millions of visitors each year" [7].

Thus, the following conceptual features of GENIUS have been singled out in the naïve picture of the world (on the material of the analyzed biographies): extraordinariness (*greatest, extraordinary*), intellect (*innate intellectual abilities, leading mind*), creative abilities (*keen on progress beyond what he was taught*), age (early childhood), originality (*breakthrough, advance in thought*), value of the results of his work (*priceless treasure*).

The scientific picture of the world is represented in our investigation by the articles in *National Geographic*, the official magazine of the National Geographic Society which focuses on geography, world history, culture etc.

Informative and appealing functions of publicist functional style found their reflection in the headlines of the studied articles, for example, *What makes a genius?*, *What made Leonardo da Vinci a genius? Can you name these 13 geniuses?*, *Do you have the traits of a genius?*. Interrogative form of the headlines intensifies attracting of the readers' attention.

First of all, the conceptual feature extraordinariness is verbalized here with the help of such lexical units as *exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out*:

"Some minds are so exceptional they change the world. We don't know exactly why these people soar above the rest of us, but science offers us clues"; "Throughout history rare individuals have stood out for their meteoric contributions to a field" [4].

The next conceptual feature – novelty, originality – is verbalized here with the help of lexical units *revolutionized, changing the world, scientific breakthroughs*:

"Einstein revolutionized our understanding of the very laws of the universe"; "Instead we can try to understand it by unraveling the complex and tangled qualities – intelligence, creativity, perseverance, and simple good fortune, to name a few – that entwine to create a person capable of changing the world"; "Scientific breakthroughs like Darwin's theory of evolution by natural selection would be impossible without creativity, a strand of genius that Terman couldn't measure" [4].

Besides, these fragments mention other features of GENIUS – intellect, creativity, perseverance.

An interesting explanation of the nature of GENIUS is offered in the following excerpt, according to which the phenomenon of genius is closely connected with the diversity of a person's interests: "In all those books, I've noticed that creativity comes from connecting art to science. To be really creative, you have to be interested in all sorts of different disciplines rather than be a specialist. Being curious about everything and curious just for curiosity's sake, not simply because it's useful, is the defining trait of Leonardo" [4]. Such conceptual features as creativity and curiosity can be singled out in the given fragment.

But to become a genius it is necessary to realize one's potential which feature is verbalized by the lexical units: *achievement, contributions*:

"But monumental intelligence on its own is no guarantee of monumental achievement, as Terman and his collaborators would discover". "Throughout history rare individuals have stood out for their meteoric contributions to a field" [4].

The irrational approach to the nature of genius is reflected in the following conceptual feature, namely: the unknown power, as in the case of a well-known jazz pianist who cannot explain his emotional and psychological state during the performance:

"This may help explain the astounding performances of jazz pianist Keith Jarrett. Jarrett, who improvises concerts that last for as long as two hours, finds it difficult—impossible, actually—to explain how his music takes shape. But when he sits down in front of audiences, he purposefully pushes notes out of his mind, moving his hands to keys he had no intention of playing. "I'm bypassing the brain completely," he tells me. "I am being pulled by a force that I can only be thankful for" [4].

The importance of socio-cultural component in the development of a genius is foregrounded in the following context with the help of lexical units: *nurture, social and cultural influences*:

"Genetic potential alone does not predict actual accomplishment. It also takes nurture to grow a genius. Social and cultural influences can provide that nourishment, creating clusters of genius at moments and places in history: Baghdad during Islam's Golden Age, Kolkata during the Bengal Renaissance, Silicon Valley today" [4].

Thus, the analysis of the publicist texts enabled singling out the following verbalized conceptual features of GENIUS in the English scientific image of the world: extraordinariness (*exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out*); originality (*revolutionized, changing the world, Scientific breakthroughs*); creativity (*creative, creativity*), curiosity (*curious, curiosity*); intellect (*intelligence*); achievement (*achievement, contributions*); an unknown force (a force); socio-cultural influence (*nurture, social and cultural influences*).

Conclusions

The study of a concept through the language is the most reliable way of linguistic analysis which allows to detect conceptual features and to work out the structural model of the concept. The structure of a concept is manifested through dictionary definitions of the corresponding lexical units and through speech contexts. The linguistic embodiment of the concept GENIUS was considered on the basis of English biographies and publicist texts which represent two variants of the English picture of the world, namely, naïve and scientific. The following conceptual features have been singled out: exclusivity, extraordinariness, intellectual abilities, creative abilities, achievements which were proved, demonstrated, deep knowledge of a certain sphere, mastery, independence, endurance, inspiration, fervor, work, originality, young age, force, socio-cultural influ-

ence. The prospect of further research is seen in consideration of the verbalization of concept GENIUS in the English artistic discourse.

References

1. Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.
2. Ефремова Д.А. Типы англоязычных биографий второй половины XX – начала XXI века. *Филология и культура*. 2013. № 1 (32). С.142-145.
3. Попова З.Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики. *Vita in lingua: К юбилею профессора С.Г. Воркачева: Сборник статей* / отв. ред. В.И. Карасик. Краснодар: Атриум, 2007. С. 171-180.
4. Genius: articles. URL: <https://www.nationalgeographic.com/search?q=genius>
5. Albert Einstein. URL: <http://www.notablebiographies.com/Du-Fi/Einstein-Albert.html#ixzz4WVvnakf8>
6. Isaac Newton. URL: <https://www.biography.com/news/isaac-newton-biography-facts>
7. Leonardo da Vinci. URL: <http://www.biography.com/people/leonardo-da-vinci-40396#the-lastsupper>
8. Wolfgang Amadeus Mozart. URL: <https://www.biography.com/people/wolfgangmozart-9417115>

#6 (46), 2019 część 6

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#5 (46), 2019 part 6

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>